

Lapset, nuoret ja koronakriisi

Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen
oikeuksien toteuttamiseksi

VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2021:2

vn.fi

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

Valtioneuvoston julkaisu 2021:2

Lapset, nuoret ja koronakriisi

Lapsistrategian koronatyöryhmän
arvio ja esitykset lapsen oikeuksien
toteuttamiseksi

Valtioneuvosto Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Publication distribution

**Institutional Repository
for the Government
of Finland Valto**

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Publication sale

**Online bookstore
of the Finnish
Government**

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvosto

© 2021 Sosiaali- ja terveysministeriö

ISBN pdf 978-952-383-674-7

ISSN pdf 2490-0966

Taitto Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Lapset, nuoret ja koronakriisi

Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi

Valtioneuvoston julkaisu 2021:2

Julkaisija Valtioneuvosto

Yhteisötekijä Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä

Kieli suomi **Sivumäärä** 126

Tiivistelmä

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 25.5.2020 kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen työryhmän lapsen oikeuksien ja lasten sekä perheiden hyvinvoinnin kartoittamiseksi sekä vahvistamiseksi koronaepidemian jälkihoidossa.

Työryhmän ensimmäisessä raportissa 24.6.2020 arvioitiin epidemian ja kevään poikkeusolojen vaikutuksia lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Työryhmä totesi, että lasten oikeudet ja erityinen asema jäivät poikkeusoloissa ja niiden jälkeisissä toimissa helposti huomiotta ja että kriisi oli jo tuolloin omiaan lisäämään eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa. Työryhmä jatkoi ensimmäisen raporttinsa jälkeen työtä lasten ja nuorten oikeuksien arvioimiseksi muuttuvissa olosuhteissa.

Tässä loppuraportissaan työryhmä toteaa, että lasten ja nuorten tilanteisiin ja tarpeisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota koronakriisiin vastaamisessa ja sen jälkihoidossa. Huolena on, että pitkittyvä kriisi vaikuttaa syvästi jo valmiiksi heikommassa asemassa olevien lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin. Kriisin seurauksia tuleekin seurata pitkäjänteisesti. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset on huomioitava kokonaisvaltaisesti ja lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaamiseen on varmistettava riittävät voimavarat.

Asiasanat lapset (ikäryhmät), nuoret, perheet, lapsen oikeudet, hyvinvointi, yhdenvertaisuus, jälkihoito, koronakriisi, lapsistrategia

ISBN PDF 978-952-383-674-7 **ISSN PDF** 2490-0966

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-674-7>

Barn, unga och coronakrisen

Bedömning och förslag för att tillgodose barnets rättigheter från arbetsgruppen för barnstrategin

Statsrådets publikationer 2021:2

Utgivare Statsrådet

Organisation Social- och hälsovårdsministeriets arbetsgrupp

Språk finska **Sidantal** 126

Referat

Den 25 maj 2020 tillsatte social- och hälsovårdsministeriet vid beredningen av den nationella barn-strategin en arbetsgrupp med uppgift att kartlägga och stärka barnens rättigheter samt barns och familjers välfärd i eftervården av coronaepidemin.

I arbetsgruppens första rapport av den 24 juni 2020 bedömdes hur epidemin och undantagsförhållanden under våren påverkade barnens, de ungas och familjernas välfärd och tillgodoseendet av deras rättigheter. Arbetsgruppen konstaterade att barnens rättigheter och särskilda ställning lätt glöms bort under undantagsförhållanden och de åtgärder som vidtas därefter, och att själva krisen redan då ökade ojämlikheten bland barn och unga. Efter den första rapporten fortsatte arbetsgruppen arbetet med att bedöma barns och ungas rättigheter under föränderliga omständigheter.

I den här slutrapporten konstaterar arbetsgruppen att man bör fästa särskild uppmärksamhet vid barns och ungas situation i hanteringen och eftervården av coronakrisen. Det finns en oro för att en utdragen kris kommer att ha en djup påverkan på välfärden för barn, unga och familjer som redan befinner sig i en svagare ställning. Konsekvenserna av krisen bör följas på lång sikt. Konsekvenserna för barn och unga bör beaktas på ett omfattande sätt och man bör se till att det finns tillräckliga resurser för att trygga barns, ungas och familjers välfärd.

Nyckelord barn (åldersgrupper), unga, familjer, barnets rättigheter, välfärd, jämlikhet, eftervård, coronakrisen, barnstrategin

ISBN PDF 978-952-383-674-7 **ISSN PDF** 2490-0966

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-674-7>

Children, youth and the COVID-19

Assessment of the materialisation of the rights of the child and proposals for post-crisis measures presented by a working group on the National Child Strategy

Publications of the Finnish Government 2021:2

Publisher Finnish Government

Group Author Working group appointed by the Ministry of Social Affairs and Health

Language Finnish **Pages** 126

Abstract On 25 May 2020, the Ministry of Social Affairs and Health appointed a working group to assist in the preparation of the National Child Strategy. The working group was tasked to survey the rights of the child and the wellbeing of children and families and to strengthen these in the post-crisis measures related to the COVID-19 epidemic.

In its initial report submitted on 24 June 2020, the working group assessed the effects of the corona-virus epidemic and the emergency conditions on the wellbeing of children, young people and families and on the realisation of their rights. According to the working group, children's rights and their special position are easily disregarded in emergency conditions and in post-emergency measures. It also noted that, when the report was published in June, the crisis was already increasing inequality among children and young people. After the initial report was published, the working group continued to assess the rights of children and young people in the changing conditions.

In its final report, the working group states that, in responding to the COVID-19 crisis and the post-crisis measures, special attention should be paid to the conditions and needs of children and young people. The working group expressed its concern about the profound impacts of the prolonged crisis on the wellbeing of children, young people and families. Therefore, it is important that the consequences of the crisis be monitored on a long-term basis. The impacts on children and young people must be addressed comprehensively, and sufficient resources must be reserved for ensuring the wellbeing of children, youth and families.

Keywords children (age groups), young people, families, rights of the child, wellbeing, non-discrimination, post-crisis measures, COVID-19 crisis, National Child Strategy

ISBN PDF 978-952-383-674-7 **ISSN PDF** 2490-0966

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-674-7>

Sisältö

Suuntaviivat tulevaisuuteen	9
Työryhmän tehtävät ja kaksi raporttia.....	11
1 Yleistä koronakriisin vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin	14
2 Voimavarojen turvaaminen	20
3 Yhteistyö kansalaisyhteiskunnan kanssa	23
4 Lasten ja nuorten oikeuksia koskeva koulutus	25
5 Tietojen keruu, analysointi ja hyödyntäminen päätöksenteossa	27
6 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arviointi ja lapsibudjetointi	31
7 Oikeus tulla kuulluksi ja saada tietoa.....	33
8 Syrjinnän ja eriarvoisuuden torjunta	36
8.1 Yleistä	36
8.2 Koronakriisin vaikutuksista lasten, nuorten ja vanhempien mielenterveyteen.....	38
8.3 Vammaiset lapset ja nuoret.....	42
8.4 Viittomakieliset lapset, nuoret ja vanhemmat.....	47
8.5 Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja nuoret.....	49
8.6 Lapset, joiden vanhempi on vankilassa.....	55
8.7 Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat nuoret	58
8.8 Saamelaislapset, -nuoret ja -perheet	61
8.9 Romanilapset, -nuoret ja -perheet.....	66
8.10 Maahanmuuttotoustaustaiset lapset, nuoret ja perheet	68
8.11 Sateenkaarilapset ja -nuoret	70

9	Lasten ja nuorten suojelu väkivallalta.....	73
10	Lasten ja nuorten läheis- ja vertaissuhteet	77
11	Varhaiskasvatus ja koulutus.....	81
11.1	Yleistä	81
11.2	Varhaiskasvatus ja esiopetus.....	82
11.3	Perusopetus ja toisen asteen koulutus.....	84
12	Lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveyspalvelut.....	90
12.1	Äitiys- ja lastenneuvola sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuolto.....	91
12.2	Lapsiperheiden sosiaalipalvelut	93
12.3	Raskausaika ja synnytys.....	94
12.4	Suun terveydenhuolto	94
13	Lasten ja nuorten vapaa-aika ja harrastukset	96
14	Lapsiperheiden riittävä toimeentulo	101
15	Työn ja perheen yhteensovittaminen	106
16	Pandemia ja ilmastokriisi uhkaavat maailman lapsia	109
	Tietoja toimittaneet tahot	113
	Lähteet.....	115

LUKIJALLE

Korona-aika on haastanut lapsen oikeuksien toteutumista sekä lasten, nuorten ja perheiden elämää ja arkea.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 25.5.2020 kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen työryhmän selvittämään koronan vaikutuksia. Työryhmän asiantuntijat ovat koonneet jo ensimmäiseen raporttiinsa kesäkuussa 2020 kattavan kokonaiskuvan kriisin vaikutuksista lasten ja nuorten asemaan, ja tässä toisessa raportissa he syventävät kuvaa ja etsivät ratkaisuja edessämme oleviin haasteisiin.

Koronatyöryhmän työtä ovat tukeneet monet asiantuntijat, yhdistykset ja muut toimijat tarjoamalla aikaansa ja osaamistaan tämän raportin tekemiseen. Yhteistä työtä on tehty laajalla rintamalla, ja kerätty tieto edustaa maamme parasta osaamista aiheesta.

Koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen, ja se uhkaa lisätä eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa. Näihin kansiin koottu työ on ensiarvoisen tärkeää kriisin vaikutusten lieventämisessä ja jälleenrakennuksessa, ja toivon, että se tulee mahdollisimman laajamittaisesti käyttöön.

Haluan kiittää lämpimästi työryhmää ja kaikkia mukana olleita ansiokkaasta ja asiantuntevasta työstä lasten oikeuksien edistämiseksi.

Helsingissä, joulukuun 17. päivänä 2020

Johanna Laisaari
kansallisen lapsistrategian pääsihteeri

Suuntaviivat tulevaisuuteen

Koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Lasten ja nuorten oikeudet ja erityinen asema jäävät kuitenkin poikkeusoloissa ja niiden jälkeisissä toimissa helposti sivurooliin. Ei riitä, että lapsia ja nuoria tarkastellaan vain osana koko väestöä, vaan lasten ja nuorten tilanteet ja tarpeet on otettava kokonaisvaltaisesti erityisen huomion kohteeksi. Lapsia ja nuoria ei myöskään saa nähdä homogeenisena ryhmänä. Lasten ja nuorten erilaiset elämäntilanteet tulee nähdä ja ottaa huomioon koronakriisin jälkihoidossa.

Vaikka Suomi on hyvin järjestäytynyt yhteiskunta ja kansainvälisesti vertaillen menestynyt hyvin koronakriisin hoidossa, kriisin jälkihoito tulee kestäväksi pitkään. Herkyyttä havaita ja reagoida havaittuihin ongelmiin tulee jatkaa myös jälkihoidossa. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaaminen edellyttää riittävää resursointia.

Koronakriisin jälkihoidossa on erityisen tärkeää huomioida seuraavat seikat:

- Koronakriisi ja poikkeusolot vaikuttavat eri tavoin eri lapsiin ja nuoriin. Kriisin kielteiset vaikutukset kohdistuvat erityisesti niihin lapsiin, nuoriin ja perheisiin, jotka ovat olleet jo ennestään heikommassa asemassa. Eriarvoisuuden torjunnan on oltava keskeinen tavoite koronakriisin jälkihoidossa.
- Koronakriisi on lisännyt tuen ja palveluiden tarvetta. Lisäksi palveluiden ohentuminen poikkeustilanteen aikana on aiheuttanut palveluvajetta ja velkaa. Sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä on varmistettava riittävät voimavarat lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaamiseen niin palveluissa kuin toimeentuloetuuksissa.
- Hyvinvoinnin perusta rakentuu lapsuudessa ja nuoruudessa. Lasten ja nuorten suotuisten kasvuedellytysten tukeminen on lähtökohtana pitkäjänteiselle hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyölle. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin, terveyden ja pärjäävyyden edistämisen näkökulma on sisällytettävä laaja-alaisesti koko yhteiskunnan toimintaan. Pärjäävyys tulee nähdä prosessina lapsen ja nuoren arjen sekä heidän tärkeiden aikuisten ja ikätasoisten sosiaalisten suhteiden välillä.
- Hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi on varattavat riittävät voimavarat. Yhteistyön toimivuus on varmistettava kuntien ja tulevien hyvinvointialueiden välillä. Myös järjestöt on otettava huomioon yhteistyössä.
- Huolehditaan, että lasten, nuorten ja perheiden palvelut ja etuudet toteutetaan lapsi-, nuori- ja perhelähtöisesti järjestelmä- ja organisaatiolähtöisyyden sijaan. Tämä otetaan huomioon myös kaikissa toteutettavissa uudistuksissa, kuten sote-uudistuksessa ja sosiaaliturvauudistuksessa sekä eri strategioiden ja ohjelmien valmistelussa ja toteutuksessa.

- Varmistetaan, että koronakriisin jälkihoidossa tehdään systemaattista lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia. Arvioinneissa tarvitaan myös lasten ja nuorten näkemysten keräämistä ja heiltä saadun tiedon hyödyntämistä. Lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi ulotetaan myös talousarviopäätöksiin (lapsibudjetointi).
- Koronakriisi on lisännyt lasten ja nuorten epävarmuutta ja huolta omasta arjesta ja tulevaisuudesta. Koko yhteiskunnan tasolla on vahvistettava lasten ja nuorten tulevaisuuden uskoa ja turvallisuuden sekä osallisuuden kokemuksia arjessa. Lapsille ja nuorille on mahdollistettava kokemus siitä, että voi osallistua ja vaikuttaa.
- Koronakriisi on vaikutuksiltaan laaja-alainen ja pitkäkestoinen. Monet sen vaikutuksista tulevat esiin pidemmän aikavälin kuluessa. Tietoa on edelleen kerättävä ja analysoitava sekä hyödynnettävä systemaattisesti päätöksenteossa. Lisää tietoa tarvitaan erityisesti vaikutuksista pieniin lapsiin, vähemmistöryhmiin kuuluviin ja eri tavoin haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin ja nuoriin. Tiedonkeruulle ja analysoinnille on turvattava riittävät voimavarat. On huolehdittava myös seurantatutkimusten toteuttamisesta.

Työryhmän tehtävät ja kaksi raporttia

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 25.5.2020 kansallisen lapsistrategian valmistelun yhteyteen työryhmän lapsen oikeuksien ja lasten sekä perheiden hyvinvoinnin kartoittamiseksi sekä vahvistamiseksi koronaepidemian jälkihoidossa. Lapsistrategialla vahvistetaan hallinnon ja päätöksenteon lapsenoikeusperustaisuutta. Lapsistrategialla on tarkoitus luoda kattava, johdonmukainen ja tavoitteellinen toimintapolitiikka lasten ja perheiden hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaamiseksi ja edistämiseksi. Pitkäjänteisen ja kestävänsä lapsipolitiikan luominen edellyttää sen ankkurointia perus- ja ihmisoikeuksiin ja niiden aktiiviseen toteuttamiseen.

Lapsistrategian koronatyöryhmän tavoitteena on ollut kerätä tietoa ja esittää niiden perusteella havaintoja siitä, miten koronaepidemia ja sen aikaiset rajoitukset ovat vaikuttaneet lasten ja perheiden tilanteeseen sekä lapsen oikeuksien toteutumiseen. Työryhmän ensimmäinen raportti julkaistiin 24.6.2020 ja siinä esitettiin sen hetkisen tilanteen perusteella toimenpide-ehdotuksia. Työryhmän ensimmäinen ja toinen raportti muodostavat kokonaisuuden ja niitä on tarkoitus lukea yhdessä.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut johtava asiantuntija Esa Iivonen Mannerheimin Lastensuojeluliitosta ja muina jäseninä toimitusjohtaja Eija Koivuranta Väestöliitosta, advocacy and policy advisor Tapio Laakso Pelastakaa Lapset ry:stä, tutkimuspäällikkö Johanna Lammi-Taskula Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta, erityisasiantuntija Kirsi Pollari Lastensuojelun Keskusliitosta ja kehitysjohtaja Tiina Ristikari Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiöstä (Itla). Työryhmän sihteereinä ovat toimineet lapsistrategian erityisasiantuntija Sanna Koulu ja lapsistrategian projektisihteeri Laura Saarinen sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmän ensimmäisessä raportissa tuotiin esille, että koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Vaikka koronakriisi vaikuttaa kaikkiin lapsiin ja nuoriin, vaikutusten kesto ja laajuus vaihtelevat. Monien lapsiryhmien tilanne vaatii erityistä huomiota, sillä koronakriisi uhkaa lisätä eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa. Yhdenvertaisuuden edistämiseen ja eriarvoisuuden kaventamiseen tarvitaan suunnitelmallisia ja johdonmukaisia toimia.

Koronakriisin kielteisten vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan kokonaisvaltainen suunnitelma lasten ja nuorten hyvinvoinnin turvaamiseksi sekä pärjävyyden edistämiseksi. Tarvitaan sekä pikaisia ensivaiheen toimia että pitkäkestoisia toimia. Työryhmän raporttien tarkoituksena on luoda pohjaa tälle suunnitelmalle. Koronakriisin vaikutuksista tulee koko ajan lisää tietoa ja tutkimuksia. Näitä tietoja ja tutkimustuloksia

tulee hyödyntää suunnitelman valmistelussa. Työryhmän raportteja on tarkoitus hyödyntää lisäksi kansallisen lapsistrategian ja sen toimenpanosuunnitelman valmistelussa.

Raportin valmistelua varten työryhmä on tehnyt eri tahoille tietopyyntöjä. Luku 8 on pääosin kirjoitettu näihin tietopyyntöihin saatuihin vastauksiin perustuen. Koonteja ja tiedonantoja toimittivat Mielenterveyspooli (luku 8.2), Vammaisfoorumin Vammaiset lapset ja nuoret -työryhmä (luku 8.3), Kuurojen Liitto (luku 8.4), Lastensuojelun Keskusliitto (luku 8.5), Kriminaalihuollon tukisäätiö (luku 8.6), Saamelaiskäräjät (luku 8.8), Romaniasiain neuvottelukunta ja eri romanitoimijat (luku 8.9), Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) ja Väestöliitto (luku 8.10) ja WeAll-tutkimushanke (8.11). Lisäksi raportin useissa muissa kohdissa on useiden eri toimijoiden toimittamia tietoja. Tietoja toimittaneet henkilöt ja organisaatiot mainitaan kunkin osion yhteydessä. Lisäksi eri tekstiosuuksia ovat kommentoineet aiheeseen perehtyneet asiantuntijat. Lapsilta ja nuorilta kerättiin tietoja lapsistrategian kanssa toteutetulla sähköisellä kyselyllä sekä sosiaalisen median puhujapositionien analyysillä.

Myös työryhmän toisen raportin jäsentelynä on käytetty Kansallisen lapsistrategian oikeudellinen perusta -selvityksen visualisointia (Kuvio 1; alun perin Iivonen & Pollari 2020, s. 21). Raportin jäsentely perustuu kuvion ulkokehälle sijoitettuihin lapsen oikeuksien teema-alueisiin. YK:n lapsen oikeuksien komitea on määritellyt YK:n lapsen oikeuksien täytäntöönpanotoimia yleiskommentissaan nro 5. Näitä toimia tarkastellaan luvuissa 2–6. Lisäksi työryhmän raportissa käsitellään koronakriisin globaalia lapsen oikeuksien ulottuvuutta.

Kuvio 1. Lapsistrategian asema lapsia koskevan päätöksenteon ja toiminnan perustana ja kehällä lapsistrategiassa huomioitavat kokonaisuudet. (Iivonen & Pollari 2020, s. 21)

Raportin luvut on pääosin rakennettu niin, että kunkin pääluvun aluksi esitetään keskeisimmät havainnot koronakriisin vaikutuksista lasten, nuorten ja perheiden oikeuksien toteutumiseen (kursiivilla), ja sen jälkeen esitetään kunkin luvun tai alaluvun osalta tilannekuva koronakriisin vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin. Kunkin luvun ja alaluvun lopuksi on työryhmän esitykset tarvittaviksi toimenpiteiksi. Toimenpiteiden tavoitteena on lieventää koronakriisin kielteisiä vaikutuksia lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin sekä turvata ja edistää lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista koronakriisissä ja sen jälkeisenä aikana.

1 Yleistä koronakriisin vaikutuksista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin

Koronakriisillä on ollut huomattavat vaikutukset lasten ja nuorten hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Sillä on myös vakavia globaaleja vaikutuksia lasten oikeuksien toteutumiseen. Koronakriisi vaikuttaa kaikkiin lapsiin ja nuoriin, mutta vaikutusten kesto ja laajuus vaihtelevat. Uhkana on, että kriisi lisää lasten ja nuorten eriarvoistumista. Tästä syystä erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten tilanne vaatii suurempaa huomiota. Yhdenvertaisuuden edistämisen ja eriarvoisuuden kaventamisen on oltava tavoitteellista ja systemaattista.

Lasten ja nuorten hyvinvointi on aikuisväestöä enemmän riippuvainen julkisista palveluista ja yhteiskunnan voimavaroja koskevasta päätöksenteosta. Poikkeusolojen kielteisten vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan johdonmukaisia toimia lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaamiseksi sekä pärjäävyyden edistämiseksi. Keskeisiä toimia ovat muun muassa toimeentulovaikeuksiin joutuneiden perheiden tukeminen, neuvolapalveluiden, varhaiskasvatuksen, opiskeluhuollon ja oppimisen tuen vahvistaminen sekä riittävän tuen turvaaminen vammaisille lapsille ja heidän perheilleen. Myös lasten ja nuorten mielenterveyspalveluita, lastensuojelua ja perheiden sosiaalista tukea on vahvistettava. Nuorten pääsy työmarkkinoille on vaikeutunut koronakriisin myötä, mikä edellyttää toimia nuorten työmarkkina-aseman parantamiseksi.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 4 artiklan mukaisesti valtion on ryhdyttävä kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Tämä koskee myös poikkeusoloja. Suomessa on hoidettu koronakriisiä monin tavoin onnistuneesti. Koronakriisi jatkuu edelleen ja kriisin jälkihoito tulee jatkumaan pitkään. Se edellyttää riittäviä voimavaroja lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaamiseksi.

Koronaviruspandemia on suurin akuutti globaali kriisi toisen maailmansodan jälkeen. Koronaviruspandemia vaikuttaa yhteiskuntiin laaja-alaisesti ja pitkäaikaisesti. Tämä koskee myös vaikutuksia lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n tartuntatautirekisterin mukaan varmistettuja koronavirustapauksia (COVID-19) 0–19-vuotiailla on ollut 9.12.2020 mennessä 4835, kun koko väestössä koronavirustapauksia on ollut 28 732. Huomion arvoista on, että Suomessa ei ole kuollut COVID-19-epidemian seurauksena yhtäkään alle 20-vuotiasta. Koko väestössä koronaviruksesta johtuvia on ollut 9.12.2020 mennessä kuolemia 426. Vaikka koronaviruksen välitön terveysuhka näyttää olevan lapsille ja nuorille vanhempaa väestöä pienempi, koronakriisin muut vaikutukset lapsille, nuorille ja perheille ovat erittäin suuria.

Koronapandemian vaikutuksia on tarkasteltu laajasti Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n julkaisussa COVID-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen – Asiantuntija-arvio, syksy 2020 (Kestilä, Härmä & Rissanen (toim.) 2020). Julkaisussa käsitellään myös vaikutuksia lapsiin, nuoriin ja perheisiin.

Lapset ja nuoret eivät muodosta yhtä yhdenmukaista ryhmää, vaan koronakriisin vaikutukset ovat erilaisia eri lapsiin ja nuoriin. Haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten tilanne vaatii erityistä huomiota. Ei riitä, että lapsia ja nuoria tarkastellaan yleisellä tasolla, vaan on tunnistettava ryhmiä, joiden hyvinvoinnin turvaaminen koronakriisissä vaatii erityistä panostusta. Näiden ryhmien tilannetta on kuvattu erityisesti raportin luvussa 8. Lasten ja nuorten eriarvoistumisen torjunta vaatii valtiolta ja muulta julkiselta vallalta aktiivisia toimia, joiden tulee olla vaikuttavia ja riittävän pitkäkestoisia. YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että syrjinnän kieltäminen ei ole vain passiivinen velvollisuus, joka kieltää kaikenlaisen syrjinnän. Syrjimättömyysperiaate edellyttää myös aktiivisia toimenpiteitä yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja eriarvoisuuden torjumiseksi.

Myös valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan ETENEN mukaan vaarana on eriarvoisuuden voimistuminen, sillä kielteiset vaikutukset voivat kasautua niille lapsille ja nuorille, jotka ovat jo ennestään muita heikommassa asemassa. ETENE toteaa samalla, että koronaviruspandemian aiheuttama yleinen epävarmuus tulevaisuudesta ja huoli lapsen tai nuoren omaa arkea koossa pitävien tekijöiden pysyvyydestä voivat kuitenkin vaikuttaa suuresti osaan lapsia ja nuoria. ETENE toteaa myös, että lapsiin ja nuoriin kohdistuvien kielteisten vaikutusten kustannukset tulevat esiin vasta pitkän aikavälin kuluessa, ja niiden määrittäminen on vaikeaa (Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan neuvottelukunta ETENE 2020).

Koronaviruspandemia vaarantaa monin tavoin lasten ja nuorten suotuisan kehityksen. Koronakriisi on luonut lapsille ja nuorille turvattomuutta, epävarmuutta ja ahdistusta. Lasten ja nuorten psyykinen kehitys on joutunut koetukselle. Tilanne on erityisen vaikea lapsille ja nuorille, joilla on entuudestaan psyykkisistä oireilua ja haurautta. Myös hyvinvointia ylläpitävät vertaissuhteet ovat voineet ohentua. Koska tilanne kuormittaa myös aikuisia, vanhempien mahdollisuudet tukea lasta tai nuorta voivat olla koetuksella.

Mielenterveyteen liittyvät kysymykset ovat olleet koronakriisin aikana paljon esillä. Mielenterveyden ongelmat heijastuvat eriasteisesti suureen joukkoon lapsia, nuoria ja vanhempia. Tämä on näkynyt esimerkiksi auttavissa puhelin- ja nettipalveluissa. Lapsen ja nuoren ovat kokeneet yksinäisyyttä, ahdistusta ja huolta tulevaisuudesta. Vakavampina oireina on ollut itsetuhoisuutta ja eristäytymistä. On huomioitava myös, että monet mielenterveyden haasteet tulevat näkyviin vasta pidemmällä aikavälillä.

Lasten, nuorten ja vanhempien arkea kuormittavat poikkeustilanteesta johtuvat monenlaiset haasteet. Perheiden pärjäävyyden (resilienssin) tukeminen kasvu- ja kehitysympäristöissä sekä palveluissa on välttämätöntä. Pärjäävyydellä tarkoitetaan lapsen ja nuoren arjen tukemista yhdessä vuorovaikutuksessa hänen arjessaan olevien aikuisten kanssa.

Monet lasten, nuorten ja perheiden palvelut ovat olleet tauolla tai supistettuina koronakriisin aikana. Lisäksi kasvokkaista työtä on siirretty etäyhteyksien avulla toteutettavaksi. Lasten ja nuorten kannalta kasvokkain tapahtuvat kohtaamiset ovat tärkeitä eikä niitä voida monissa tilanteissa riittävän laadukkaasti toteuttaa etäyhteyksillä.

Päätökset yhteiskunnan toimintojen sulkemisesta ja rajoittamisesta vaikuttavat merkittävällä tavalla lasten ja nuorten arkeen ja oikeuksien toteutumiseen. Rajoitustoimet ovat aiheuttaneet merkittävää palveluvajetta ja -velkaa, minkä lisäksi koronakriisi on lisännyt monin tavoin palvelujen tarvetta. Mitä pidempään erilaiset rajoitukset ovat voimassa ja mitä pidemmälle meneviä ne ovat, sitä suurempia niiden vaikutukset ovat lasten, nuorten ja perheiden elämään. Rajoitusten hyötyjä ja haittoja tulee punnita perusteellisesti ja säännöllisesti.

ETENEn koronaepidemian eettisen arvioinnin mukaan ennen rajoitustoimenpiteitä on arvioitava kokonaisvaltaisesti koronaviruksen aiheuttaman taudin kunkin hetkisiä, todellisia vaikutuksia. Yhtä tärkeää on punnita rajoitustoimenpiteiden välittömiä ja välillisiä vaikutuksia ihmisten fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, hyvinvointiin sekä talouteen. Rajoitustoimet vaikuttavat perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, joten on tärkeää, että rajoituksia käytetään vain perustellusti ja tarkkaan harkiten.

Koronakriisi aiheuttaa paljon taloudellista epävarmuutta ja toimeentulovaikeuksia monissa perheissä. Kriisin pitkittyminen entisestään vaikeuttaa perheiden toimeentuloa ja mahdollisuuksia selviytyä arjesta. Perheiden taloudelliset vaikeudet heijastuvat myös lapsiin, jotka saattavat kantaa huolta perheen toimeentulosta.

Koronakriisi heikentää sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta. Sen kielteiset vaikutukset heijastuvat erityisen vahvasti nuoriin sukupolviin. Vaarana on myös, että kriisin jälkihoidon myöhemmässä vaiheessa tehdään taloudellisia sopeutustoimia, jotka entisestään heikentävät lasten ja nuorten tilannetta. Leikkausten sijaan on varmistettavat riittävät resurssit lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukeen ja turvaamiseen.

Koronakriisin myötä on entistä enemmän tullut esille, että hyvinvointi ja oppiminen kulkevat käsi kädessä. Kouluilla ja oppilaitoksilla on olennainen rooli lasten ja nuorten arjen ja hyvinvoinnin rakentumisessa. Tässä myös oppilas- ja opiskelijahuollolla on suuri merkitys. Tulee varmistua siitä, että lapsilla ja nuorilla on saatavilla opetuksen tuen ohella kynnyksetöntä psykososiaalista tukea.

Taloustilanteen huonontuminen näkyy erityisesti nuorten asemassa työmarkkinoilla. Nuorten pääsy työelämään on vaikeutunut koronakriisin myötä ja nuorisotyöttömyys on kasvanut merkittävästi. Kriisi on vaikuttanut erityisen vahvasti palvelualojen työllisyyteen. Palvelualat työllistävät paljon nuoria ja samalla toimivat porttina nuorten työmarkkinoille pääsylle. Työttömyys ja muu työelämän ulkopuolisuus työuran alkuvaiheessa lisäävät riskiä myöhemmille työllistymisen vaikeuksille. Työelämän ulkopuolisuus heikentää nuorten toimeentulon lisäksi myös nuorten sosiaalista hyvinvointia ja terveyttä.

Lapsille ja nuorille huolta aiheuttavat sekä oman arjen epävarmuus että maapallon tulevaisuus ilmastokriiseineen. Epävarman tulevaisuuden edessä itsenäistyvät nuoret tarvitsevat usein paljon muutakin kuin ohjausta koulutukseen ja työelämään. He tarvitsevat tukea niin asunnon löytämiseen, kodinhoitoon ja rahankäytön hallintaan kuin ihmissuhteisiin, kansalaistaitoihin ja luotettavan tiedon hankintaan globaalissa ympäristössä.

Tilastokeskus selvitti valtion nuorisoneuvoston toimeksiannosta 15–29-vuotiaiden nuorten mielipiteitä koronakriisistä Kansalaispulssi-kyselyn yhteydessä. Kyselyajan kohdan (huhti–elokuun 2020) aikana neljäsosa nuorista koki stressiä erittäin tai melko paljon ja yli puolet vähintään jonkin verran. Kokonaisuudessaan nuoret tunsivat enemmän stressiä kuin vanhemmat ikäluokat. Etenkin työttömät nuoret kokivat selvästi muita enemmän stressiä, olivat huolestuneita kotitaloutensa toimeentulosta ja suhtautuvat pessimistisemmin tulevaisuuteen. Myös nuoret naiset kantoivat nuoria miehiä enemmän huolta koronaepidemiasta ja sen vaikutuksista, olivat stressaantuneempia ja luottivat vähemmän tulevaisuuteensa. (Valtion nuorisoneuvosto 2020)

Koronaviruksen aiheuttama poikkeustilanne on korostanut auttavien digitaalisten palveluiden merkitystä. Osan nuorista on helpompaa hakea apua oman elämän ongelmiin digitaalisesti kuin kasvokkaisista palveluista. On kuitenkin syytä huomata, että näin ei ole kaikkien nuorten kohdalla. Nuorten ongelmiin tarttumiseksi tarvitaan erilaisia auttamisen keinoja ja ympäristöjä, jotka kaikki nuoret löytävät helposti – myös ne, jotka jäävät verkkoauttamisen ulkopuolelle erilaisista syistä, esimerkiksi maahanmuuttotilastaiset nuoret ja perheet sekä yhteiskunnan palvelujärjestelmän katveeseen jäävät nuoret. Nuorten kyky hakea apua polarisoituu poikkeusoloissa.

Tällä hetkellä näyttää siltä, että koronaviruspandemia jatkuu pidemmälle kuin vielä viime kesänä osattiin arvioida eikä sen kestosta voida esittää luotettavaa arvioita. Kriisi voi vielä pitkittyä ja syventyä, jolloin myös sen kielteiset vaikutukset lapsiin, nuoriin ja perheisiin kasvavat. Sen seurauksena myös kielteisten hyvinvointivaikutusten korjaaminen kestää kauemmin, mahdollisesti koko 2020-luvun tai jopa sitäkin kauemmin.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti lapsen edun on oltava ensisijainen harkintaperuste kaikissa lapsia koskevissa toimissa. Lasten edut arvioidaan lapsivaikutusten arvioinnilla. Lapsen etu saa sisältönsä lapsen oikeuksista, tilanteesta ja tarpeista. Jotta koronakriisin jälkihoidossa tehtäisiin lasten ja nuorten hyvinvointia ja oikeuksia edistäviä päätöksiä, on varmistettava, että lapsiin ja nuoriin kohdistuvat vaikutukset arvioidaan. Koronakriisin jälkihoidossa lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on ulotettava myös talousarviopäätöksiin (lapsibudjetointi). Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaaminen ja oikeuksien toteutuminen on varmistettava riittäväillä voimavaroilla.

Lasten ja nuorten kokemusten ja näkemysten kerääminen on välttämätöntä, jotta varmistetaan riittävä tietopohja. Lapsilla ja nuorilla on oikeus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon ja osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Lasten ja nuorten näkemysten huomioon ottaminen mahdollistaa sen, että päätökset ja toiminta kohdistuvat nimenomaan yksilöllisesti lasten ja nuorten tarpeisiin ja toiveisiin. Tällöin pystytään lapsille, nuorille ja heidän perheilleen räätälöimään juuri heidän tarpeisiinsa soveltuvia, erilaiset elämäntilanteet paremmin huomioivia palveluja ja tukea.

Lapsia, nuoria ja perheitä koskevia päätöksiä varten tarvitaan ajantasaista tietoa, jonka keräämisestä, tuottamisesta ja analysoinnista on huolehdittava. On varmistettava, että päätöksenteko ja toimet perustuvat riittävän laajaan ja laadukkaaseen tietopohjaan. Tällä hetkellä on tietoa aukkoja, jotka tulee paikata. Esimerkiksi tietoa koronakriisin vaikutuksista pieniin lapsiin ja varhaiskasvatukseen on vähemmän kuin vaikutuksista vanhempiin lapsiin ja kouluun. Lisäksi monien vähemmistöryhmiin kuuluvien ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten tilanteesta on puutteellisesti tietoa.

Koronakriisin kielteisten vaikutusten minimoimiseksi tarvitaan kokonaisvaltainen suunnitelma lasten ja nuorten hyvinvoinnin turvaamiseksi sekä pärjäävyyden edistämiseksi. Työryhmän raporttiin sisältyvät esitykset tarjoavat pohjan tälle suunnitelmalle. Työryhmän havainnot ja esitykset auttavat laatimaan myös kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmaa. Raportti tuo siihen ajankohtaisen näkökulman koronakriisin vaikutuksista lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumisesta.

2 Voimavarojen turvaaminen

Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (perustuslain 22 §). YK:n lapsen oikeuksien sopimus edellyttää, että valtio ryhtyy kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin lapsen oikeuksien sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen edellyttää riittäviä voimavaroja.

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltioita toteuttamaan mahdollisimman täysimääräisesti taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet (4 artikla). Näitä ovat esimerkiksi koulutusta, vapaa-ajan palveluita, sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä riittävää toimeentuloa koskevat oikeudet. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan sopimusvaltion ei tule ryhtyä toimiin, jotka johtavat lasten oikeuksien toteutumistason heikentymiseen (yleiskommentti nro 19).

Koronakriisi on lisännyt lasten, nuorten ja perheiden tuen ja palveluiden tarvetta. Näiden palveluiden järjestämisestä vastaavat kunnat, joiden taloudellisia mahdollisuuksia suoritua palveluiden toteuttamisesta kriisi on heikentänyt. Ilman riittäviä panostuksia lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointi heikkenee ja eriarvoisuus kasvaa. Vuoden 2020 valtion neljäs lisätalousarvio sekä vuoden 2021 talousarvioesitys vastasivat osaltaan voimavarojen tarpeeseen. Koronakriisi ja sen vaikutukset jatkuvat edelleen, joten myös tulevissa talousarviopäätöksissä on turvattava riittävät voimavarat lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnille. Tämä koskee niin valtion, kuntien kuin tulevien hyvinvointialueiden talousarvioita.

Myös exit- ja jälleenrakennustyöryhmä (nk. Hetemäen työryhmä) korosti toimia väestön – mukaan lukien lapset, nuoret ja lapsiperheet – hyvinvoinnin ja talouden kestävyden turvaamiseksi koronakriisin jälkihoidossa. Näitä ovat muun muassa lapsiperheköyhyyden torjuminen, osallisuuden edistäminen, mielenterveytystyön vahvistaminen, sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuuden parantaminen, osaamisen lisääminen sekä sukupuolten tasa-arvon edistäminen.

Valtiovarainministeriön 5.10.2020 julkaisemassa taloudellisessa katsauksessa (VM Kansantalouselosasto 2020) todetaan, että koronakriisi on supistanut Suomen taloutta vähemmän kuin suurinta osaa Euroopan talouksista alkuvuonna. Kyseessä on kuitenkin suuri yksityiseen kulutukseen ja palveluiden kysyntään kohdistuva häiriö, jolla on

merkittäviä työllisyys- ja tulovaikutuksia. Valtiovarainministeriön mukaan talouden toiminnan vuoden 2020 loppupuolelta alkaen on hidasta alhaisen luottamuksen sekä epävarmuuden kasvun seurauksena.

Aikuisuuden hyvinvoinnin perusta rakentuu lapsuudessa ja nuoruudessa. Esimerkiksi Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen kansallisista vuonna 1987 ja 1997 syntyneiden kohorttitutkimuksista tiedämme, että lapsuuden olosuhteilla ja kasvuympäristöllä on merkittävä yhteys aikuisuuden hyvinvointiin. Kohorttitutkimukset osoittavat, kuinka perheiden kuormittuessa on ensiarvoisen tärkeää varmistaa, että palvelujärjestelmä kykenee tukemaan lasten ja nuorten sujuvaa arkea ja pärjäävyyttä (Ristikari ym. 2018). Julkisen talouden alijäämän supistamistavoite voi johtaa lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen kannalta epäsuotuisiin leikkauksiin. Tästä on esimerkkinä 1990-laman seurauksena tehdyt leikkaukset. Tuolloin tehtiin lyhytnäköisiä ratkaisuja, joiden seurauksena lasten ja nuorten tilanne heikkeni olennaisesti. Peruspalveluita leikattiin ja ennaltaehkäisevästä työstä tingittiin. Koululaisten terveystarkastuksia vähennettiin, neuvolan perhevalmennuksia karsittiin, lapsiperheiden kotipalvelut ajettiin alas ja koulujen ja päiväkotien resursseissa ja henkilöstömitoituksissa säästettiin. Laman aikana tehtyjä leikkauksia ei taloustilanteen parannuttua korjattu, vaikka siihen olisi ollut taloudelliset edellytykset. Peruspalveluiden leikkausten seurauksena korjaavien palveluiden, kuten lastensuojelun ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon, tarve kasvoi. Samalla kustannukset nousivat merkittävästi.

YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan sopimusvaltion ei tule tarkoituksellisesti ryhtyä toimiin, joiden seurauksena lasten oikeuksien toteutumistaso alenee ja TSS-oikeudet heikkenevät (yleiskommentti nro 19). Lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisistä ja välittömistä vähimmäisvaatimuksista ei saa tinkiä edes talouskriisien aikana. Komitean mukaan talouskriisien aikana TSS-oikeuksien heikentämistä voidaan harkita ainoastaan silloin, kun kaikki muut vaihtoehdot on arvioitu ja on varmistettu, että vaikutukset kohdistuvat viimeisenä lapsiin, erityisesti haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin. Sopimusvaltion on osoitettava, että tällaiset toimet ovat tarpeellisia, kohtuullisia, oikeasuhtaisia, syrjimättömiä ja väliaikaisia ja että kaikki vaikutusten kohteena olevat oikeudet myös palautetaan mahdollisimman pian. Esimerkiksi julkisen talouden alijäämän vähentämistavoite ei muodosta riittävää perustaa lasten oikeuksien heikentämiselle. Olennaista on, että lapsiryhmät, joiden oikeuksiin ollaan vaikuttamassa, sekä asian kannalta keskeiset muut toimijat voivat osallistua näitä toimia koskeviin päätöksentekoprosesseihin.

ESITYKSET

- Koronakriisin jälkihoidossa on huolehdittava riittävästä voimavaroista lasten, nuorten ja perheiden palveluiden ja toimeentuloturvan toteuttamisessa. Niihin on varmistettava riittävät voimavarat niin valtion, kuntien kuin tulevien hyvinvointialueiden talousarvioissa.
- Julkisen talouden mahdolliset sopeuttamistoimet koronakriisin jälkihoidossa toteutetaan niin, ettei toimilla heikennetä lasten ja nuorten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista.

3 Yhteistyö kansalaisyhteiskunnan kanssa

YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeuksien sopimuksen tehokas täytäntöönpano edellyttää toimivaa yhteistyötä valtionhallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Erityisesti tässä yhteydessä on otettava huomioon lapset ja nuoret kansalaisyhteiskunnan jäseninä. Komitea edellyttää, että valtio tekee tiivistä yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa, mutta samalla niiden autonomiaa tulee kunnioittaa.

Koronakriisin jälkihoidossa tarvitaan koko yhteiskuntaa. Lapsi-, nuoriso- ja perhejärjestöillä on Suomessa tärkeä rooli lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien edistämiseksi. Järjestöjen vapaaehtois- ja vertaistoiminta sekä palvelut edistävät lasten ja nuorten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista. Lisäksi järjestöillä on tärkeä merkitys lasten ja nuorten oikeuksia ja niiden toteutumista koskevan tietoisuuden levittämisessä.

Kansalaisyhteiskunta on ollut merkittävässä asemassa koronakriisin kielteisten vaikutusten torjunnassa sekä hyvinvoinnin ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Kriisissä kansalaisyhteiskunnan rooli ihmisen auttajana, osallisuuden foorumina sekä sosiaalisen koheesion ja hyvinvoinnin ylläpitäjänä on entisestään korostunut. Järjestöillä on usein myös pitkäaikaisen läsnäolon myötä paras ymmärrys vastata kriisiin paikalliset olosuhteet parhaiten huomioivalla tavalla.

Koronakriisi aiheutti sen, että ihmisten avuntarve lisääntyi, mikä lisäsi myös kansalaisjärjestöjen toimintaan kohdistuneita odotuksia. Toisaalta koronakriisi teki näkyväksi suomalaisen kansalaisyhteiskunnan elinvoiman (Ruuskanen ym. 2020). Järjestöt pystyivät nopeasti kehittämään uusia tapoja tukea ihmisiä haastavissa tilanteissa yhdessä kuntien kanssa.

Onkin tärkeää, että koronakriisin jälkihoidossa sekä muutoinkin turvataan kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset. Koronaepidemiaan liittyvät rajoitustoimet pienensivät merkittävästi Veikkauksen pelituottoja. Näillä tuotoilla rahoitetaan muun muassa kansalaisjärjestöjen toimintaa. Veikkauksen tuotot ovat olleet jo pidempään kriittisen tarkastelun alla rahapelihaitoista käydyn keskustelun myötä. Hallituksen vuoden 2021 talousarvioesityksessä ehdotetaan turvattavaksi järjestörahoitus vuodelle 2021. Tämän jälkeen tilanne on avoin ja järjestörahoitukseen osoitettavat tuotot ovat vähenevässä. Järjestörahoituksen supistuminen heikentää osaltaan järjestöjen mahdollisuuksia vastata koronakriisin aiheuttamiin haasteisiin.

ESITYKSET

- Kansalaisjärjestöjen toiminnan rahoittaminen on varmistettava kestäväällä ja pitkäjänteisellä tavalla, ja se tulee turvata myös vuoden 2021 jälkeen. Koronan jälkihoidossa on turvattava lapsi- ja perhejärjestöjen ja erityisryhmiin kuuluvia lapsia ja perheitä edustavien järjestöjen voimavarat monikanavaisen lapsi- ja perhetyöhön ja lapsen oikeuksien edistämiseen. Tämä tulee toteuttaa osana valtakunnallista sosiaali- ja terveysjärjestöjen rahoitusta. Samalla järjestöjen autonomiaa suunnata saamaansa rahoitusta nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä lisätään. Tämä sisältyy myös Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus -raportin suositukseen.
- Lasten ja perheiden palvelujen ja sosiaaliturvan valmisteluun osallistetaan lapsi-, nuoriso- ja perhejärjestöjä, mukaan lukien erityisryhmiin kuuluvia lapsia ja perheitä edustavat järjestöt.
- Koronakriisin ensi vaiheessa vuonna 2020 luodut hyvät uudet ja joustavat yhteistyökäytännöt kootaan ja dokumentoidaan niiden juurruttamiseksi ja levittämiseksi (esim. THL:n Innokylä).
- Järjestöjen yhteistyö hyvinvointialueiden ja kuntien kanssa tulee turvata sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen toimeenpanossa.

4 Lasten ja nuorten oikeuksia koskeva koulutus

Lasten ja nuorten oikeudet eivät toteudu itsestään, vaan oikeuksien toteutuminen edellyttää oikeuksia koskevaa tietoa ja ymmärrystä. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 42 artiklassa edellytetään, että valtio saattaa lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet ja määräykset yleisesti niin aikuisten kuin lasten tietoon tarkoituksenmukaisesti ja aktiivisesti.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut lapsen oikeuksien sopimuksen yleisiä täytäntöönpanotoimia koskevassa yleiskommentissaan (nro 5), että lapsen oikeuksia koskevaa koulutusta tulisi kehittää ja järjestää kaikille valtion ja kuntien viranomaisille, oikeuslaitoksen toimijoille sekä kaikille lasten parissa työskenteleville tai heitä koskevia päätöksiä tekeville ammattilaisille. Edellä mainituille tahoille on myös luotava valmiuksia työskennellä lapsen oikeuksia kunnioittavalla ja vahvistavalla tavalla. Komitea edellyttää, että lapsen oikeuksia koskevaa koulutusta on liitettävä lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten perus- ja täydennyskoulutukseen. Lapsen oikeuksia koskevaa koulutusta on seurattava ja arvioitava.

Poikkeusoloissa oikeuksia koskevan tiedon ja ymmärryksen merkitys korostuu entisestään. Poikkeus- ja häiriötilanteissa päätöksentekotilanteet tulevat usein eteen nopeasti ja yllättäen ja riski oikeuksien loukkaamiselle kasvaa. Näin on käynyt myös koronakriisin aikana. Esimerkiksi kriisin alkuvaiheessa tehtiin lakiin perustumattomia rajoituksia liikkumiseen ja yhteydenpitoon sijaishuoltoyksiköissä. Syksyllä tehtiin lakiin perustumattomia paikallisia linjauksia edellytyksistä osallistua varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen.

Jos tieto lasten ja nuorten oikeuksista on puutteellista, riski sille, että poikkeus- ja häiriötilanteissa tehdään lakiin perustumattomia ja lasten ja nuorten hyvinvointia heikentäviä toimia, kasvaa merkittävästi. Kaikkien lapsia koskevia päätöksiä tekevien ja lasten kanssa työskentelevien on välttämätöntä tuntea esimerkiksi lapsen edun ensisijaisuuden periaate. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon kaikki tilanteeseen liittyvät lapsen oikeudet sekä kyseessä olevien lasten tarpeet ja tilanteet.

ESITYKSET

- Lasten ja nuorten oikeuksia koskevaa koulutusta on lisättävä perus- ja täydennyskoulutuksessa kaikilla koulutusasteilla. On varmistettava, että kaikilla lasten ja nuorten kanssa työskentelevillä ja heitä koskevia päätöksiä valmistelevilla ja tekevillä on riittävä lasten ja nuorten oikeuksia koskeva osaaminen.

5 Tietojen keruu, analysointi ja hyödyntäminen päätöksenteossa

Oikeuksien toteutumisen seuranta ja arviointi edellyttävät oikeuksien toteutumista koskevaa ajantasaista tietoa. Kriisitilanteissa on kerättävä ja analysoitava nopealla aikataululla tietoa päätöksenteon tueksi. YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että olennaisena osana lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa on riittävien ja luotettavien tietojen kerääminen lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan. Vakaa tietopohja mahdollistaa lapsen oikeuksien siirtämisen käytännön toiminnan tasolle. Selkeät indikaattorit helpottavat tavoitteiden konkretisoimista, toimenpiteiden täsmällistä määrittelyä ja seuranta.

Tehokkaiden tiedonkeruujärjestelmien lisäksi on varmistettava, että kerättyä tietoa myös analysoidaan ja käytetään sopimuksen veloitteiden täytäntöönpanon arviointiin, ongelmien tunnistamiseen sekä kaikkien lapsia koskevien politiikkojen suunnitteluun. Tämä edellyttää sopimuksen oikeuksiin liittyvien indikaattoreiden kehittämistä. Koronakriisin jälkihoidossa tarvitaan monipuolista tietoa lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista. Tiedonkeruun resurssit on varmistettava.

Tietoon perustuva ohjaus ja päätöksenteko edellyttävät kattavaa ja ajantasaista tietoa lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvoinnista, palveluista sekä niiden edellytyksistä, kustannuksista ja vaikuttavuudesta. Tällä hetkellä on vaikeaa seurata kokonaisuutena lapsiperheiden, lasten ja nuorten hyvinvointia, terveyttä, kasvua ja oppimista sekä näitä edistäviä palveluja ja kustannuksia. Käytössä on useita erilaisia eri toimijoiden tuottamia seurannan mittaristoja, mutta niitä ei ole koottu yhteen eikä tietoa aina kyetä hyödyntämään täysimääräisesti. Myös monia tietouukkoja on tunnistettu.

Säännöllisesti toistuvia väestötutkimuksia ovat muun muassa kouluterveyskysely perus- ja toisen asteen oppilaille (joka toinen vuosi, viimeisin 2019), pienten lasten vanhemmille suunnattu Finlapset-kysely (joka neljäs vuosi kohdentuen vuorotellen 4 kuukauden ja 4 vuoden ikäisten lasten perheisiin, viimeisin 2020), korkeakouluopiskelijoiden terveyskysely KOTT (joka neljäs vuosi, viimeisin 2016), Amisbarometri (joka toinen vuosi, viimeisin 2019), Lukiolaisbarometri (joka toinen vuosi, viimeisin 2019), WHO:n koululaistutkimus (neljän vuoden välein, viimeisin 2018), Nuorten terveystapatutkimus (kahden vuoden välein, viimeisin 2019), ESPAD (joka neljäs vuosi, viimeisin 2019), PISA (kolmen vuoden välein, viimeisin 2018), Nuorten vapaa-aikatutkimus (viimeisin 2018), Lasten mediabarometri (viimeisin 2013).

Vuosittain julkaistavia rekisteri- ja tilastotietoja koulutuksesta, perhe-etuuksista, terveyden ja hyvinvoinnin eri osa-alueista, varhaiskasvatuksesta ja sosiaali- ja terveyspalveluista kokoavat muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Kansaneläkelaitos ja Tilastokeskus. Tietoja julkaistaan useissa indikaattoripalveluissa, kuten Sotkanet, Kelasto ja TEAviisari, sekä erillisissä tilastoraporteissa. Satunnaisemmin julkaistaan erityis- ja vähemmistöryhmiin liittyviä erillistutkimuksia.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on kerännyt ajankohtaistavaa lasten, nuorten ja perheiden palveluista toistuvilla kyselyillä neuvolan sekä kouluterveydenhuollon toimijoille sekä syksyllä kertaalleen myös opiskeluterveydenhuollon ja lastensuojelun toimijoille.

Koronaepidemian kaltaisten nopeasti etenevien kriisien vaikutusten arvioinnissa saatavilla ei useinkaan ole ajantasaista tietoa, jos väestökyselyiden tiedonkeruu ei ole osunut kyseiselle vuodelle tai kunnat eivät ole vielä toimittaneet palveluiden käyttöä kuvaavia tilastotietoja rekisterinpitäjille. Tällöin keskeisessä roolissa ovat lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten sekä kansalaisjärjestöjen tuottama arviointitieto tilanteesta.

Koronaepidemian yhteiskunnallisten vaikutusten seurantaan varten on käynnistetty useita erillisiä verkkosivustoja. Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat huhtikuusta 2020 lähtien julkaisseet kuntakyselyyn perustuvia tilannekuvaraportteja varhaiskasvatuksen, esiopetuksen sekä perusopetuksen tilanteesta¹.

Taloustieteen tutkimukseen ja opetukseen erikoistunut Helsinki Graduate School of Economics (Helsinki GSE) perusti huhtikuussa 2020 talouden tilannehuoneen², joka tuottaa kahden viikon välein tietoa kehityksestä työmarkkinoilla, yrityksissä ja kotitalouksissa. Kotitalouksien osalta tarkastellaan erikseen myös lapsiperheitä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on koronaepidemiatilanteen seurannan ohella seurannut toukuusta 2020 lähtien myös epidemian vaikutuksia hyvinvointiin, palveluihin ja talouteen. Seurantaraportti³ julkaistiin aluksi viikoittain ja kesän jälkeen joka toinen viikko, ja se sisältää usein tietoa myös lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvista vaikutuksista. Valtioneuvoston kanslia on elokuusta 2020 lähtien julkaissut kahden viikon välein tutkimuskatsausta⁴, johon on koottu uusimpia tutkimustuloksia koronaepidemian monenlaisista vaikutuksista myös lapsiin ja nuoriin. Myös Tilastokeskus on koonnut

¹ Aluehallintovirasto & OKM (2020–). Tilannekuvat ovat saatavilla opetus- ja kulttuuriministeriön tiedotearkistosta <https://minedu.fi/vuosiarkisto> (viitattu 12.1.2021)

² Helsinki GSE (2020–). <https://www.helsinkiigse.fi/corona/> (viitattu 12.1.2021)

³ THL (2020–). <https://www.thl.fi/koronanvaikutukset> (viitattu 12.1.2021)

⁴ VNK (2020–) <https://tietokaytoon.fi/covid-19-tutkimuskatsaukset> (viitattu 12.1.2021)

omille verkkosivuilleen keskeisiä tilastotietoja epidemian vaikutuksista erityisesti työmarkkinoihin ja kansantalouteen, joilla on merkitystä lasten ja nuorten oikeuksien toteutumiselle.

Kompleksisten ongelmien, kuten koronakriisin, ratkaiseminen vaatii laajaa tietopohjaa ja siihen liittyvää monenlaista syväosaamista sekä vahvaa ylisektoraalista tiimityötä, koska kriisiin aiheuttamat ongelmat ovat usein keskinäisriippuvia eikä niitä voi pilkkoa erikseen ratkaistaviksi osiksi. Samaan aikaan tarvittava asiantuntijuus on kuitenkin hajaantunut erilaisiin organisaatioihin. Tarvittava asiantuntemus voi myös olla vaikeasti hankittavissa, kiinnitettynä muihin perustehtäviin, kallista tai fyysisesti etäällä toisistaan. Ratkaisuksi hajaantuneen asiantuntijuuden yhdistämiseen on kehitetty tehtävää varten räätälöidyt asiantuntijoista kootut tiimit.

Yksi esimerkki koronakriisin yhteydessä perustetusta asiantuntijaverkostosta on ns. Fast Expert Teams -verkosto, joka kokoaa asiantuntijoita yhteen yli sektorirajojen (ministeriöt, yliopistot ja tutkimuslaitokset, yritykset ja julkisorganisaatiot) työskentelemään koronapandemiaan liittyvien haasteiden ratkaisemiseksi. Asiantuntijaverkoston työn keskeiset havainnot tiedon hyödyntämisestä koronakriisin aikana korostavat digitaalisten tietovarantojen laajaa hyödyntämistä, mikä edellyttää sopimista niiden hallinnan, jakamisen, yhdistämisen ja jalostamisen eettisesti hyväksyttävistä periaatteista ja käytännöistä.

ESITYKSET

- Lapsi- ja perhepolitiikan kehittämiseksi ja koronaepidemian kaltaisten kriisien ratkaisemiseksi on yhdistettävä väestökysely- ja rekisteritietoa sekä asiantuntijoiden kokemusperäistä tilannetietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi. Tuotetun tiedon avulla voidaan tunnistaa varhaisia tuen tarpeita ja hyvinvoinnin riskitekijöitä lasten elämänsä eri vaiheissa. Tietoa lasten ja nuorten sekä lapsiperheiden hyvinvoinnista tulee hyödyntää niin kunnissa, alueilla kuin kansallisella tasolla palvelujen kohdentamisessa ja ohjauksessa, sekä erilaisten interventioiden, toimenpideohjelmien ja politiikkatoimien vaikuttavuuden ja muutosten arvioinnissa niin lyhyellä kuin pidemmällä aikavälillä.
- Lapsilta ja nuorilta itseltään on kerättävä kokemustietoa ikätasoon sopivilla menetelmillä. Haasteita liittyy pienimpien lasten kokemuksiin, kun tieto välittyy vanhempien kautta, sekä haavoittuvassa asemassa oleviin, jotka saattavat jäädä tiedonkeruiden ulkopuolelle.
- Valtakunnallisen tietopohjan rakentumista tukemaan tulee määritellä kansallinen kokonaisseurannan viitekehys. Paikalliselta ja alueelliselta tasolta kertyvä tieto tukee kansallisen kokonaiskuvan muodostumista lapsen oikeuksien toteutumisesta. Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että myös haavoittuvassa asemassa olevista lapsista ja nuorista sekä pienistä, alle kouluikäisistä lapsista saadaan kattavasti tietoa.
- Eri tahoilla kerätyn tiedon hyödyntämistä tulee edistää yhteisen tilannekuvan mahdollistamiseksi. On kehitettävä hajallaan työskentelevien asiantuntijoiden tehokkaan yhteistyön ja vuorovaikutuksen tapoja, jotka mahdollistavat lapsen oikeuksien toteutumista edistävien toimien kehittämisen ja uudistamisen.
- Sosiaali- ja terveystalvvelujärjestelmän uudistamisen yhteydessä tulee kehittää lapsia ja nuoria koskevien asiakastietojen rakenteistamista ja hyödyntämistä seurannan ajantasaisena tietovarantona.
- Datataloutta ja digitaalisia tietovarantoja koskevassa kehitystyössä ja niitä koskevilla hankkeilla ja strategioilla on huomioitava lasten ja nuorten erityisasema. Lasten ja nuorten yksityisyyden suojaan on kiinnitettävä erityistä huomiota ja lasten ja nuorten pääsy oikeuksiinsa myös digitaalisissa ympäristöissä tulee varmistaa.

6 Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien vaikutusten arviointi ja lapsibudjetointi

Lapsen edun on oltava ensisijainen harkintaperuste kaikissa lapsia koskevissa toimissa (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3.1 artikla). Lasten etujen selvittämisen väline on lapsivaikutusten arviointi, jossa kokonaisvaltaisesti tarkastellaan lasten, nuorten ja perheiden oikeuksia, tarpeita ja tilanteita. Jo ennen koronakriisiä lapsivaikutusten arviointi oli riittämätöntä ja arviointien näkökulmat suppeita. Koronavirustilanteen nopean etenemisen vuoksi rajoitustoimenpiteistä jouduttiin keväällä päättämään nopeasti ja vähäisellä vaikutusten arvioinnilla. Koronatilanteen yhteydessä on myöhemmin tehty myös hyvää lapsivaikutusten arviointia.

Lapsibudjetointi tarkoittaa talousarvion tarkastelemista lapsen oikeuksien näkökulmasta. Tavoitteena on varmistaa lasten oikeuksien tehokas täytäntöönpano. Lapsibudjetointia ei tiettävästi ole toteutettu koronatilannetta koskevan päätöksenteon yhteydessä. On kuitenkin syytä todeta, että esimerkiksi vuoden 2020 valtion neljäs lisätalousarvioon sisältyvä lasten ja nuorten hyvinvointiohjelma vastasi koronakriisistä seuranneisiin lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen haasteisiin, vaikka itse talousarviossa ei asiaa tarkastella oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Koronavirustilanteen nopean etenemisen vuoksi rajoitustoimenpiteistä jouduttiin päättämään nopeasti ja vähäisellä vaikutusten arvioinnilla. Myöskään lapsilta ja nuorilta ei kerätty tietoja eikä heidän näkemyksiään selvitetty rajoitustoimia koskevan päätöksenteon tueksi. Jo ennen koronatilannetta lapsivaikutusten arviointi oli riittämätöntä ja arviointien näkökulmat suppeita etenkin valtionhallinnossa. Tämä on tullut esille useissa selvityksissä, joihin on viitattu koronatyöryhmän ensimmäisessä raportissa.

Jälkikäteen arvioiden monet rajoitustoimet olivat ylimitoitettuja ottaen huomioon myös epidemiatilanteen alueellisen vaihtelun. Tämä on sinällään ymmärrettävää, koska päätökset rajoitustoimista jouduttiin tekemään käytettävissä olevan ja nopeasti muuttuvan tiedon varassa.

Hyvä esimerkki koronakriisin aikaisesti lapsivaikutusten arvioinnista sisältyy hallituksen esitykseen perusopetuslain väliaikaisesta muuttamisesta (HE 86/2020 vp). Perusopetuslain väliaikaisella muutoksella mahdollistettiin se, että opetuksen järjestäjä voi päätöksellään siirtyä poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin. Väliaikaisen lakimuutoksen

tarkoituksena on ehkäistä koronaviruksen leviämistä, lieventää siitä koituvia haittoja sekä turvata perusopetuslain mukaisen opetuksen turvallinen järjestäminen. Vaikutusten arvioinnin kannalta merkille pantavaa on, että esityksessä tuotiin laajemmin esille ja arvioitiin myös muita toteutusvaihtoehtoja ja niiden vaikutuksia. Ehdotettua väliaikaista lainmuutosta oli tarkasteltu hyvin lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattujen oikeuksien sekä myös muiden lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Hallituksen esityksessä todetaan, että kiireellisyyden vuoksi lapsia ja perheitä ei ole voitu kuulla tai osallistaa esityksen valmistelussa. Kuitenkin muiden kyselyiden ja selvitysten perusteella esityksessä tarkasteltiin lasten, nuorten ja myös vanhempien kokemuksia koronatilanteesta.

ESITYKSET

- Koronakriisin jälkihoidossa on tehtävä systemaattista lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia. On varmistettava vaikutusten arviointi eri vaiheissa (ennakkoarviointi ja jälkiarviointi sekä tarpeen mukaan prosessiarviointi). Arviointien tekemistä varten tarvitaan lisää informaatio-ohjausta, kuten koulutusta ja tukimateriaaleja. Huolehditaan, että arvioinnit perustuvat riittävän laajaan ja mahdollisimman laadukkaaseen tietopohjaan. On myös huolehdittava lapsilta, nuorilta ja heidän vanhemmiltaan kerättävän tiedon hyödyntämisestä arvioinneissa. Koronakriisin aikana on tehty lapsille, nuorille ja perheille useita kyselyitä, joiden tuottamaa tietoa on syytä koota systemaattisesti ja hyödyntää päätöksenteon tukena.
- Lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinneissa on kiinnitettävä erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin, nuoriin ja perheisiin. Mahdollisia tulevia poikkeus- ja häiriötilanteita varten laaditaan ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointimalli, jossa huomioidaan myös lapset ja nuoret. Tämä vahvistaa perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamista ja päätöksenteon läpinäkyvyyttä sekä vahvistaa tietoisuutta päätösten laaja-alaisista vaikutuksista.
- Koronakriisin jälkihoidossa lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi ulotetaan myös talousarviopäätöksiin (lapsibudjetointi). Lasten ja nuorten oikeuksien näkökulma on syytä tuoda esille talousarvioehdotusten perusteluteksteissä. Lasten ja nuorten oikeuksien toteutuminen on varmistettava riittäväillä voimavaroilla.

7 Oikeus tulla kuulluksi ja saada tietoa

Lapsen osallisuus ei ole vain yhteiskunnallinen vaan myös oikeudellinen kysymys. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12.1 artikla takaa jokaiselle lapselle, joka kykenee muodostamaan näkemyksensä, oikeuden ilmaista ne vapaasti kaikissa häntä koskevissa asioissa ja oikeuden saada oma näkemyksensä huomioon otetuksi. Lapsen edun periaatteen täysimääräinen toteutuminen edellyttää lapsen näkemysten selvittämistä.

Lasten oikeudet ja erityinen asema jäävät poikkeusoloissa ja niiden jälkeisissä toimissa helposti sivurooliin. Lasten ja nuorten kuulemisesta ja heidän näkemystensä huomioon ottamisesta on kuitenkin huolehdittava myös poikkeusoloissa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten sekä vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten osallisuuden toteutumiseen ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamiseen.

Työryhmän ensimmäistä raporttia varten kerättiin tietoa useilta lapsen oikeuksiin keskittyviltä järjestöiltä ja muilta lasten ja nuorten kanssa työskenteleviltä toimijoilta. Saa-duissa selvityksissä ilmeni, että lasten kuulemisessa ja lapsille ja nuorille tarjottavassa tiedossa oli haasteita koronakriisin alkuvaiheessa. Työryhmä suosittikin, että lasten ja nuorten kokemuksia ja ajatuksia selvitettäisiin johdonmukaisesti ja että tietoa hyödynnettäisiin kriisissä ja sen jälkihoidossa. Työryhmä kiinnitti huomiota myös päätöksenteon ja toiminnan lapsivaikutusten arviointiin, jonka se katsoi edellyttävän myös riittävästä tiedonkeruusta lapsilta ja nuorilta itseltään sekä kerätyn tiedon yhteensovittamista ja koordinoimista.

Tehtyjen kyselytutkimusten mukaan (ks. esim. Pelastakaa Lapset 2020 sekä Lasten ja nuorten säätiö 2020) lasten ja nuorten osallistumisoikeudet ja oikeus saada mielipiteensä kuuluviin toteutuivat puutteellisesti koronakriisin akuutissa vaiheessa keväällä 2020. Keväällä päätökset tehtiin nopeasti ja aikuislähtöisesti. Lisäksi kyselyistä nousi esille, että lapset ja nuoret olisivat kaivanneet lisää tietoa koronakriisistä ja sen vaikutuksista. Erityisesti pienten lasten ja vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten osalta viestintä oli puutteellista.

Työryhmän ensimmäisen raportin jälkeen tiedonkeruu lapsilta ja nuorilta on vahvistunut useilla aloilla. Lasten ja nuorten mielipiteitä on kuultu muun muassa osana valtion nuorisoneuvoston ja Tilastokeskuksen Kansalaispulssi-tiedonkeruuta, ja Nuorisotutkimusseuralla on käynnissä lasten ja nuorten kokemuksiin keskittyvä tutkimushanke.

Työryhmä on pyrkinyt kartoittamaan lasten ja nuorten kokemuksia koronakriisin vaikutuksista tätä toista raporttia varten. Tiedonkeruu on koostunut olennaisesti kolmesta eri osasta:

- Työryhmä on kerännyt edelleen tietoa järjestöiltä ja muilta lasten ja nuorten kanssa työskenteleviltä tahoilta.
- Työryhmä on selvittänyt suoraan lasten ja nuorten kokemuksia koronakriisin vaikutuksista osana kansallisen lapsistrategian toteuttamaa sähköistä kyselyä 28.9.–12.10.2020. Sähköisen kyselyn lisäksi kansallisen lapsistrategian yhteydessä on järjestetty lasten ja nuorten työpajoja yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa.
- Työryhmä on tilannut selvityksen lasten ja nuorten puhujapositioneista sosiaalisessa mediassa. Selvityksessä kartoitettiin, millaisena koronaepidemian muokkaama arki näkyy lasten ja nuorten sosiaalisen median viestinnässä, millaisia tarinoita lapset ja nuoret jakavat sekä millaisista teemoista ja missä sävyssä lapset ja nuoret viestivät sosiaalisessa mediassa.

Neljäsosa lapsistrategian sähköiseen kyselyyn suomenkielellä vastanneista lapsista ja nuorista kokee, että korona-aika on muuttanut elämää vain vähän. Kyselyn perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että koronarajoitukset ja -ohjeistukset ovat vaikuttaneet lasten ja nuorten elämään monella eri tavalla. Noin 15 % kyselyyn suomen kielellä vastanneista on sitä mieltä, että korona-aika on vaikuttanut ystävyys-suhteisiin, ja suunnilleen sama osuus oli havainnut vaikutuksia koulunkäyntiin ja oppimiseen. Osa lapsista ja nuorista on kokenut etäopetuksen haastavampana kuin läsnäopetuksen, mutta toisaalta osalla on myös päinvastaisia kokemuksia. Samoin osa kyselyyn vastanneista kertoi kokeneensa yksinäisyyttä ja ahdistusta, mutta samalla korona-aikaa on hyödynnetty oman hyvinvoinnin lisäämisellä. Kyselyn vastaukset eivät mahdollista sen arvioimista, kuinka vahvasti kokemus koronaepidemiasta on liitoksissa eri taustatekijöihin, mutta vastauksissa on viitteitä siitä hyvinvoinnin polarisoitumisesta.

Työryhmän keräämästä tiedosta ja sen analysoinnista ilmenee myös, että lapset ja nuoret ovat aktiivisia toimijoita ja yhteisön jäseniä myös koronakriisin aikana. Sosiaalisessa mediassa ja sen yhteisöissä leviävällä tiedolla on osaltaan tärkeä merkitys lasten ja nuorten ilmaisuvapauden ja tiedonsaannin kannalta, ja lapset ja nuoret positioivat itseään suhteessa heihin kohdistuvaan ja yhteiskunnalliseen viestintään. Myös virheellinen tai paikkansapitämätön tieto saattaa levitä sosiaalisessa mediassa ja vaikuttaa näin lasten ja nuorten saamaan kokonaiskuvaan tilanteesta. Lapset ja nuoret nostavat myös esiin heitä askarruttavia teemoja ja aiheita, kuten harrastusmahdollisuuksien kapenemisen, yksinäisyyden ja tulevaisuutta koskevat huolet mutta myös toiveet. Nämä kokemukset on otettava vakavasti selvitettäessä lasten ja nuorten ajatuksia myös jatkossa.

Kerätyn tiedon perusteella voidaan todeta, että koronakriisin vaikutukset lasten ja nuorten elämään ovat jakautuneet. Monet lapset ja nuoret eivät koe kriisin vaikuttaneen juurikaan heidän elämäänsä, kun taas toisten kokemat vaikutukset ovat olleet suuria. Onkin olennaista huomioida, että lapset ja nuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä, jonka asemasta voitaisiin tehdä selkeitä johtopäätöksiä vain muutaman kannanoton perusteella. Sen sijaan lasten ja nuorten kuulemisessa ja heidän oikeudessaan saada tietoa on huomioitava mahdollisimman laaja saavutettavuus, sillä lasten ja nuorten yksilölliset piirteet ja taustaan liittyvät seikat vaikuttavat lasten ja nuorten kykyyn saada tietoa ja tulla kuulluksi.

ESITYKSET

- On kehitettävä uusia digitaalisia kanavia lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseksi. Digitaalisissa menetelmissä on varmistettava menetelmien saavutettavuus ja erilaisten lapsiryhmien mahdollisuus osallistua.
- Lasten ja nuorten omia näkemyksiä ja kokemuksia on selvitettävä ja kerättyä tietoa on hyödynnettävä päätöksenteossa. Lapsia ja nuoria on kuultava inklusivisesti eikä kuulemista tule sivuuttaa vedoten poikkeusoloihin.
- Kriisin aikana saatua tietoa lapsilta ja nuorilta on hyödynnettävä toiminnan ja päätöksenteon tukena kriisin aktiivisessa hoidossa sekä myöhemmin jälkihoitossa. Lisäksi on varmistettava lasten ja nuorten yhdenvertainen mahdollisuus saada tietoa poikkeusoloista ja koronakriisistä.
- Viestinnässä on huomioitava kattavasti lapset ja nuoret. Viestinnän on oltava saavutettavaa lasten ja nuorten käyttämillä eri kielillä ja siinä on turvattava suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä sekä selkokieltä käyttävien lasten ja nuorten tiedonsaanti. Lapsille tärkeistä asioista, kuten harrastustoiminnan tilanteesta poikkeusolojen aikana, on viestittävä selkeästi ja yhdenvertaisesti lapsille ja nuorille sopivalla tavalla.

8 Syrjinnän ja eriarvoisuuden torjunta

8.1 Yleistä

Koronakriisi on monin tavoin syventänyt eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Koronakriisin ja poikkeusolojen vaikutukset eivät ole samantaisia kaikkien lasten ja nuorten kohdalla, vaan ne vaihtelevat merkittävästi. Kriisin kielteiset vaikutukset kohdistuvat erityisesti niihin lapsiin, nuoriin ja perheisiin, jotka ovat jo ennestään olleet heikommassa asemassa. Vaikutukset kasaantuvat ja kumuloituvat lasten, nuorten ja perheiden arjessa.

YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että syrjinnän kieltä ei ole vain passiivinen velvollisuus, joka kieltää kaikenlaisen syrjinnän, vaan se myös edellyttää aktiivisia toimia yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja eriarvoisuuden torjumiseksi. Yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltä koskevien säännösten ohella yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta edistetään erityisesti taloudellisilla, sosiaalisilla ja sivistyksellisillä (TSS) oikeuksilla. Näitä oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus koulutukseen, sosiaali- ja terveyspalveluihin, vapaa-ajan palveluihin ja toimeentuloturvaan, joilla kaikilla on suuri merkitys myös koronan jälkihoidossa.

Sekä lapset että nuoret ovat usein keskenään eriarvoisessa asemassa. Tietyt haavoittuvat lapsiryhmät ovat erityisen alttiita syrjinnälle ja yhteisön ulkopuolelle jäämiseen. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa näitä erityisiä lapsiryhmiä ovat esimerkiksi sijaishuollossa olevat lapset, adoptiolapset, vammaisten lapset, vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen lapset sekä pakolaislapset. Sopimuskohdissa tuodaan esille myös niitä lapsiryhmiä, jotka elävät vähävaraisissa perheissä tai ovat tekemisissä rikosoikeudellisen järjestelmän kanssa. Näiden kaikkien edellä mainittujen lapsiryhmien asemaan ja oikeuksien toteutumiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommenteissaan tuonut esille myös muiden vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten oikeuksien turvaamista, kuten sateenkaarilasten ja -nuorten.

Ei riitä, että lapsia ja nuoria tarkastellaan yleisellä tasolla, vaan on tunnistettava ne lapset ja nuoret, joiden hyvinvoinnin turvaaminen koronakriisissä vaatii erityistä panostusta. Tällaisia lapsia ja nuoria ovat esimerkiksi lapsen oikeuksien sopimuksessa mainitut erityiset ryhmät. Lapsen tai nuoren ja hänen perheensä elämään voi vaikuttaa samanaikaisesti useampi haavoittuvuutta aiheuttava tekijä, jolloin koronakriisin vaikutukset voivat kertaantua. Lapsi tai nuori voi joutua muita huonompaan asemaan myös siitä syystä, että häneen kohdistuu moniperustaista syrjintää.

Koronakriisin myötä nuorten työelämään pääsy on merkittävästi vaikeuttanut, mikä osaltaan asettaa nuoria eriarvoiseen asemaan suhteessa muuhun väestöön. Nuorten työmahdollisuuksien heikentymisellä voi olla pitkäaikaisia vaikutuksia nuorten sijoittamiseen työmarkkinoille.

Koronakriisi on monin tavoin syventänyt eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Kriisin kielteiset vaikutukset usein kasaantuvat ja kumuloituvat lasten, nuorten ja perheiden arjessa. Ilman merkittäviä julkisen vallan toimia koronakriisi lisää lasten ja nuorten eriarvoisuutta. Tässä luvussa tarkastellaan koronakriisin vaikutuksia niihin lapsiin ja nuoriin, joihin kriisin yleisten vaikutusten lisäksi on kohdistunut myös erityisiä seurauksia. Syrjimättömyysperiaatteen toteutuminen edellyttää aktiivisia toimenpiteitä syrjinnän (ml. rakenteellisen syrjinnän) ja eriarvoisuuden torjumiseksi.

ESITYS

- Lasten ja nuorten syrjinnän ja eriarvoistumiskehityksen torjuminen vaatii riittäviä ja riittävän pitkäaikaisia tukitoimia. Syrjinnän ja eriarvoisuuden torjunta otetaan koronakriisin jälkihoidossa keskeiseksi tavoitteeksi.

8.2 Koronakriisin vaikutuksista lasten, nuorten ja vanhempien mielenterveyteen

Tämä osio perustuu Mielenterveyspoolin yhteiseen koontiin.

Yleistä

Koronakriisi on näkynyt heti alusta alkaen vahvasti järjestöjen tarjoamissa palveluissa. Yhteydenotot esimerkiksi Kriisipuhelimeen ja Sekasin-chattiin ovat lisääntyneet vuoden 2020 aikana 40 % verrattuna edellisen vuoden vastaavaan ajanjaksoon, mutta myös käytyjen keskustelujen määrä on kasvanut noin 60 %. Yhteydenotoissa näkyy koronakriisin lisäämä monenlainen arjen kuormitus, taloushuolet, itsetuhoisuus ja vaikeudet saada mielenterveyspalveluita.

Myös palveluissa koronakriisi näkyy erilaisina lisääntyneinä arjen haasteina, esimerkiksi vaikeutena selviytyä rajoitusten ja sairastelun kanssa tai epävarmuutena siitä, miten voi tavata isovanhempia. Poikkeustilanteen jatkuminen huolettaa, ja monet ovat työstäneet sitä, kuinka raskasta aikaa viime kevät oli. Monia huolestuttaa tulevaisuus, etenkin toteutunut tai uhkaava työpaikan menettäminen tai muut taloudelliset vaikeudet. Työttömyyteen ja taloushuoliin kietoutuu usein parisuhteen ristiriitoja. Erityisen vakavina ilmiöinä on noussut esiin itsetuhoisten ajatusten ja perheväkivallan lisääntyminen, mutta näistä ei ole saatavilla täsmällistä määrällistä tietoa.

Nuorille suunnatuissa chat-palveluissa paha olo yleisin yhteydenoton aihe. Muita tavallisia aiheita ovat ihmissuhdeongelmat, itsetuhoisuus ja arjessa selviytymisen ongelmat. Keväällä tuli yhteydenottoja nuorilta, joiden opinnot eivät edenneen etäopetuksessa suunnitellusti tai jotka eivät olleet kyenneet osallistumaan etäopetukseen.

Koulujen alkua ja koronan toinen aalto ovat lisänneet monen nuoren huolia. Osalla nuorista koronan toinen aalto näyttää hyvin synkkänä ja tulevaisuuden toiveikkuus on vähissä. Lisäksi keskustelujen valossa nuoret pelkäävät tartuntaa, ja testituloksen odottaminen on vaikeaa. Osalla nuorista pelko eristäytymisestä ja yksinäisyydestä on voimakasta. Nämä pelot korostuivat haavoittuvassa asemassa olevien nuorten kohdalla jo keväällä, kun harrastukset ja muu vapaa-ajantoiminta olivat tauolla. Jatkuva uutisointi koronasta lisää osan nuorten ahdistusta.

Osa järjestöistä on tuonut esille, että etenkin lapset eivät ole olleet tietoisia siitä, onko heillä ylipäätään oikeus saada apua ja mistä apua omaan tilanteeseen on saata-

villa. Varsinkaan lyhytaikaiset tukimuodot eivät ole olleet kaikkien tiedossa. Avun hakemisen esteeksi lapsiperheissä on saattanut muodostua se, että osa perheistä ei ole jaksanut hakea apua muuttuneen arjen ja epätietoisuuden keskellä.

Perheet sekä parisuhteet

Pikkulapsiperheissä jaksamisen ongelmat ja parisuhdeongelmat ovat lisääntyneet. Perheissä tulee myös riitoja normaalia enemmän kuormittavissa oloissa, kun lasten kanssa ei saa apua, omaa ja yhteistä aikaa ei useinkaan käytännössä ole sekä epävarman tilanteen kanssa joudutaan elämään pitkään. Osalle perheistä jo valmiiksi kärjistyneet suhteet kuormittuivat entisestään ja esimerkiksi perheväkivallan riski on kohonnut.

Osassa perheissä kevään vaikutukset näkyvät vieläkin yleisenä uupumuksena: on oltu aivan ääri rajoilla etätöiden ja lasten/nuorten hoidon/opetuksen keskellä. Toisaalta myös voimaantumista tullut esille: ”keväästä selvittiin, vaikka oli tosi rankkaa”.

Raskaana oleville ja synnyttäjille korona-aika esimerkiksi synnytykseen liittyvine rajoituksineen tuntui raskaalta. Esiintyi myös pelkoa siitä, pääseekö puoliso mukaan synnytykseen ja onko koronasta vaaraa odotetulle vauvalle.

Koronatilanne on aiheuttanut lisää huolia ja kuormitusta perheille, joissa jollakin perheenjäsenellä on mielenterveys- tai päihdeongelmia. Psykkisesti sairastavien saama psykososiaalinen tuki on romahtanut, kun lähitapaamiset on peruttu. Etäyhteyksin toteutettu hoito on ollut riittämätöntä, ja psykkisesti sairastavat kokevat jääneensä yksin tilanteessa, joka itsessään lisää ahdistusta ja pahoinvointia. Yhteiskunnan avun ollessa riittämätöntä ovat omaiset ja läheiset usein tärkeitä, pahimmillaan jopa ainoa, voimavara ja tuen antaja sairastavalle. Koronarajoitukset ovat kuitenkin estäneet myös lähiomaisten tarjoamaa apua, millä on ollut monelle psykkisesti sairastavalle suuri merkitys.

Koronan pitkäaikaisimmat vaikutukset perheisiin tulevat näkyviin viiveellä, jolloin näitä ongelmia hoitamaan tarvitaan riittävä määrä palveluita nyt ja jatkossa. Henkilökohtainen kontakti on työn tärkein väline. Uhkana on, että lasten ja nuorten hoitamattomat mielenterveyden häiriöt ja perheiden kärjistyvät kriisit kumuloituvat syrjäytymisenä ja psykkisenä ja fyysisenä sairastavuutena.

Perheiden heikentynyt taloustilanne vaikuttaa myös muuhun hyvinvointiin varsinkin, jos koronakriisi ja siitä johtuva lomautus tai työttömyys jatkuvat. Silloin mahdolliset pienet puskurit tai sopeutuminen ja menojen pienentäminen eivät enää auta. Joissakin työtehtävissä erityistä huolta on aiheuttanut lisääntynyt työmäärä, jonka vuoksi

työssä vaadittiin jatkuvaa joustamista. Tällöin aikaa perheelle jäi vähemmän ja työskentelyä saattoi varjostaa myös huoli riskiryhmään kuuluvista omaisista.

Taloudelliset ongelmat ovat kärjistyneet ja kriisiytyneet tilanteissa, joissa suurten palvelkojen kuormittamaa taloutta ovat vaikeuttaneet lomautukset, irtisanomiset tai työtuntien väheneminen. Pelaamista ja siihen liittyviä talousongelmia koskevat riidat kärjistyivät pelaavien lähisuhteissa laajasti, kun kaikki perheenjäsenet olivat koko ajan kotona. Tämä näkyi läheisten yhteydenotoissa esimerkiksi Peluuri-palveluun, jotka olivat asiakastyötä tekevien mukaan normaalitilanteeseen verrattuna huomattavasti kriisiytyneempiä ja läheiset kuormittuneempia.

Kouluikäiset ja nuoret

Nuorille suunnatun FinFamin kyselyn mukaan nuoret toivovat palveluilta ennen kaikkea keskustelutukea ammattilaisen kanssa matalalla kynnyksellä, sekä palveluohjauksista mahdollisimman pian oireilun alettua. Tukitarpeiden arviointi, suunnittelu ja järjestäminen on koronapandemian aikana viivästynyt varhaiskasvatuksessa ja kouluissa. Osalle nuorista etäyhteystuki on ollut vaikeasti hyödynnettävissä. Monet nuoret ovat kokeneet opettajien antaman työmäärän hyvin kuormittavaksi ja hankalaksi selviytyä. Pitkät etäopetusjaksot lisäsivät riskiä koulupudokkuuteen. Etäopetusjakson aikana osa keskittymis- ja toiminnanohjausvaikeuksista kärsivistä lapsista ja nuorista koki opiskelun kotona helpommaksi. Toisaalta osalla nuorista oli suuriakin haasteita tarttua itsenäisesti tehtäviin. Seurannaisvaikutukset oppimiseen tulevat todennäköisimmin näkymään juuri niillä lapsilla ja nuorilla, joilla on oman toiminnan ohjauksen pulmia tai vaikeuksia motivaatiossa.

Niillä lapsilla ja nuorilla, joilla ei ole kavereita tai jotka ovat kavereisuhteissa vähemmän aktiivisia, on ollut mielialuongelmia yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunteiden vuoksi. Harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan rajoituksista on seurannut usein mielekkään tekemisen puutetta.

Myös lasten ja nuorten syömishäiriöt ovat olleet esillä. Kyse on osittain siitä, että syömishäiriöt ovat tulleet näkyviin, kun lapset ja vanhemmat ovat viettäneet yhdessä paljon enemmän aikaa kuin normaalisti. Lisäksi arjen rutiinien puuttuminen tai muuttuminen sekä koronaa seurannut ahdistus ovat pahentaneet syömishäiriöoireilua. Kun arki on muuttunut arvaamattomaksi, tarjoaa oireilu pakopaikan ahdistukselta. Lisäksi terapiatautot, etäterapiat ja katkot hoidossa ovat pahentaneet tilannetta.

Ennaltaehkäisevässä työssä sekä palveluissa on nyt keskityttävä perustyöhön lasten ja nuorten tueksi. Kuntien peruspalvelut joutuvat kuromaan kiinni koronakriisin aiheut-

tamaa palveluvajetta, joten kokonaisuudessaan riittävä resursointi ja riittävän ajan antaminen kaikissa peruspalveluissa on tärkeää. Korona-aika nosti esille läsnäolon ja kohtaamisen merkityksen lasten ja nuorten palveluissa. Kynnystä yhteydenottoon mataltaa se, että palvelut ovat saatavilla lasten ja nuorten arkiympäristössä, kuten kouluissa ja oppilaitoksissa.

Haavoittuvassa asemassa olevat ja erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret

Lapsiomaisille ja nuorille hoivaajille koronapandemia on aiheuttanut erittäin suurta kuormitusta, erityisesti niissä perheissä, jotka eivät ole olleet heidän tarvitsemiensa palveluiden piirissä. Kun psyykkisesti sairaan vanhemman toimintakyky laskee, lapsi tai nuori voi alkaa ottaa vastuuta perheen arjen sujumisesta. Tällöin lapsi tai nuori saattaa sivuuttaa omat tarpeensa. Vanhemman psyykinen oireilu muuttaa ja kuormittaa perheen lasten arkea ja perheen sisäistä vuorovaikutusta jo ilman koronakriisin vaikutusta.

Koronakriisin aikana keväällä mielenterveys- ja neuropsykiatrinen kuntoutus siirtyi etäyhteyksin toteutettavaksi. Myös kuntoutuksen aloitus saattoi siirtyä tai kuntoutus katkesi kokonaan. Lasten ja nuorten ryhmämuotoinen kuntoutus jouduttiin keskeyttämään täysin, eikä tilalle järjestetty yksilömuotoista kuntoutusta. Tästä syystä ryhmäkuntoutuksessa olleiden lasten kuntoutussuunnitelmia ei saatu toteutettua.

ESITYKSET

- Mielenterveysstrategian toimeenpanoa tulee vahvistaa systemaattisesti.
- Lapsiperheitä tukevia sosiaali- ja terveydenhuollon ja koulun peruspalveluita on vahvistettava ja tarjottava yksilöllistä, perhekohtaista ja ryhmämuotoista apua. Poikkeustilanteissa kotiin tulevan avun merkitys korostuu osalle perheistä. Esi-merkiksi kotipalvelun kautta saatava lastenhoitoapu on tärkeää.
- Lapsen oman mielipiteen ja tuen tarpeiden selvittämiseksi tulee tehdä yhteistyötä eri palveluiden kesken. Mikäli löytyy viitteitä vanhemman tai muun perheenjäsenen toimintakyvyn merkittävästä laskusta tai psyykkisestä oireilusta, on välittömästi käynnistettävä riittävät tukitoimet koko perheelle, vanhemmuutta tukien. On varmistettava, että myös poikkeustilanteissa psyykkistä sairautta kokevien perheiden erityisen tuen tarve selvitetään eikä psyykkisesti sairastavien tuki katkea.

- Tarvitaan universaalia, lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa mielenterveyttä vahvistavaa työtä. Matalan kynnyksen ennaltaehkäiseviin palveluihin on resursoitava riittävästi voimavaroja. Opiskeluhooltoon tulee saada sitova mitoitus ja varhaiskasvatuksessa on lisättävä mielenterveyttä vahvistavaa työtä.
- On vahvistettava perusterveydenhuollossa työskentelevien ammattilaisten mielenterveysosaamista, sillä mielenterveystaitojen merkitys korostuu kriisitilanteessa. Jokaisella varhaiskasvatuksen, koulun, nuorisoalan ja harrastustoiminnan aikuisella tulee olla ymmärrystä ja osaamista tukea lapsen mielen hyvinvointia arjessa.
- On lisättävä resursointia verkossa toteutuvalla, kynnyksettömällä, anonyymille ja maksuttomalle järjestöpohjaiselle lasten ja nuorten mielen hyvinvointia tukevalle työlle.
- Työpaikalla on oltava joustavia käytäntöjä työn ja perheen yhteensovittamiseksi. Tämä on tärkeää myös työssäkäyvien mielenterveysomaisina toimivien vanhempien kannalta.
- Parisuhdeongelmien hoitoon myös mielenterveyspalveluissa on panostettava koronakriisin jälkihoidon aikana.
- Etäpalveluiden mahdollisuudet ja rajoitteet psykososiaalisen tuen tarjoamisessa ja hoidossa on avoimesti tiedostettava ja huomioitava. Julkisen sektorin palveluiden ohella on olennaista varmistaa, että järjestöillä on jatkossakin voimavaroja ylläpitää matalan kynnyksen palveluja.
- Lasten, nuorten ja vanhempien nopea pääsy psykososiaalisten interventioiden piiriin on varmistettava.
- Mielenterveys- ja neuropsykiatrista kuntoutusta on voitava jatkaa myös poikkeustilanteissa.

8.3 Vammaiset lapset ja nuoret

Tämä osio perustuu Vammaisfoorumin Vammaiset lapset ja nuoret -työryhmän toimittamaan koontiin.

Koronatilanteen vaikutukset vammaisten lasten ja heidän perheidensä arkeen ovat olleet suuria ja pääosin kielteisiä. Näin voidaan yleisesti todeta, vaikka vammaiset lapset ja nuoret perheineen eivät muodosta yhtenäistä ryhmää. Myös vanhempien kuormitus on ollut suurta. Arjen rutiinit ja rakenteet ovat pitkälti heikentyneet, eikä palvelujärjestelmä ole vastannut perheiden kasvaneisiin palvelutarpeisiin. Jäykät käytännöt

eivät ole huomioineet lasten ja perheiden yksilöllisiä tarpeita ja tilanteita. Useat lapsille ja heidän perheilleen tärkeät ja välttämättömät palvelut ovat koronapandemian aikana jääneet toteutumatta tai toteutuneet puutteellisesti, eikä niitä ole juurikaan muokattu poikkeustilanteeseen sopiviksi. Myös tiedonvälityksessä ja sen saavutettavuudessa on ollut runsaasti puutteita.

Sosiaalihuollon palvelut

Vammaisille lapsille, nuorille ja heidän perheilleen merkittäviä sosiaalihuollon palveluita ovat esimerkiksi henkilökohtainen apu, kuljetuspalvelut, tulkkauspalvelu, lyhytaikais- ja tilapäishoito sekä sosiaalinen kuntoutus. Nämä palvelut ovat äärimmäisen tärkeitä osallisuuden mahdollistajia, varsinkin kun lasten ja nuorten yksinäisyys on erilaisten rajoitusten myötä lisääntynyt.

Monissa kunnissa on epäselvää, että lakisääteisten palvelujen keskeyttämisen sijaan olisi etsittävä yksilöllisiin tarpeisiin vastaavia joustavia ja turvallisia tapoja niiden toteuttamiseen. Perheet ovat kokeneet jääneensä yksin ongelmiensa kanssa.

Palveluiden puute ja vanhempien vastuulle pitkälti siirtynyt hoito-, ohjaus-, kuntoutus- ja opetustyö ovat kuormittaneet perheitä huomattavasti. Myös lyhytaikais- ja tilapäishoidon sekä omaishoidon vapaiden toteutumisessa on ollut puutteita monessa kunnassa.

Palvelujärjestelmä ei ole kyennyt vastaamaan lisääntyneeseen palvelutarpeeseen, minkä vuoksi palvelut ovat kesän ja alkusyksyn aikana ruuhkautuneet entisestään. Palvelujärjestelmän puutteet kohdistuvat usein samoihin, jo valmiiksi kuormittavassa tilanteessa oleviin perheisiin. Myös palveluiden koordinoinnin ja tiedonsaannin puutteet ovat korostuneet entisestään. Tiedottaminen palveluista ja niihin tehdyistä muutoksista on ollut epäselvää ja riittämätöntä, ja viranhaltijat usein vaikeasti tavoitettavissa. Kaikki oleellinen tieto ei ole ollut saavutettavaa.

Terveydenhuolto

Monia vanhempia on vammaisjärjestöjen saamien tietojen perusteella huolestuttanut korona-aikana se, saisivatko heidän vammaiset lapsensa vakavan koronataudin vuoksi sairaala- ja tehohoitoa yhdenvertaisesti muiden kanssa. Monia huolettaa myös, miten huolenpito lapsesta järjestetään, jos vanhempi sairastuu, ja miten vanhempi voi osallistua lapsen hoitoon tämän joutuessa sairaalaan, jossa ei välttämättä esimerkiksi osattaisi kommunikoida lapsen kanssa. Lisäksi pandemian vuoksi monet muut vammaisten lasten ja nuorten terveydenhuollon käynnit ovat viivästyneet aiheuttaen hoitovajetta ja esimerkiksi viivettä diagnoosin ja palveluiden saamisessa.

Kuntoutus

Lasten ja nuorten kuntoutusta jäi toteuttamatta kaikista ikäryhmistä (0–17-vuotiailta) ja monista eri diagnoosiryhmistä (Heiskanen, Rinne & Salminen 2020). Yleisimmin kuntoutus jäi toteutumatta lapsilta, joilla on kehitysvamma, monimuotoinen kehityshäiriö, autismikirjon häiriö tai puheen ja kielen kehityshäiriö. Kuntoutus oli keskeytynyt myös niiltä lapsilta ja nuorilta, jotka perussairautensa vuoksi olivat kotona eristyksissä (Heiskanen, Rinne & Salminen 2020).

Terapeuttien vastausten perusteella vuorovaikutuksen, keskittymisen ja tarkkaavuuden vaikeudet ovat olleet suuri syy siihen, että etäkuntoutusta ei ole voitu ottaa käyttöön lasten ja nuorten kanssa ja heidän kuntoutuksensa on keskeytynyt koronaepidemian aikana. Vaikeavammaisten lasten kanssa etäkuntoutusta ei koettu mielekkäänä vaihtoehtona. Monissa tilanteissa lasten kognitiiviset kyvyt eivät kehityksestä johtuvien haasteiden vuoksi ole riittäneet etäkuntoutukseen. Lisäksi kasvokkaista terapiaa ei ole toteutettu, jos lapsiasiakas ei iän tai kehitystasonsa vuoksi ole pystynyt ymmärtämään ja noudattamaan koronaepidemiaan liittyviä hygienia- ja muita ohjeita (Kela). Etäkuntoutus saattoi jäädä toteuttamatta myös siitä syystä, että perheissä ei ole ollut voimavaroja etäkuntoutukseen osallistumiseen tai etäterapiaan vaadittavan sovelluksen ja/tai muun etäterapian toteutukseen sisältyvien asioiden opetteluun (Heiskanen, Rinne & Salminen 2020).

Rajoitukset asumisyksiköissä

Sosiaalihuollon ympärivuorokautisten toimintayksiköiden vierailukiellot ovat nousseet yhdeksi oikeusturvaongelmaksi. Vaikka oikeudellisesti arvioiden vierailukiellot ovat vain vahvoja suosituksia, ne ovat saattaneet estää nuoria aikuisia tapaamasta perheitään varsinkin, kun kieltoja on lainvastaisesti sovellettu niin, että ne ovat estäneet asukkaiden poistumista yksiköstä esimerkiksi niin sanotulle kotilomalle vanhempien luokse tai kotiloman edellytykseksi on asetettu nuoren tai jopa koko perheen karanteeni ennen yksikköön palaamista. Myös terapeuttien, tulkkien, henkilökohtaisten avustajien ja muiden välttämättömien ammattilaisten pääsy yksiköihin on saatettu vierailukieltoon vedoten lainvastaisesti estää.

Koulu ja etäopetus

Oppimisen ja koulunkäynnin tuki toteutui koronakevään etäopetuksessa selvästi normaalitilannetta heikommin (Helsingin yliopisto & Tampereen yliopisto 2020). Vanhempien mukaan jopa 44 % lapsista ei saanut minkäänlaista erityistä tai tehostettua tukea etäopetuksen aikana (Kankaanranta & Kantola 2020). Lisäksi 18 prosentilla tuen määrä väheni normaaliopetuksesta. Opettajat arvioivat, että poikkeustilanteella oli

merkittäviä kielteisiä vaikutuksia (esim. heikompia oppimistuloksia, vaikeuksia opintojen etenemisessä ja lisätuen tarvetta) osalle oppilaista (OAJ 2020a).

Osalla lapsista etäopetus helpotti opiskelua kouluympäristön kuormituksen jäädessä pois (esimerkiksi aistiherkät, autismlirjon tai koulussa kiusatut lapset) (Autismiliitto 2020a ja 2020b, Kankaanranta & Kantola 2020). Erityislasten vanhempia etäopetus kuitenkin työllisti ja kuormitti. Lähes 40 % heistä koki, että päävastuu lapsen ohjauksesta jäi vanhemmalle (Kankaanranta & Kantola 2020). Erityisesti yhden huoltajan perheet olivat tiukoilla, jos tukea ei ollut saatavilla. Kaikilla perheillä ei ollut etäopetuksessa tarvittavia laitteita tai riittävästi osaamista niiden käyttöön. Selkeä enemmistö (64 %) erityislasten vanhemmista kuitenkin toivoi, että etäopetus voisi jatkossa olla yksi tapa järjestää opetusta (Kankaanranta & Kantola 2020).

Toimeentulo

Koronavirusepidemia on selkeästi vaikeuttanut vammaisten lasten ja nuorten perheiden toimeentuloa. Läheisen mahdollisuus saada korvausta omasta työstä poisjäämisen vuoksi on ollut epäselvä. Läheskään kaikki vammaisten lasten vanhemmat eivät ole olleet oikeutettuja väliaikaiseen epidemiatukeen, mikä on heikentänyt näiden perheiden toimeentuloa merkittävästi. Myöskään omaishoidon tukea ei usein ole myönnetty tai tuen palkkiota korotettu, vaikka hoitovastuu olisi kasvanut merkittävästi.

ESITYKSET

- Koronakriisi on aiheuttanut palveluvajetta vammaisille lapsille ja nuorille ja heidän perheilleen. Kriisin jälkihoidossa on pidettävä huolta, että kuntien säästöpainot eivät lisää entisestään vammaisten lasten ja perheiden kuormitusta ja palveluvajetta. Poikkeusolojen jälkeiseen kasvaneeseen palvelutarpeeseen on varauduttava ja vastattava. Vammaisia lapsia ja nuoria sekä heidän perheitään on kuultava ja heidän näkemyksensä otettava huomioon koronatilanteen jälkihoidossa.
- Kuntien kriisisuunnitelmissa sekä myös vammaisten lasten ja nuorten palvelusuunnitelmissa ja kuntoutussuunnitelmissa on varauduttava poikkeustilanteisiin ja niiden aiheuttamiin kiireisiin palvelutarpeisiin. Palveluiden joustavuutta on lisättävä: on oltava valmius myöntää nopeammin uusia palveluita tai tarkistaa niiden määrää tai järjestämistapaa tilanteen sitä vaatiessa.
- Ennaltaehkäiseviin palveluihin tulee panostaa riittävästi, jotta lapsia ja perheitä ei poikkeusoloissakaan tarpeettomasti joudu raskaampien ja kalliimpien korjaavien palveluiden piiriin.

- Sosiaalityöhön, kuten yksilöllisten palvelutarpeiden kartoittamiseen ja päätöksentekoon, on varattava riittävät resurssit. Määräajat eivät saa ylittyä, ja kiireellisiin palvelutarpeisiin tulee vastata riittävän nopeasti. Moniammatillista ja sektoreita ylittävää yhteistyötä on tiivistettävä, jotta palvelut voidaan suunnitella ja järjestää niin, että koko perheen tilanne pystytään ottamaan huomioon.
- Koronakriisin aikana on kehitetty ja otettu käyttöön hyviä käytäntöjä palveluissa. Hyvät käytännöt, kuten etätulkkaus, tulee säilyttää ja käyttää niitä joustavasti jatkossakin perinteisten palveluiden järjestämistapojen rinnalla.
- Kaiken vammaisten lasten ja nuorten perusoikeuksien rajoittamisen (esimerkiksi asumisyksiköissä) tulee perustua selkeään ja tarkkarajaiseen lainsäädäntöön. Epidemiatilanteesta johtuvia rajoituksia voidaan määrätä vain tartuntatautilain nojalla ja sen mukaisten edellytysten täytyessä.
- Oppimisen tukea tarvitsevien lasten opetusjärjestelyihin tarvitaan joustavuutta ja yksilöllisesti räätälöityjä ratkaisuja. Poikkeustilanteesta aiheutuneiden oppimisvajaiden paikkaamiseen varmistetaan riittävät tukitoimet.
- Etäopetusratkaisuja tulee kehittää vammaisten lasten ja nuorten opetuksen avuksi ja täydentäjäksi. Riittävästä ja yksilöllisestä oppimisen tuesta ja toimivista välineratkaisuista on huolehdittava kaikissa opetuksen järjestämistavoissa. Etäopetuksessa tulee järjestää koulunkäynninohjaajien tuki sekä etäpalveluna että lähitukena. Etäopetusratkaisut eivät saa vaarantaa inklusioperiaatteen toteutumista. Koulutiloihin, etenkin avoimiin oppimisympäristöihin, tulisi tehdä tarvittavat muutokset, jotta koulunkäynti olisi sekä fyysisesti että sosiaalisesti mahdollisimman turvallista ja kouluympäristö tukisi kaikkien lasten oppimista.
- Hoitoon pääsyn yhdenvertaisuutta tulee vahvistaa ja hoidonrajausten tekemisestä vain elämän loppuvaiheessa (eikä syrjivästi esimerkiksi vammaisuuden perusteella) tulee säätää tarkemmin. Kuntien ja sairaanhoitopiirien on varauduttava huolehtimaan vammaisten lasten ja nuorten asianmukaisesta huolenpidosta ja hoidosta sekä annettava selkeää tietoa näistä asioista. Koronatilanteesta johtuvaa hoitovajetta on ehkäistävä esimerkiksi välttämällä terveydenhuollon aikojen siirtämistä.
- Vammaisten lasten ja nuorten perheiden korona-ajan toimeentulovaikeuksiin on löydettävä väliaikaisen epidemiatuen kaltaisia sitä yhdenvertaisemmin kaikille tarvitseville perheille kohdentuvia ratkaisuja. On harkittava myös jonkinlaista korvausta toistaiseksi esimerkiksi epidemiatuen ulkopuolelle jääneille perheille, joiden toimeentuloon vammaisesta läheisestä korona-aikana kotona huolehtiminen on tehnyt merkittävän heikennyksen. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta edellytti, että väliinpuotoajiksi jääneiden lisätuen tarve selvitetään pikaisesti.

- On varmistettava, että vammaisille lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen annettavia palveluita ja etuuksia koskeva tiedotus ja neuvonta on selkeää, saavutettavaa, riittävää ja ajantasaista. Tietoa ja materiaalia on oltava saatavilla ja helposti löydettävissä sekä molemmilla kansalliskielillä (myös selkokielellä) että vähemmistökielillä. Tiedotus ja neuvonta sekä tulkkaus tarpeen mukaan lähi- tai etäpalveluna ovat systemaattisesti saatavilla. Myös läheisten rooli vammaisten lasten ja nuorten tiedonsaannin tukemisessa on huomioitava.

8.4 Viittomakieliset lapset, nuoret ja vanhemmat

Tämän osion on kirjoittanut erityisasiantuntija Pirkko Selin-Grönlund Kuurojen Liitto ry:stä.

Viittomakieliset lapset voivat olla kuuroja, eriasteisesti kuulovammaisia tai normaalkuuloisia ns. coda-lapsia (children of deaf adults). Suomessa käytetään suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä, mutta maahanmuuton myötä myös muita viittomakielisiä. Vain pieni osa kuuroista lapsista syntyy perheisiin, joissa ainakin toinen vanhemmista on äidinkieleltään viittomakielinen. Yli 90 % kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille, jotka vasta lapsen synnyttyä alkavat opiskella viittomakieltä, jos saavat siihen mahdollisuuden vammaispalvelulain perusteella. Kuurojen Liiton mukaan koronakriisin myötä useilla perheillä viittomakielen opetus keskeytyi kevään ja kesän ajaksi.

Tiedonsaanti

Tiedonkulku viranomaisten ja viittomakielisten lasten, nuorten ja vanhempien välillä ei ole ollut koronakriisin aikana riittävää. Viittomakielilain 3 §:n perusteella viranomaisilla on velvollisuus edistää aktiivisesti viittomakieltä käyttävien tiedonsaantia. Saavutettavuusdirektiivin rinnalla tulee muistaa, että yhdenvertaisuuslaki velvoittaa kohtuullisten mukautusten (kuten tulkkauksen) käyttöön silloin, kun viittomakielellä annettavaa palvelua ei ole tarjolla.

Koronatilanteessa viittomakieliset vanhemmat ovat olleet tyytyväisiä viittomakielelle tulkattuihin koronatiedotustilaisuuksiin televisiossa, mutta tiedon tulva on samalla hämmentänyt. Paikallista tiedotusta viittomakielisille on ollut erittäin vähän. Esimer-

kiksi koulusta saatu tieto on saattanut poiketa sanastoltaan paljon viranomaistiedotuksesta. Viittomakielisten vanhempien huolta on lisännyt mm. se, että heidän kuulevat lapsensa eivät aina osaa selostaa vanhemmilleen viittoen esimerkiksi sitä, miten varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa toimitaan. Kuulevien vanhempien osalta haasteena on ollut, että koronatilanteeseen liittyvien rajoitusten ja muiden asioiden selvittäminen kuurolle lapselle on ollut vaikeaa. Tämä johtuu siitä, että koronatilanteeseen liittyvien käsitteiden käyttäminen viittomakielellä on ollut hankalaa. Viittomakieliset kuurot vanhemmat raportoivat syksyllä Kuurojen Liittoon tilanteestaan, jossa koulussa tapahtuneen korona-altistumisen informoinnissa he olivat viimeisiä, jotka saivat ohjeet tartuntaketjuja jäljittävästä yksiköstä.

Viittomakielisten lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa, koulussa ja vapaa-ajalla

Erityisen haastaviksi vanhemmat kokivat kevään etäopetusjakson niissä tapauksissa, joissa lapsen tukitoimet ja tulkkaus katkesivat koulujen sulkeutuessa. Osa lapsista pystyi osallistumaan normaalisti lähiopetukseen. Osa lapsista hyötyi etäyhteyksin annetusta opetuksesta silloin, kun heidän osallistumismahdollisuutensa osattiin varmistaa muun muassa tulkkauksella ja vuorottelulla.

Kaikki viittomakieliset kuurot vanhemmat eivät ole sujuvasti kaksikielisiä, joten he eivät välttämättä kyenneet tukemaan ja ohjaamaan lapsia heidän koulutyössään. Erityisen haastava tilanne on ollut maahanmuuttajaperheillä. Kuulevien vanhempien kielitaito oli koetuksella silloin, kun viittomakielisen lapsen opetus jäi kokonaan heidän vastuulleen, koska he eivät yleensä hallitse eri oppiaineiden erityisviittomistoa.

Koronapandemian vuoksi lasten ja nuorten tapaamismahdollisuuksia rajoitettiin ja järjestöjen leirejä ja kursseja peruttiin. Tilanne todennäköisesti syvensi lasten ja nuorten kokemaa yksinäisyyden tunnetta. Viittomakielisten lasten ja nuorten keskinäisiä tapaamisia voidaan helpottaa etäyhteyksillä, mutta ne eivät korvaa kasvokkaista vuorovaikutusta. Viittomakieliset lapset ja nuoret osallistuvat usein tulkkauksen välityksellä erilaisiin harrastuksiin, jotka keskeytyivät koronarajoitusten vuoksi.

ESITYKSET

- Koronakriisin jälkihoidossa on varmistettava ajantasainen ja saavutettava tiedonsaanti viittomakielisille lapsille, nuorille ja heidän perheilleen. Digitaalisten järjestelmien kehittämisessä (mm. Kanta-palveluissa) on huomioitava myös viittomakieliset. Palveluissa on voitava ilmoittaa helposti sekä äidinkieli että tulkkauksen tarve. Opastusta omien tietojen päivittämiseen tulee antaa viittomakielellä.
- Viittomakielen käyttö varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa on turvattava viittomakieltä käyttäville lapsille myös poikkeustilanteissa. Yhteydenpidossa perheisiin on kehitettävä saavutettavia vaihtoehtoja.
- Koronatilanteen aikana etäyhteyksiä hyödyntävä opetus on kehittynyt ja viittomakielen etätulkkaukseen on luotu uusia työtapoja. Etäyhteyksiä hyödyntävät hyvät käytännöt tulee jalkauttaa koko maahan ja niitä tulee hyödyntää myös normaalioloissa. Tällä voidaan kaventaa alueellisia eroja ja lieventää lasten yksinäisyyttä ja syrjäytymisen riskejä.

8.5 Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja nuoret

Tämä osio perustuu Lastensuojelun Keskusliiton erityisasiantuntijoiden Julia Kuokkasen, Annukka Paasivirran ja Anna Tiilin koontiin.

Koronakriisi ja poikkeusaikana tehdyt päätökset ovat vaikuttaneet lastensuojelun asiakkaiden tilanteeseen monella tavalla. Useat selvitykset ovat osoittaneet, että haavoittuvassa asemassa olevat väestöryhmät kärsivät epidemian vaikutuksista eniten. (ks. myös Rissanen ym. 2020; Eronen ym. 2020; Unicef & Save the Children 2020). Kielteisiä vaikutuksia lapsiin ja nuoriin pidettiin jo keväällä merkittävänä (Wennberg, Luukkonen & Haila 2020). Tähän on vaikuttanut peruspalveluiden (mm. terveydenhuollon, sivistystoimen ja varhaiskasvatuksen) supistaminen, tukiverkoston hajoaminen sekä läheisverkoston tuen vähentyminen. Ehkäisevien palveluiden supistamisen on arvioitu johtavan jo ennestään kuormittuneessa tilassa olevien korjaavien palveluiden ylikuormittumiseen.

Keväällä 2020 lastensuojeluilmoitusten raportoitiin vähentyneen. Samaan aikaan kannettiin huolta siitä, tuleeko ilmoitusten väheneminen näkymään myöhemmässä vaiheessa patoutuneena palvelutarpeena, jääkö lasten avun tarve näkymättömiin, ja

millä tavoin erilaiset sosiaaliset ongelmat korostuvat kriisiaikana ja sen jälkeen. Lapsi-strategian koronatyöryhmä arvioi lastensuojelun palvelutarpeen kasvavan lyhyellä aikavälillä nopeammin kuin palvelujärjestelmä pystyy ottamaan vastaan (Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä 2020). Palveluvajeen kasvulla ja pitkittymisellä on pitkäaikaiset negatiiviset vaikutukset monimuotoisten haasteiden kanssa kamppailevien lasten ja nuorten hyvinvointiin.

Tilannekuvan saamiseksi syksyn 2020 osalta koronakriisin vaikutuksista lastensuojeluun kartoitettiin tätä ajankohtaisella tiedolla. Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) lähettivät kunnille kyselyn, jossa selvitettiin millä tavalla koronavirus ja poikkeuksellinen ajanjakso ovat vaikuttaneet lastensuojeluun syksyn aikana, 15.8.– 13.10.2020 (Tiili ym. 2020). Kyselyyn vastasi 41 kuntaa ja kuntayhtymää kattavasti eri puolilta Suomea. Kyselystä käytetään tekstin yhteydessä käsitettä kuntakysely. Hallinto-oikeuksiin lähetettiin sähköpostitse tietopyyntö koronakriisin vaikutuksista käsittelyaikoihin. Kokonaiskuvaa täydentävät Lastensuojelun Keskusliiton lastensuojelun neuvottelukunnan jäsenille kohdennettu kysely (n=22) ja lastensuojelun kokemusasiantuntemus (Auta lasta ry/Veturointi). Lisäksi ajankohtaisessa tiedossa on hyödynnetty Kuntaliiton erityisasiantuntijan tiedoksiantoa (Puustinen-Korhonen 2020a) ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvitystä lasten, nuorten ja perheiden peruspalveluista (Hakulinen ym. 2020).

Lastensuojelun neuvottelukuntakyselyssä nousi esiin, että keväällä laskeneet lastensuojeluilmoitusmäärät ovat syksyllä jälleen nousseet (myös Puustinen-Korhonen 2020a). Kuntakyselyn mukaan kokonaiskuva näyttää samansuuntaiselta: 43 % arvioi ilmoitusten määrän kasvaneen. Vain 8 % arvioi ilmoitusten määrän vähentyneen. Kolmasosa vastaajista (33 %) arvioi, että palvelutarpeen arviointien ja uusien asiakkaiden määrät ovat koronakriisin vaikutuksesta kasvaneet syksyn aikana. (Tiili ym. 2020.) Kuntaliiton mukaan sosiaalipalvelujen, kuten perhetyön, kotipalvelun, ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen ja sosiaalisen luototuksen kysyntä on kasvanut (Puustinen-Korhonen 2020a). Avun tarpeen kasvuun liittyvät muutokset vaikuttavat oleellisesti lastensuojelun toimintaedellytyksiin työmäärän kasvaessa. Lastensuojelun viranomaistoiminta on tiukasti laissa säädeltäviä aikarajojen osalta. Jokaisen lapsen tilanne tulee arvioida huolella ja viivytyksettä.

Kuntakyselyn mukaan 71 % vastaajista arvioi perheenjäsenten vuorovaikutushaasteiden lisääntyneen lastensuojelun asiakkaiden arjessa koronakriisin myötä. Merkittävää lisääntymistä arvioitiin perheiden taloudellisissa ongelmassa, vanhempien jaksamattomuudessa sekä lasten koulunkäyntiin liittyvissä ongelmassa. Myös aikuisten välinen lähisuhdeväkivalta, erotilanteisiin ja tapaamisiin liittyvät erimielisyydet, vanhempien päihteidenkäyttö, lasten mielenterveyden ongelmat, vanhempien arjen hallinnan puutteet, lasten päihteiden käyttö, vanhempien mielenterveysongelmat ja lapsiin kohdis-

tuva väkivalta ovat korostuneet koronakriisin myötä. (Tiili ym. 2020.) Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen mukaan 65 % sosiaalipalveluiden ja lastensuojelun ammattilaisista arvioi perheiden taloudellisten ongelmien kasvaneen. Myös mielenterveysongelmat (51–52 %), vanhemmuuden haasteet (49–52 %), lasten ja nuorten pahoinvointi (48–57 %) sekä yksinäisyyden ja turvattomuuden tunne (44–50 %) olivat merkittävästi kasvaneet syksyyn 2019 verrattuna. (Hakulinen ym. 2020). Lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden mukaan koronakriisi on vaikuttanut nuorten mielenterveyteen aiheuttamalla yksinäisyyttä ja vähentämällä omaa jaksamista. Lisäksi se on vaikuttanut nuorten talouteen aiheuttamalla työttömyyttä ja maksuvaikeuksia.

Hoitovelan sijaan lastensuojelussa puhutaan palveluvelasta (Puustinen-Korhonen 2020a). Lastensuojelun asiakasperheiden elämäntilanteeseen vaikuttaa se, miten muut yhteiskunnan hyvinvointipalvelut toimivat. Lastensuojelun asiakkaana oleva perhe tarvitsee usein tukea esimerkiksi erilaisista vanhemmille suunnatuista palveluista tai muista lapsi- ja perhepalveluista. Häiriöt eri palveluiden toiminnassa vaikuttavat siihen, millä tavoin perheitä pystytään tukemaan oikea-aikaisesti ja pääsevätkö lasten ja perheiden ongelmat kasautumaan. Lastensuojelun neuvottelukuntakyselyssä tuotiin esille, että monia palveluita ajettiin alas keväällä ja tämä vaikutti erittäin negatiivisesti monen perheen tilanteeseen. Erityislasten perheissä jäätiin hyvin yksin etäopetuksen aikana ja monen jälkihuoltoon tuen terapia keskeytettiin ja palveluohjaus hidastui.

Kuntakyselyssä pyydettiin arvioimaan, onko lastensuojelun asiakkaiden ollut syksyn aikana haastavaa saada tarvitsemiaan muita sosiaali- ja terveystalv palveluita. Erityisen haastavana lastensuojelun asiakasperheiden kohdalla on syksyn aikana näyttäytynyt lasten- ja nuorisopsykiatrian tuen saaminen, jopa 59 % vastaajista arvioi tähän liittyneen koronaviruksesta johtuvia haasteita vähintään jossain määrin. (Tiili ym. 2020.) Kuntaliiton (Puustinen-Korhonen 2020b) mukaan näiden palveluiden saamisessa lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille on ollut jo pitkään haasteita. Myös aikuisten mielenterveyspalveluissa, aikuisten päihdepalveluissa ja koulutoimen tai oppilashuollon tarjoamassa tuessa on kuntakyselyn mukaan ollut havaittavissa puutteita (Tiili ym. 2020).

Palveluissa olevista haasteista huolimatta yhteistyön merkitys on korostunut kriisitilanteessa. Yhteistyössä on pitänyt löytää uudenlaisia auttamisen tapoja. Tämä näkyy myös kuntakyselyssä, jossa vastaajista 20 % arvioi yhteistyön lisääntyneen kuntien, järjestöjen ja yksityisten palveluntuottajien välillä syksyn aikana ja 34 % sosiaali-, terveys- ja sivistystoimen välillä (Tiili ym. 2020).

Hallinto-oikeuksien koronakeskeytystilastossa tuli esille, että kevään aikana monia suullisia käsittelyitä on jouduttu siirtämään kesälle ja jopa syksyyn. Alueellisesti tilan-

teet vaihtelivat. Yhdessä hallinto-oikeudessa arvioitiin, että suullisten käsittelyjen viivästyminen on pidentänyt näiden kyseessä olevien asioiden käsittelyaikaa ja sitä kautta kaikkien lastensuojeluasioiden keskimääräistä käsittelyaikaa. Kuntakyselyssä vastaajista 42 %:n mukaan hallinto-oikeuksien ruuhkautuminen ja käsittelyiden venyminen on näkynyt lastensuojelussa vähintään jossain määrin. Vaikka suurin osa vastaajista (49 %) oli sitä mieltä, etteivät hallinto-oikeuksien käsittelyihin liittyvät haasteet ole näkyneet lastensuojelussa, on yhdenkin lapsen asian käsittelyn viivästyminen yksilön perusoikeuksia heikentävä asia. (Tiili ym. 2020.) Puututtaessa syvästi lapsen ja perheen perusoikeuksiin lastensuojelutoimenpitein tulisi käsittelyn tapahtua aina viivytyksettä. Huostaanottoprosessissa pitkään jatkuva epävarmuus heikentää lapsen asettumista ja kiinnittymistä sijaishuoltopaikkaan.

Koronakriisi saattaa pitkällä tähtäimellä lisätä lasten ja nuorten kodin ulkopuolisia sijoituksia. Kuntakyselyssä 36 % vastaajista arvioi koronakriisin heijastuvan sijoitusten määrien kasvuun pitkällä tähtäimellä jossain määrin. Sijoitusten (kiireellinen sijoitus, avohuollon sijoitus, huostaanotto) tarpeen kasvussa on nähtävissä jo syksyn aikana muutoksia. Vastaajista 39 %:n mukaan kodin ulkopuoliset sijoitukset olivat lisääntyneet jo syksyllä. (Tiili ym. 2020.)

Sijaishuollon onnistumisen kannalta on tärkeää, että lapselle kyetään valitsemaan hänen yksilöllisiä tarpeitaan vastaava sijaishuoltopaikka. Koronavirustilanne haastaa saatavilla olevien yksiköiden kykyä vastata olemassa olevaan tarpeeseen. Lähes kolmasosa vastaajista arvioi koronavirustilanteen aiheuttaneen haasteita löytää lapselle hänelle yksilöllisiä tarpeitaan vastaava sijaishuoltopaikka. Laadukas sijaishuolto edellyttää yksiköiden riittäviä henkilöstöresursseja. Kolmasosa vastaajista arvioi, että koronavirustilanne on aiheuttanut henkilöstövajeita sijaishuoltopaikoissa. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli lapsen edun varmistamisessa sijaishuollon aikana sekä sijoituksen tarkoituksenmukaisuuden valvonnassa. Jopa 59 % vastaajista arvioi sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamisten vähentyneen koronakriisin yhteydessä. 39 % vastaajista arvioi koronavirustilanteen vaikeuttaneen kunnan tekemää yksikkökohtaisia valvontakäyntejä. Keväällä sijoitettujen lasten ja heidän läheisverkostonsa välinen yhteydenpito aiheutti hämmennystä. Syksyllä tilanne ei näyttänyt niin haastavalta, mutta yhä 24 %:n mukaan yhteydenpitokäytännöissä oli epäselvyyksiä. (Tiili ym. 2020.)

Lastensuojelun palveluita ei ole voitu siirtää kokonaan etäpalveluiksi (myös Puustinen-Korhonen 2020a). Lastensuojelun neuvottelukunnan kyselyssä kuvattiin, miten lyhyessä ajassa tapahtunut digiloikka mahdollisti verkkotyöskentelyn uudella tavalla. Kuntakyselyssä 76 % vastaajista arvioi, että noin 20–30 % lastensuojelun sosiaalityön asiakastyöstä on toteutettu etäyhteyksin (Tiili ym. 2020). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvitysten (Hietanen-Peltola ym. 2020, Hakulinen ym. 2020) mu-

kaan lastensuojelussa lähikontaktit olivat vähentyneet 40 % ja kotikäynnit 39 %. Lastensuojelun neuvottelukuntakyselyssä tuotiin esille tilanteita, joissa etätyöllä ei ole pystytty auttamaan. Esimerkkeinä nostettiin maahanmuuttajataustaiset perheet ja päihdeongelmista kärsivät jälkihuoltonuoret, jotka olisivat tarvinneet kasvokkaisia kohtaamisia. Kuntakyselyssä 55 % vastasi arvioinnin vaikeutuneen vähintään jossain määrin siksi, etteivät asiakkaat ole vastaanottaneet työntekijöitä tartuntariskin vuoksi ja neljäsosa (27 %) vastasi arvioinnin vaikeutuneen etäyhteyksien vuoksi. Samansuuntaiset arviot olivat myös lastensuojelun tukitoimien osalta. (Tiili ym. 2020.) Fyysisen etäisyyden oton vaade on osaltaan haastanut myös lastensuojelun arviointia ja tukitoimia. Lastensuojelun neuvottelukuntakyselyn perusteella vaikuttaa siltä, että järjestöissä on pystytty reagoimaan tilanteeseen nopeammin kehittämällä nopeasti uusia, konkreettisia tukimuotoja perheille.

Kuntakyselyyn vastanneet arvioivat, että koronakriisillä on vaikutuksia lasten ja perheiden hyvinvointiin pitkällä tähtäimellä. Lähes kaikki vastaajat (99 %) arvioivat koronakriisin vaikutusten heijastuvan lasten ja perheiden hyvinvointiin myöhemmin vähintään jossain määrin. Suurin osa vastaajista (83 %) arvioi koronakriisin heijastuvan lastensuojelun asiakasmääriin ja kaksi kolmesta (66 %) arvioi koronakriisin heijastuvan sijoitusten määrien kasvuun pitkällä tähtäimellä vähintään jossain määrin. (Tiili ym. 2020.)

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että koronakriisillä on ollut välittömiä vaikutuksia lastensuojelun asiakasperheisiin ja työn tekemisen tapoihin. Tarjottavaa apua on muokattu nopeassa ajassa osittain etänä tehtäväksi, järjestökenttä on kehittänyt uudenlaisia tukimuotoja ja yhteistyötä on pyritty tiivistämään. Samaan aikaan perheet ovat jääneet ilman monia palveluita ja arjen ahdinko on syventynyt. Koronakriisin tässä vaiheessa kaikki vaikutukset lastensuojeluun eivät ole vielä näkyvissä. Kokonaisvaikutukset tulevat esiin pidemmällä tähtäimellä.

Tilannekuvan perusteella erilaiset sosiaaliset ongelmat koskettavat lapsia ja perheitä yhä syksyllä ja lisääntyvissä määrin. On ilmeistä, että lasten oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä ikä- ja kehitystason mukaiseen kasvuun ja kehitykseen heikentyy koronakriisin myötä. Kunnalliseen lastensuojeluun heijastuvat muun palvelujärjestelmän puutteet. Parasta ehkäisevää lastensuojelua ovat toimivat peruspalvelut. Niin ikään järjestöillä on arvokas ja keskeinen rooli lapsi- ja perhepalvelujärjestelmässä. Perheiden taloudelliset ongelmat ovat tulleet vahvasti näkyviin. Eriarvoisuuden vähentämiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi lapsiperheiden oikea-aikainen taloudellinen tuki on turvattava.

Keskeistä koronakriisin yhteydessä ei ole ainoastaan se, millä tavoin turvaamme ehkäisevien palveluiden toimintaedellytykset. Kuntakyselyn tuloksissa tulee esille, että koronakriisi aiheuttaa lapsen näkökulmasta merkittäviä perheen elämäntilanteeseen

kytkeytyvien lastensuojelullisten huoltien lisääntymisiä (Tiili ym. 2020). Tämä on näkynyt muun muassa siinä, että perheiden tilanteet ovat päässeet pahemmin kriisiytymään verrattuna syksyyn 2019 ja lastensuojelun piiriin on tullut aiempaa vaikeammassa tilanteessa olevia lapsia ja nuoria (Hakulinen ym. 2020). Tarve turvata lapsen oikeus välttämättömään suojeluun nousee yhä keskeisemmäksi asiaksi. Kunnallisen lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun ja muiden ns. korjaavien palveluiden, lapsi- ja perhejärjestöjen sekä yksityisten palveluntuottajien toimintaedellytysten turvaaminen on entistä tärkeämpää.

Sijoitustarpeen arvioidaan kasvavan ja samanaikaisesti koronakriisi haastaa sijaishuollon ohjausta ja valvontaa. Kriisin aikana on pidettävä huoli siitä, että jokainen lapsi saa tarvitsemansa huolenpidon ja sijaishuolto on laadukasta. Sijaishuollon kansallisen ohjauksen ja valvonnan on jo ennen kriisiä todettu kaipaavan selkiyttämistä ja vahvistamista. Kansallinen kriisi tekee yhdenmukaisen kansallisen ohjauksen sekä valvonnan vahvistamisen tarpeen entistä tärkeämmäksi.

Lastensuojelun tietopohjan hauraus on tullut esiin myös koronakriisin aikana. Koronavirus-tilanteen ennakoimattomuus sekä sen tuomat nopeat muutokset lasten, nuorten ja perheiden arkeen ja hyvinvointiin edellyttävät ajantasaista ja kattavaa kansallista lastensuojelun tilastotietoa sekä monipuolista tutkimustietoa. Lastensuojelun vaikuttavuudesta tarvitaan enemmän tietoa kansallisella tasolla. Tiedon tulisi olla moniulotteista, niin pidemmän aikavälin tutkimustietoa kuin lyhyemmän aikavälin seurantatietoa. Seurantatietoa koronaviruksen vaikutuksista lastensuojeluun tulisi kerätä kriisin aikana tiiviisti ja monipuolisesti.

Järjestelmän kriisinsietokyvyn vahvistamiseksi tarvitaan toimia. Viimeistään koronakriisi on osoittanut tarpeen siirtyä pois lähettämisen kulttuurista kohti sektoreiden välistä yhteistyötä. Kansallista ja paikallista kehittämistyötä tulee vahvistaa sen edesauttamiseksi, että tulevaisuudessa palvelut toimivat yhä joustavammin yhteen ja tulevat asiakkaan luokse räätälöidysti. Erityisesti kriisitilanteessa olisi tärkeää tiivistää asiakkaan yksilöllisten tarpeiden ympärille rakentuvaa yhteistyötä.

ESITYKSET

- Lastensuojelun ja lapsiperhepalveluiden turvaamiseksi lastensuojelun sosiaalityöhön sekä kunnan, järjestöjen ja yksityisten palvelun tuottajien lapsi- ja perhepalveluihin tulee resursoida riittävästi, jotta kasvavaan palvelun tarpeeseen pystytään vastaamaan.
- Tietopohjan vahvistamiseen ja tiedolla johtamiseen panostamiseksi lastensuojelusta tulee saada paremmin ajantasaista tilasto-, seuranta-, ja tutkimustietoa ja tämän kerääminen on resursoitava kansallisella tasolla niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä.
- Lastensuojelun kansallisen tason kehittämistyön resursointi ja joustavoittaminen on tärkeää. Monialaiseen yhteistyöhön tulee panostaa ja kriisitilanteessa tukea tulisi räätälöidä enemmän asiakkaiden tarpeiden mukaan.
- Kriisitilanteessa tarvitaan yhtenäistä ja selkeää kansallisen tason ohjausta ja viestintää. Ohjauksen tarve on konkretisoitunut erityisesti sijaishuollossa, mutta tarve koskee koko lastensuojelua.

8.6 Lapset, joiden vanhempi on vankilassa

Tämä osio perustuu Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) asiantuntijoiden tuottamaan tilannekuvaan siitä, kuinka koronaviruksen vaikutukset näkyvät lapsiin ja nuoriin, joiden vanhempi on vankilassa. Osion huomiot perustuvat Kritsiin tulleisiin yhteydenottoihin vangeilta ja heidän perheiltään sekä Kritsin sidosryhmiltä (Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät, kohderyhmän kanssa työskentelevät järjestöt) tulleisiin tietoihin sekä uutisointiin.

Suomen vankiloissa toteutetut koronarajoitukset olivat maan koronatilanteeseen nähden erittäin tiukat ja joustamattomat. Vankiloissa ei Suomessa ole tiettävästi yhtään todennettua koronatapausta. Rajoituksia asetettaessa arviointia tehtiin vankeuslain ja epidemian ehkäisyn näkökulmasta – lapsen oikeudet jäivät vankien lasten osalta kokonaan huomioimatta. Kritsin mukaan lapsen oikeudet tulee muutoinkin ottaa nykyistä paremmin huomioon Rikosseuraamuslaitoksen työssä, jotta vankien lapset eivät olisi eriarvoisessa asemassa keskenään eivätkä suhteessa muihin lapsiin. Vankien lapsista ei Suomessa ole juurikaan tutkimustietoa, eikä koronaepidemian vaikutuksia näihin lapsiin ole selvitetty tutkimuksellisesti.

Maaliskuussa 2020 Rikosseuraamuslaitos (Rise) kielsi asianajajia ja poliisia lukuun ottamatta kaikki vierailut vankiloissa sekä rajoitti tiukasti vankien mahdollisuuksia päästä poistumisluvulle ("lomalle"). Rajoituspäätökset eivät ole perustuneet suoraan lakiin vaan Risen keskushallinnon antamaan suositukseen ja vankilan johtajien harkintaan epidemiatilanteessa. Useimmissa tapauksissa lupia ei näissä tarkoituksissa kuitenkaan myönnetty tai vankeja kehoitettiin olemaan hakematta niitä.

Rise pyrki kompensoimaan vierailukieltä lisäämällä mahdollisuuksia videopuheluihin. Joissakin vankiloissa videopuhelut olivat aiemmin olleet mahdollisia vain rajatulle määrälle vankeja (esim. ulkomaalaiset vangit tai vangit, joiden perhe asuu Suomessa kauempana), joten linjaus laajensi joidenkin perheiden osalta merkittävästi yhteydenpitomahdollisuuksia. Videopuhelujen kesto oli koronarajoitusten aikana usein rajattu esimerkiksi 15 minuuttiin kerran tai parhaimmillaan kaksi kertaa viikossa, mikä on varsinkin pienen lapsen kannalta hyvin lyhyt aika. Osa vangeista ei kokenut videopuhelua luontevaksi yhteydenpitotavaksi. Kaikilla omaisilla ei myöskään ollut esimerkiksi laitteita tai tarvittavia taitoja videopuhelujen toteuttamiseen.

Tapaamisrajoitukset merkitsivät myös lisääntynyttä puhelinliikennettä suljetuissa vankiloissa. Laitoksissa ja eri osastoillakin on erilainen päiväjärjestys (esim. sellien ovien aukiolo vaihtelee, samoin mahdollisuudet puhelimen käyttöön), joten vankien mahdollisuudet soittaa lapsilleen ovat lähtökohtaisesti olleet erilaisia. Rajoitusten aikana myös vangeilla on ollut normaalia suurempi tarve olla yhteydessä läheisiinsä, joten osastojen puhelimiin on ollut enemmän jonoa. Vankiloiden puhelinjärjestelmän uudistuksen yhteydessä vuonna 2014 puheluiden hinnat kallistuivat merkittävästi (matkapuhelimeen 13,64 snt/minuutti), jolloin läheisille soittamisesta voi tulla vangille kustannuskysymys (ks. apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 12.5.2015, Dnro 4156/4/14, lakivaliokunnan mietintö LaVM 4/2017 vp HE 263/2016 vp). Monesti perhe lähettää vangille rahaa, jotta tämä pystyy soittamaan heille. Älypuhelimien käyttö poikkeusaikana on mahdollistanut osalle vankien lapsista sellaisen yhteydenpidon, joka ei vankilassa muutoin ole mahdollista (kuvien ja videoiden lähettämisen, pikaviestinnän, lapsen aikatauluihin paremmin sopivan yhteydenpidon), mutta koska tämä mahdollisuus oli vain yhdessä laitoksessa, olivat lapset sen suhteen eriarvoisessa asemassa.

Valvotut vankilavierailut käynnistyivät uudelleen valvottujen tapaamisten ("pleksitapaamiset") sekä valvottujen vanhempi-lapsi-tapaamisten ("lapsitapaamiset") osalta 24.6. Tapaamisiin pääsivät lähiomaisten tai muiden läheisten lisäksi vangin omat lapset tai samassa taloudessa asuvat puolison alaikäiset lapset. (Risen tiedote 17.6.2020.) Tapaajien määrää oli kuitenkin rajoitettu niin, että siihen sai osallistua läheinen ja alaikäiset lapset (Risen ohje 17.6.2020, dnro 18/030/2020). Risen ohjeessa todettiin, että mikäli "vankila ei pysty tarjoamaan kaikille halukkaille tapaamisia joka viikko, voidaan tapaamisia järjestää yksittäisten vankien osalta joka toinen viikko, jotta mahdollisimman monella on mahdollisuus osallistua tapaamiseen". On epäselvää,

millä tavoin eri vankiloissa alkuvaiheessa priorisoitiin hakemukset, kun tapaajia sai kerrallaan tulla normaalia vähemmän.

Vankiloiden rajoitusten purkua jatkettiin siten, että 1.7.2020 alkaen kaikkia tapaamis-
muotoja oli mahdollisuus myöntää. Valvotuissa tapaamisissa oli edelleen kosketus-
kielto, mutta lapsitapaamiseen osallistuva lapsi sai koskettaa vanhempaansa, kun
noudatettiin erittäin hyvää käsihygieniää (Risen ohje 30.6.2020).

Mikäli vanki ja lapsi tapaavat muutenkin valvotusti (lastensuojelun asiakkuus tai muu
syy), on vankilan ulkopuolisessa tapaamispaikassa ammattihenkilökuntaa, joka pystyy
lapsen kanssa käsittelemään kosketuskiellon kaltaisia rajoituksia ja siten vaikutta-
maan tapaamisen turvallisuuteen. Osa näistä lapsista on sellaisia, joiden kohdalla ta-
paamiset ovat vasta käynnistyneet, esimerkiksi vanhempien riitaisten välien vuoksi, ja
kategorinen linja olla myöntämättä poistumislupia vaarantaa lapsen oikeuden toiseen
vanhempaansa.

Risen keskushallintoon tehtiin ainakin yksi kantelu lapsen tapaamiseen liittyen. Edus-
kunnan oikeusasiamiehelle tehtiin lähes 20 kantelua tapaamisia koskien.

Iso-Britanniassa parlamentin ihmisoikeuskomitea on laatinut raportin koskien hallituk-
sen COVID-19 toimenpiteitä ja niiden ihmisoikeusvaikutuksia (Joint Committee on Hu-
man Rights 21.9.2020). Raportissa on todettu, että kategoriset vierailukiellot vankilo-
ihin eivät ole Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvautun perhe-elämän
suojan mukaisia. Vierailuja koskevien rajoitusten tarpeellisuus ja suhteellisuus tulisi
todeta aina yksilöllisellä harkinnalla (kappale 115). Raportissa otettiin kantaa myös
vankien mahdollisuuksiin pitää läheisiinsä yhteyttä puhelimitse sekä videopuheluilla,
mikäli tiukkoja rajoituksia jouduttaisiin tulevaisuudessa uudelleen asettamaan (kap-
pale 116).

ESITYKSET

- Koronarajoitukset ja niiden vaikutukset vankien lapsiin ja vankeihin tulee arvi-
oida ja varautua sen perusteella vastaaviin kriisitilanteisiin jatkossa. Vankien
lapset tulee tunnistaa haavoittuvaksi ryhmäksi, joka tarvitsee erityistä tukea.
- Poistumislupaharkinnassa tulee arvioida tilannetta lapsen edun näkökulmasta
eikä kategorisesti olla myöntämättä poistumislupia. Karanteenin kaltaisia olo-
suhteita noudatettiin vankiloissa tilanteissa, joissa vanki kävi laitoksen ulkopuo-
lella siviilitöissä/opiskelemassa/terveydenhuollon tutkimuksissa/muista vastaa-
vista syistä (erillinen asuinrakennus tai 14 vrk ”karanteeni”). Samanlainen lin-
jaus olisi voitu tehdä poistumisluvissa lasten tapaamisen vuoksi.

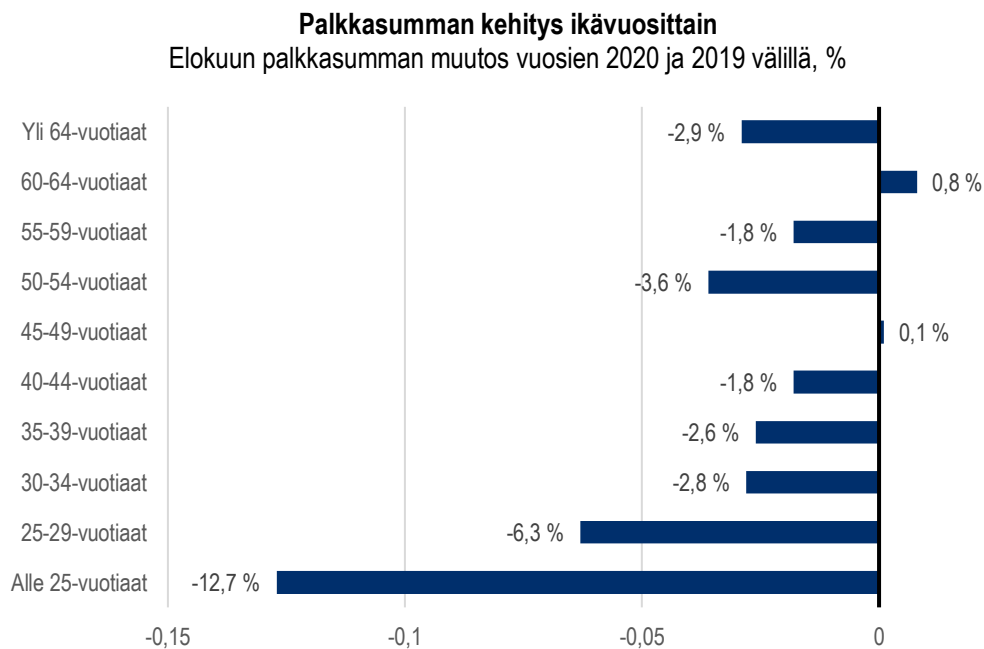
- Toteutettaessa laajamittaisia rajoituksia tai sellaisia rajoituksia/muutoksia, joilla on suora vaikutus lapsiin, myös lapsille tulee antaa kohdennettua tietoa.
- On kehitettävä palautekanava vankien läheisiä varten. Kanavan kautta myös lapset voisivat antaa palautetta. On tärkeä huolehtia siitä, että vankien lapset voivat tuoda ajatuksiaan ja kokemuksiaan esiin.
- Alle kouluikäisten lasten etätapaamisten järjestämiseen tulee laatia ohjeet. Ohjeet on hyvä laatia Risen ja järjestöjen yhteistyönä.
- Toimivaltuuksia perheosastolle sijoitettuihin lapsiin kohdistuvista rajoituksista tulee selventää.

8.7 Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat nuoret

Koronakriisillä on ollut merkittäviä suoria vaikutuksia nuorten työllisyyteen. Työ- ja elinkeinoministeriön työnvälitystilaston elokuun 2020 tietojen perusteella näemme, että sekä alle 25-vuotiaiden että alle 30-vuotiaiden työttömyys on noussut noin 40 prosenttia vuoden takaisesta. Työnvälitystilaston mukaan lomautukset ja työttömyys ovat kohdentuneet aloittain eniten palvelualoille ja ammattinimikettä vailla oleviin. Kesän 2020 aikainen työttömyyspiikki on hieman tasoittunut ja alkaneet työttömyys- ja lomautusjaksot ovat vähentyneet. Helsinki GSE:n tuottamat tilastot kuntien palkkasumman kehityksestä vuosina 2019 ja 2020 osoittavat, että kaikista ikäryhmistä nuorten palkkasumma on laskenut koronan seurauksena eniten (kuviot 2). Tuoreen tutkimustiedon mukaan, yli kolmannes opiskelijoista menetti luvatus kesätyön koronan seurauksena ja osa-aikatyöläisistä nuorista aikuisista iso osa on lomautettu ja työkokeilut siirtyneet. Kelan työttömyysetuuksia ovat hakeneet eniten 20–24-vuotiaat nuoret naiset, jotka jättivät maaliskuussa Kelaan yli 12 000 hakemusta, kun viime keväänä määrä oli alle 5 000 hakemusta (Wilska ym. 2020).

Simuloimalla pandemian aiheuttaman kriisin vaikutuksia Iso-Britanniassa vuonna 2020 opintonsa päättävien työuriin ottaen huomioon kevään 2020 havaitut työttömyysluvut (lisäys on ollut kaksinkertainen aiempiin kriiseihin verrattuna) sekä monenlaisia taustatekijöitä tutkijat arvioivat, että koronakriisi heikentää opinnon päättäneiden työllisyyttä kaikilla koulutustasoilla, mutta vaikutus on suurin ja pitkäkestoisin matalimmin koulutautuneilla ja opinnon kesken jättäneillä. (Henehan 2020).

Kuvio 2. Palkkasumman kehitys ikäluokittain. Alle 25-vuotiaiden palkkasumma on elokuussa laskenut viime vuoteen verrattuna selvästi enemmän kuin minkään muun ikäluokan. Kuva on näyttänyt ikäluokkien erojen kannalta hyvin samalta myös muina kuukausina kriisin aikana.

Helsinki GSE 14/10/2020

Valtakunnallisen työpajajhdistyksen Into ry:n tekemän kartoituksen mukaan etänä toteutettu valmennus ja kohtaaminen on tuonut paljon uusia palveluratkaisuja etsivään nuorisotyöhön ja työpajatoimintaan. Kyselyn tulokset todentavat myös kolmatta sektoria edustavien työpajatoimijoiden tiukkaa taloudellista tilannetta: poikkeusolot ovat vieäneet monen palveluntuottajan talouden vaakalaudalle.

Koronakriisin aikana etänä ja digitaalisesti toteutetut työpajapalvelut ovat saaneet työpajojen valmentajilta hyvää palautetta (Kinnunen 2020). Ne ovat tarjonneet koronaepidemian aikanakin sekä yksilöllistä tukea ja mahdollisuuksia kuulua yhteisöön että mielekästä ja osaamista kasvattavaa tekemistä. Ne ovat myös madaltaneet kynnyksiä tavanomaisiin työpajapalveluihin ja lisääneet työpajapalveluiden saavutettavuutta. Digitaaliset nuorten tavoittamisen ja tuen ympäristöt tulisivat nähdä keskeisenä fyysisiä kontakteja täydentävänä resurssina, myös korona-ajan jälkeen. Digitaalisten ja kasvokkaisten kontaktien viisas integrointi parantaa nuorille suunnatun tukipalvelujen yhdenvertaisuutta, niin poikkeustilanteessa kuin normaalioloissa. Ongelmallista on ollut se, etteivät kaikki palveluiden järjestäjä- ja tilaajatahot, kuten kunnat ja sote-kuntayhtymät, ole mahdollistaneet työpajojen etäpalvelujen tuottamista – vaikka työpajoilla olisi tähän valmiudet ja osaaminen.

Keskeinen näkökulma pohdittaessa, kuinka ehkäistä koronakriisin negatiivisia vaikutuksia nuoriin ja nuoriin aikuisiin, on nuorten oikeus itsenäistyä tuetusti ja turvallisesti. Suomessa nuoret muuttavat pois kotoa eurooppalaisittain varhain, keskimäärin noin 22-vuotiaana, ja joutuvat selviämään itse arjestaan suhteellisen aikaisin. Itsenäistyneiden nuorten kokonaisvaltaisen tuen tarve on lisääntynyt koronakriisin myötä, eikä julkinen palvelujärjestelmä pysty täysin vastaamaan nuorten monipuolisen tuen tarpeisiin. Esimerkiksi Nuorisobarometri on pitkään osoittanut, että nuoret näkevät syrjäytymisen syynä erityisesti luottamuksellisten ihmissuhteiden puutteen. Tulokset korostavat, että koronasta selviäminen nuorten kohdalla on yhteisöllinen kysymys aivan erityisellä tavalla. Mahdollisimman saavutettavan ja esteettömän vertaissuhteiden sekä perhe- ja lähiyhteisöjen tuen järjestäminen järjestö- ja kuntayhteistyönä on nuorten yksilötuen ohella olennaista.

Korona-aikana anonyymien chat-muotoisten tukipalveluiden kävijämäärät ovat kasvaneet merkittävästi. Koronaviruksen aiheuttama poikkeustilanne on vahvistanut tietoa siitä, että osan nuorista on helpompaa hakea apua oman elämän ongelmiin digitaalisesti kuin kasvokkaisista palveluista. Iso osa anonyymeista chat-palveluista tukea hakeneista nuorista korostaa, ettei lähtisi hakemaan tukea muualta. Näin ei kuitenkaan ole kaikkien kohdalla: paitsi hyvinvointi ja osallisuus, myös nuorten kyky hakea apua polarisoituu poikkeusoloissa aivan erityisellä tavalla.

Tilastokeskus selvitti valtion nuorisoneuvoston toimeksiannosta 15–29-vuotiaiden nuorten mielipiteitä koronakriisistä. Pääsääntöisesti 15–29-vuotiaiden vastaukset eroavat muusta väestöstä vain vähän. Nuorista 90 % kertoo noudattaneensa viranomaisten ohjeita hyvin tai melko hyvin. Nuoret, kuten vanhemmatkin, kuitenkin arvioivat muiden ihmisten noudattaneen ohjeita itseään huonommin. Enemmistö, 84 %, nuorista kokee saaneensa hyvin tai melko hyvin tietoa koronakriisin vaikutuksista omaan arkeensa. Viisi prosenttia kuitenkin kertoo saaneensa tietoa huonosti tai melko huonosti.

Kyselyajankohdan aikana 25 % nuorista koki stressiä erittäin tai melko paljon ja yli puolet vähintään jonkin verran. Kokonaisuudessaan nuoret tunsivat enemmän stressiä kuin vanhemmat ikäluokat. Etenkin työttömät nuoret kokivat selvästi muita enemmän stressiä, olivat huolestuneita kotitaloutensa toimeentulosta ja suhtautuvat pessimistisemmin tulevaisuuteen. Myös nuoret naiset kantoivat nuoria miehiä enemmän huolta koronaepidemiasta ja sen vaikutuksista, olivat stressaantuneempia ja luottivat vähemmän tulevaisuuteensa.

Samankaltaisia tuloksia on saatu myös esimerkiksi Itävallassa tehdyssä tutkimuksessa, jossa arvioitiin koronaviruspandemian aikaisten ulkonaliikkumisrajoitusten vaikutuksia kansalaisten mielenterveyteen. Tutkimus osoitti, että masennusoireet (21%), ahdistusoireet (19 %) ja unettomuus (16 %) olivat yleisempiä vertailtaessa nyt saatuja

tuloksia viruspandemiaa edeltävän ajan epidemiologisiin tietoihin. Tutkimus osoitti myös, että pandemia ja ulkonaliikkumisrajoitukset ovat erityisesti stressaavia nuorille aikuisille (>35), naisille sekä henkilöille, jotka ovat työttöminä ja/tai joilla on matala tulotaso (Pieh ym. 2020).

ESITYKSET

- Työpajoilla toteutettavat etäpalvelut tulee mahdollistaa myös jatkossa. Esimerkiksi etävalmennusta tulee laajentaa ja sen tulee olla mahdollista myös jatkossa. Lisäksi tulee valmistella mahdollisia muutoksia lainsäädäntöön, kuten kuntouttavaa työtoimintaa koskevaan lakiin, jotta etänä tarjottu tuki mahdollistuisi.
- Nuorille tarkoitettujen digitaalisten tukipalvelujen jatkuvuus ja kehittämismahdollisuudet tulee resursoida riittävästi, ja esimerkiksi palvelupolkua anonyymista chat-tuesta pitkäkestoisempaan nuorten lähiyhteisöjen tukeen tulisi kehittää. Nuorten ongelmiin tarttumiseksi tarvitaan erilaisia auttamisen keinoja ja ympäristöjä, jotta voidaan varmistua, että tukea saavat myös ne, jotka jäävät usein verkkoauttamisen ulkopuolelle erilaisista syistä (mm. monikulttuuriset nuoret ja perheet, yhteiskunnan palvelujärjestelmän katveeseen jäävät nuoret).
- Työpajojen starttivalmennusta tulee lisätä. Työpajojen matalimman kynnyksen palvelua, starttivalmennusta, on kehitetty vastaamaan arjenhallintaan sekä mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyviin tuen tarpeisiin. Työpajojen starttivalmennusta tulee lisätä, jotta voidaan tarjota nuorten tarpeisiin vastaavaa kokonaisvaltaista elämänhallinnallista tukea.
- Etsivän nuorisotyön rahoitusta on lisättävä ja siirrettävä kokonaisuudessaan budjettipohjaiseksi. Poikkeustilassa haasteellisessa asemassa olevien nuorten tilanteet ovat entisestään vaikeutuneet ja ongelmat kasautuneet. Etsivä nuorisotyö tarvitsee pysyvän rahoituslisäyksen, jotta haavoittuvassa asemassa olevat nuoret saavat tarvitsemansa tuen kuntien taloudellisesta tilanteesta riippumatta.

8.8 Saamelaislapset, -nuoret ja -perheet

Osio perustuu Saamelaiskäräjien työryhmälle toimittamaan tiedonantoon.

Saamelaisten asema alkuperäiskansana sekä kielelliset ja kulttuuriset oikeudet on turvattu useissa Suomea velvoittavissa ihmisoikeussopimuksissa ja perustuslaissa (17.3 §). Saamelaisten oikeuksia ja

asemaa tulee tarkastella ennen kaikkea alkuperäiskansaoikeuksien näkökulmasta, ei vain vähemmistöasioiden näkökulmasta. Saamelaisilla on omana kansana ja alkuperäiskansana sekä kansallisessa että rajoja ylittävässä perspektiivissä itsemääräämisoikeus ja oikeus elää saamelaisena kansana myös poikkeustilanteessa. Itsemääräämisoikeus ja oikeus osallisuuteen päätöksenteossa itseään koskevissa asioissa ei saa heikentyä poikkeustilanteessa eikä sen jälkeen.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 30 artiklan mukaan alkuperäiskansoihin kuululta lapselta ei saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään. YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut vuonna 2009 yleiskommentin alkuperäiskansoihin kuuluvien lasten oikeuksien täytäntöönpanosta. Suomea koskevissa päätelmissään (2011) komitea suosittelee, että sopimusvaltio seuraa ja arvioi saamelaislasten oikeuksien huomiointia kansallisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa: varmistaa, että mm. myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla saamelaislapsilla on oikeus kulttuurisensitiivisiin koulutus- ja terveydenhuoltopalveluihin omalla kielellään. YK:n yleiskokous on hyväksynyt vuonna 2007 alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan julistuksen (A/RES/61/295).

Saamelaislasten ja -nuorten osallistumismahdollisuudet kulttuuriperinnön ylläpitoon

Saamelaisilla kulttuuritapahtumilla on erittäin suuri merkitys saamelaislasten ja -nuorten identiteetin, kielen ja kulttuurin vahvistamisessa sekä saamelaisen yhteisöllisyyden näkökulmasta. Saamelaisia kulttuuritapahtumia on peruttu koronapandemian vuoksi. Saamelaiskäräjät tukee lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia saamelaisen kulttuuriperinnön ylläpitoon esimerkiksi elokuva-, musiikki-, ja lastenkulttuurikeskusten sekä nuorisoneuvoston ja sen eri hankkeiden toiminnan kautta. Koronapandemia on keskeyttänyt toiminnan, mutta uusia toimintamuotoja kehitetään ja kekeillaan.

Saamelaislapsista ja -nuorista suuri osa asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Nämä nuoret ovat tuoneet esille, etteivät he uskalla koronan vuoksi matkustaa kotiseudulle, sillä he pelkäävät levittävänsä koronavirusta saamelaisyhteisöön. He myös kokevat jäävänsä saamelaisyhteisön ulkopuolelle, mikä osaltaan voi lisätä nuorten kokemaa epävarmuutta ja ahdistusta koronapandemiaan liittyen. Saamelaisnuoret

kaipaavat tukipalveluja, joissa huomioidaan saamelainen kulttuuritausta sekä kielelliset oikeudet.

Koronatilanteen aikana käyttöön otetut rajoitustoimet ovat vaikuttaneet erityisen paljon lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksiin ja vapaa-aikaan. Koronapandemian vaikutuksesta saamelaislapset ja -nuoret ovat voineet jäädä kokonaan pois ohjatusta omakielisestä harrastustoiminnasta. Saamelaisalueen rajakylissä harrastetaan rajan molemmin puolin ja koronatilanteesta johtuvien rajoitusten vuoksi tämäkin harrastustoiminta on jäänyt tauolle. Rajakylien erityispiirteenä ja vahvuutena on saamenkielinen harrastaminen, sillä yhteisenä kielenä rajan molemmin puolin on saamen kieli.

Koronapandemian myötä saamenkielisen digitaalisen nuorisotyön merkitys on korostunut entisestään ja sen merkitys on tärkeää erityisesti saamelaisnuorten tavoittamisen näkökulmasta. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvostolla on DigiÁrran-hanke, jonka tarkoituksena on mm. lisätä saamenkielistä tieto- ja neuvontapalvelua nuorille. Nuorisoneuvosto on myös aloittanut tieto- ja neuvontapalvelun luomisen. Tieto- ja neuvontasivuston rooli saamelaisnuoria yhdistävänä tekijänä on korostunut koronapandemian aikana. Koronarajoitusten tultua voimaan keväällä 2020 hankkeen puitteissa tarjottiin kaikille saamelaisnuorille, asuinpaikasta riippumatta, mahdollisuus olla yhteydessä toisiin saamelaisnuoriin.

Saamelaisnuorten vaikuttamismahdollisuudet turvattava

Koronapandemia on vaikuttanut Saamelaiskäräjien alaiseen nuorisoneuvoston toimintaan ja saamelaisnuorten vaikuttamismahdollisuuksien turvaaminen poikkeustilanteessa on koettu haastavaksi. Päätöksiä on jouduttu tekemään nopeasti ja nuorisoneuvosto ei ole välttämättä ehtinyt tuomaan näkemyksiään esille valmistelu- ja päätöksentekovaiheessa. Koronapandemia on vaikuttanut myös pohjoismaiseen saamelaisnuorten yhteistyöhön. Koronakriisi on vähentänyt lasten ja nuorten fyysisiä kohtaamisia. Koronarajoitukset ovat tuoneet toisaalta myös mahdollisuuksia, sillä nuorisoneuvosto on ottanut käyttöön uusia alustoja työskentelyä varten ja saamelaisnuoret ovat tavanneet matalalla kynnyksellä esimerkiksi nuorisojärjestöjen kesken. Etätöskentely on osaltaan helpottanut ja nopeuttanut tapaamisia, sillä saamelaisalueen pitkät etäisyydet on huomioitava tapaamisia järjestettäessä.

Saamelaisten tiedonsaannin turvaamiseksi poikkeusoloissa tiedottaminen tulisi tapahtua saamen kielillä ja kulttuurisesti saavutettavasti

Koronaviruspandemian alun jälkeen hallituksen linjaukset ja ministeriöiden keskeiset tiedotteet ovat käännetty kaikille saamen kielille. Koronaviruspandemiaan liittyvä tieto ei kuitenkaan ole saavuttanut saamelaisia yhdenvertaisesti alueittain eikä kunnittain. Saamelaislapset ja -nuoret eivät ole saaneet tietoa koronasta, poikkeustilasta, rajoituksista ja palveluista heille sopivalla kielellä. Suomenkielisille lapsille on järjestetty esimerkiksi Valtioneuvoston koronainfo (24.4.2020). Saamenkielisille lapsille ja nuorille ei vastaavaa ole järjestetty. Saamelaiset toimijat ovat itse ottaneet vastuun kohderyhmillensä kuten lapsille ja nuorille kohdistuvasta tiedottamisesta.

Saamelaisen kulttuurin yhteisösuhteiden ja perinteisten elinkeinojen elinvoiman tukeminen matkustusrajoituksista päätettäessä

Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella, joille mahdollisuus valtionrajat ylittävään kanssakäymiseen on merkittävää myös poikkeusoloissa. Rajanylitystä koskevat rajoitteet ovat merkittävällä tavalla vaikuttaneet saamelaisyhteisöön. Rajoitukset ovat vaikuttaneet saamelaisten perhe- ja yhteisösuhteisiin, muun muassa vapaan liikkuvuuden ja kulttuuritapahtumien peruuntumisten vuoksi. Rajoitukset ovat vaikuttaneet myös perhe- ja yhteisösuhteisiin ja monen saamelaisperheen arkeen, sillä saamelaiset ovat solmineet paljon avioliittoja ja perustaneet perheitä yli valtionrajojen. Sosiaalisen kanssakäymisen rajoittuminen on asettanut myös erityisesti riskiryhmiin kuuluvat alttiiksi yksinäisyydelle ja muille hyvinvoinnin riskitekijöille.

Valtioiden sisärajavällyttämisen palauttaminen vaikutti monen saamelaisen lapsiperheen arkeen. Rajoitusten tultua voimaan selkeät suunnitelmat ja ohjeistukset rajayhteistyön suhteen puuttuivat. Tämä lisäsi epätietoisuutta alueen saamelaisperheissä. Saamelaisalueella on hyvin tavallista, että perheet asuvat ja elävät valtioiden rajojen molemmin puolin tai myös Suomen, Ruotsin ja Norjan valtioiden alueella. Saamelaisyhteisössä perheet ovat ydinperheitä laajempia yhteisöjä; yhteisöllisyys ja suvun merkitys on kasvatuksessa keskeinen kulttuuriarvo. Koronatilanteesta johtuvien rajoitusten myötä tuli ilmi tilanteita, joissa eri Pohjoismaiden valtioissa elävät saamelaislasten vanhemmat joutuivat rajoittamaan tai sopimaan uudestaan asioita, jotka liittyvät lapsen tapaamisoikeuksiin. Lisäksi näitä koskevissa ohjeistuksissa ja ohjeistuksissa koskien karanteenimääräyksiä oli epäselvyyksiä. Myös saamelaiset poronhoitajanuoret eivät ole koronarajoitusten myötä pystyneet luontevaan rajat ylittävään yhteistyöhön niin kuin aiemmin. Poronhoidon lisäksi saamelaisnuoret ovat tuoneet esille, että koronaviruspandemia on vaikeuttanut saamen käsityöperinteen harjoittamiseen.

Rajat ylittävien saamenkielisten palveluiden saatavuuden ja jatkuvuuden tueksi varautumissuunnitelmia ja -sopimuksia

Rajat ylittävä saamenkielinen varhaiskasvatus, opetus ja koulutus ovat kohdanneet haasteita, ja palveluiden saaminen on jopa määräaikaisesti päättynyt poikkeustilasta ja rajanylitystä koskevien rajoitusten vuoksi. Päätösten vaikutuksia lasten, nuorten ja perheiden kannalta tulee arvioida. Rajat ylittävien sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluiden käyttämisen kannalta haaste kriisitilanteessa on varautumissuunnitelmien ja -sopimusten puute. Tämä vaikuttaa saamenkielisten rajat ylittävien palvelujen saamiseen. Sosiaali- ja terveysalalla rajanylitykseen koskevat rajoitteet ovat vaikuttaneet mm. työvoiman liikkuvuuteen ja työssäkäyntiin rajan yli. Tämä voi paikallisesti vaikuttaa saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuuteen saamenkielisen työvoiman puutteesta johtuen.

Etäopetuksen käyttöönotto ja kehittäminen tukevat saamelaislasten ja -nuorten kulttuuriperinnön säilymistä

Opetuksen siirtyminen koulutiloista kotiin on saamelaisperheille tuonut sekä haasteita, mutta myös mahdollisuuksia. Toimenpiteiden vaikutusta lasten, nuorten ja perheiden kannalta olisi arvioitava. Nuorisoneuvoston mukaan etäopetus on tukenut saamelaisnuorten osallistumismahdollisuuksia mm. perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen. Etäopetuksen kehittäminen tukee saamelaislasten ja -nuorten kulttuuriperinnön oppimista.

ESITYKSET

- On tärkeää huomioida saamelaisten asema alkuperäiskansana, kuin myös valtion ja muun julkisen vallan velvollisuudet huolehtia saamelaisten oikeuksien toteutumisesta myös poikkeustilanteessa. Koronapandemian aiheuttamat haasteet saamelaislasten, -nuorten ja -perheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen liittyen tulee selvittää, ja sen perusteella ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin.
- On varmistettava, että saamelaisilla alkuperäiskansana on mahdollisuus ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan myös poikkeusaikoina. Mahdollisuudet kulttuuriperinnön ylläpitoon on turvattava. Koronan jälkihoidossa on tärkeää ottaa huomioon hyväksi havaitut digitaaliset toimintamuodot ja turvata resurssit toiminnan jatkamiseksi.

- On kehitettävä uusia työkaluja ja menetelmiä saamelaisnuorten yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen edistämiseksi. On myös arvioitava, miten olemassa olevien yleisten kuulemismenetelmien ja -työkalujen käyttöä voidaan tehostaa ja kehittää.
- Tietoa saamelaislasten ja -nuorten omista kokemuksista koronakriisin aikana on koottava yhteen. Saamelaislasten ja -nuorten näkemyksiä on kuultava koronan jälkihoidossa ja kerättyä tietoa on hyödynnettävä toiminnan ja päätöksenteon tukena kriisin jälkihoidossa.
- Saamenkielisten lasten ja nuorten näkökulmasta erityisen haastavaa on ollut se, ettei tieto ole ollut heille saavutettavassa muodossa. Koronakriisin jälkihoidossa on varmistettava, että viestintää ja uutisointia toteutettaessa huolehditaan siitä, että saamelaislapset ja -nuoret voivat saada tietoa omalla kielellä ja heille saavutettavin tavoin.
- Saamelaisnuoret ovat kokeneet viestinnän valtion matkustusrajoituksista paikoin puutteellisina mm. sen suhteen, minkälaisissa tilanteissa rajanylitys on ollut sallittua, kun kyse on saamelaisen kulttuurin ylläpidosta, perinteisistä elinkeinoista tai duodjiin käytettävän materiaalin hankinnasta. Poikkeustilanteessa tiedotuksen merkitys korostuu, sillä oikeaa tietoa on oltava saatavissa oikea-aikaisesti, saamen kielilain velvoitteiden mukaisesti ja saavutettavuus huomioidaan ottaen.

8.9 Romanilapset, -nuoret ja -perheet

Osio perustuu sosiaali- ja terveysministeriön romaniasiain neuvottelukunnan, alueellisten romaniasian neuvottelukunnan suunnittelijoiden ja isompien romanijärjestöjen yhteiseen koontiin.

Romanitaustaisten lasten, nuorten ja perheiden tarpeet ja tilanteet ovat jääneet vähälle huomiolle koronakriisin hoidossa. YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskevissa päätelmissään esittänyt huolensa romaniväestön sosiaalisesta syrjäytymisestä ja rakenteellisesta syrjinnästä. Komitea on myös kehottanut kansallisen romanipoliittisen ohjelman mukaisesti vahvistamaan toimia, joilla torjutaan romanien etnistä syrjintää ja sosiaalista syrjäytymistä, sekä varmistettava kaikille romanilapsille riittävä elintaso.

Lasten ääni korona-aikana on jäänyt aikuisten äänen varjoon, ja romanitaustaisten lasten ääni jää kaksinkertaisesti varjoon sen tähden, että he kuuluvat vähemmistöryhmään. Valtakunnallisen ja kuntatason lapsistrategian luomiseen tai lapsipoliittisiin ohjelmiin pitäisi saada mukaan jo suunnitteluvaiheeseen romanitaustaisia ihmisiä. Tällä hetkellä monissa lapsipoliittisissa ohjelmissa romanilapsia ei mainita ollenkaan tai heidät mainitaan sivulauseessa.

Suurimman haasteen korona-aika toi romaniperheissä kotiopetukseen; monellakaan romanikasvattajalla ei ole tarvittavaa tietotaitoa tukea lasten koulunkäyntiä, sillä oma koulutustausta on saattanut olla moninainen ja koulutustaso matala. Tässä tilanteessa koulun tarjoamat tukimuodot korostuvat, ja eri alueiden ohjaus- ja koulutuspalveluihin tarvitaan romanitaustaisia ohjausosaajia. Lapsista ja vanhemmista kouluun palaaminen on ollut hyväksi niin fyysisesti kuin henkisesti. Lapset pääsevät viettämään aikaa samanikäisten kanssa, ja arkirytmiin palaaminen on lisännyt perheiden voimavaroja.

Lapset reagoivat kotona olemiseen käytöksellään; tekemättömyys sai lapset turhautumaan, mikä näkyi arjessa käytöshäiriöinä. Aikuisten matala koulutustaso ja romaniväestön suurehko työttömyysaste aiheuttavat toimeentulon ongelmia, jotka taas supistavat lasten osallistumista, harrastusmahdollisuuksia ja valinnanvapautta.

Yhteensä 20:ltä 18–28-vuotiaalta nuorelta kysyttiin koronan vaikutuksista heidän elämänsä. Nuorista suurimmalla osalla oli alle kouluikäisiä lapsia. Eniten korona on vaikuttanut liikkumiseen; yli puolet nuorista kertoi, että kotona pysyminen on ollut kaikista raskainta. Nuoret, joilla oli lapsia, kertoivat lasten olevan levottomia kotona, koska he eivät pysty keksimään lapsille tarpeeksi tekemistä.

Suurin osa nuorista oli ollut työttömänä jo ennen koronaa. Tulon lähteenä heillä on ollut toimeentulotuki, työttömyysturva ja asumistuki. Kolme nuorta kertoi, että työllistyminen on ollut vaikeaa. Suurin osa nuorista, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, kertoi korona-ajan olleen taloudellisesti vaikeaa.

Pelko tartunnan saamisesta on suuri ja ahdistus on läsnä yli puolen haastateltavien elämässä. Nuorilla on huoli terveydestä, vanhemmistaan ja muista sukulaisistaan.

Perheet ovat olleet eristäytyneitä kaikesta pidemmän aikaan. Eristäytymisellä oli vaikutusta mielialaan, ja ulkoilun vähentyminen lisäsi stressiä ja alensi mielialaa entisestään. Joillain alueilla perheiden kokonaisvaltainen hyvinvointi oli laskenut lisääntyneen alkoholin käytön takia.

Tukiverkostot ja lähimmäiset olivat tärkeässä asemassa pahimman koronatilanteen keskellä. Jos oletetaan romaniväestöön kuuluvien henkilöiden olevan yhteisöllisempiä kuin keskivertojen pääväestön edustajien, niin silloin myös yhteisöllisyyden menetys koetaan moninkertaisena, ja sen vaikutukset suurempina erilaisten sosiaalisten haasteiden muodossa.

ESITYKSET

- Romanilapset, -nuoret ja -perheet ja heidän tarpeensa on otettava vahvemmin huomioon sekä koronakriisin jälkihoidossa että laajemmin kaikessa lapsia, nuoria ja perheitä koskevassa politiikassa.
- Romaniväestöä koskevan syrjinnän (mukaan lukien rakenteellinen syrjintä) ehkäisemistä on vahvistettava.

8.10 Maahanmuuttotaustaiset lapset, nuoret ja perheet

Tämä osio perustuu Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa (Natalia Skogberg) ja Väestöliitossa (Anita Novitsky) koottuihin tilannekuviin.

Samalla tavoin kuin kantaväestöön, myös maahanmuuttajiin kuuluu erityisen haavoittuvia ryhmiä. Koronavirustartuntojen taustalla ovat jo ennen kriisiä vaikuttaneet eriarvoisuudet, kuten ahtaasti asuminen, tiedon saatavuus ja työmarkkina-asema. Kyseiset tekijät ovat saattaneet altistaa koronavirukselle.

Koronaepidemian myötä tukipalveluita on karsittu ja perheet ovat saattaneet jäädä ilman tarvitsemiaan ennaltaehkäiseviä tai matalan kynnyksen palveluita ja tukea. Jos henkilön suomen ja/tai ruotsin kielen taito on puutteellinen ja kontaktiverkostot suppeat, henkilökohtaisten kohtaamisten rajoittaminen on haitannut merkittävästi tiedon ja avun saantia.

Poikkeustilan aikana kasvokkaiset palvelut vähenivät merkittävästi ja kontaktit tapahtuivat verkossa ja puhelimitse. Puutteellisen suomen ja/tai ruotsin kielen taidon vuoksi asiointi vaikeutui. Maahanmuuttotaustaisten tukiverkostot ovat usein myös muuta väestöä suppeammat. Koronakriisissä tarvittavat tiedot tai palvelut saattoivat jäädä per-

heiden ulottumattomiin ja ongelmat kasautua. Korona-aikana myös erilaiset hakuprosessit ovat voineet käytännössä estyä tai viivästyä, mistä on voinut seurata oikeudenmenetyksiä tai pitkittyneitä odotusaikoja.

Vieraskielisten synnyttäjien tilannetta saattoi hankaloittaa se, että synnytykseen ei päässyt mukaan kuin puoliso. Vauvaperheiden tuki muuttui etätueksi, joka ei toimi vanhemmille, joiden suomen kielen taito on niukka.

Varhaiskasvatuksen toiminnan rajoitukset ovat vaikuttaneet muun muassa lasten kielen omaksumiseen. Ulkomailla syntyneillä vanhemmilla on saattanut olla puutteellisen kielitaidon ja heikkojen tietoteknisten taitojen vuoksi haasteita seurata lastensa etäopetukseen liittyvää ohjeistusta sekä tukea lapsia koulunkäynnissä. Kaikissa perheissä lapsilla ei myöskään ole ollut etäopetuksen kannalta riittäviä tietoteknisiä laitteita.

Omakielisten järjestöjen toiminta väheni tai lakkasi, jolloin myös omakielisen tuen saaminen hankaloitui ja vertaistuki omakielisessä ympäristössä väheni merkittävästi. Lapset jäivät vanhempineen kodin seinien sisäpuolelle ja kosketuspinta suomalaiseen ja suomenkieliseen ympäristöön väheni merkittävästi.

Eriyistä tai tehostettua tukea tarvitsevien lasten vanhempien osallistaminen tuen järjestämiseen ja päätösprosesseihin jäi vanhempien kokemuksen mukaan heikoksi tai olemattomaksi. Tieto ruuanjakelusta saavutti myöhään tai ei lainkaan lomautettujen ja työttömien maahan muuttaneiden perheitä. Moni perhe ei tiennyt mahdollisuudesta hakea ruokakassia tai ei tiennyt, mistä ja millä ehdoilla sellaiseen on oikeus.

Maahanmuuttoviraston toiminnan ja aikojen ruuhkautuminen, viivästyminen ja siirrot koronan vuoksi ovat hankaloittaneet muun muassa rekisteröintitietojen käsittelyä, haastatteluja sekä henkilötunnusten saamista. Tämä on hidastanut maahan muuttaneiden lapsiperheiden pääsyä palvelujen piiriin.

ESITYKSET

- Koronatiedotusten kielivalikkoa tulee laajentaa.
- Lapsiperhepalveluissa tulee ottaa huomioon erikielisten perheiden tarpeet. Huomioidaan rekrytoinneissa kielellinen ja kulttuurinen moninaisuus. Nimetään monikielisestä tiedotuksesta ja verkostotyöstä vastaava.
- Maahanmuuttoviraston käsittelyprosesseja on tehtävä sujuvammaksi ja tilojen käyttöä suunniteltava pitäen silmällä mahdollisia olosuhdemuutoksia asiakastyössä.
- Vastaanottokeskuksiin tulee laatia poikkeustilasunnitelma muun muassa majoituksen järjestämisen osalta.
- Perheenyhdistämisen osalta ja esimerkiksi parisuhdeperusteisen oleskeluvan osalta matkustusrajoitusten ehdottomuutta tulee lieventää.
- Paperittomille lapsiperheille on tärkeää taata oikeus koronatesteihin ja -hoitoon. On myös selvitettävä, miten testitulosten tiedonanto toteutetaan ja tarvittava eristys positiivisen testituloksen jälkeen turvallisesti järjestetään.
- Omakielisten järjestöjen ja kuntien yhteistyötä tulee vahvistaa.

8.11 Sateenkaarilapset ja -nuoret

Tämä osio perustuu Jukka Lehtosen WeAll-tutkimushankkeessa saamiin alustaviin tutkimustuloksiin ja johtopäätöksiin kansalaisjärjestöaineistosta⁵. Työryhmä on myös hyödyntänyt Seta ry:ltä saamiaan tietoja tässä ja aiemmassa raportissaan.

Pandemiatilanne vaikuttaa sateenkaari-ihmisiin eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin henkilöihin eri tavoin riippuen esimerkiksi iästä, sosioekonomisesta asemasta, perhesuhteista ja toimintakyvystä. Sateenkaarinuoret kokevat syrjintää ja

⁵ Lehtonen on kerännyt homojen, lesbojen, biseksuaalien, transihmisten ja intersukupuolisten (HLBTI) ihmisoikeuksia ajavien kansalaisjärjestöjen aktivisteilta ja työntekijöiltä sähköpostihaastatteluja (N=23) ja HLBTI-ihmisiltä (N=325) kyselyllä vastauksia ja tarinoita koronakriisin merkityksestä ja vaikutuksesta heidän toimintaansa tai elämäänsä. Ks. hankkeen teemoista myös Lehtonen 2020.

ulosulkemista jo tavallisissakin olosuhteissa. Syrjintää tapahtuu Suomessa niin sote-palveluissa, koulutuksessa kuin työelämässä (Seta).

Koronakriisin yhteydessä sateenkaarinuorten ahdistus, masennus, pelot, yksinäisyys ja itsetuhoisuus ovat lisääntyneet (Lehtonen). Viranomaisten suosittama kotiin eristäytyminen voi olla joillekin lapsille ja nuorille hyvin vaikeaa, ahdistavaa tai jopa vaarallista. Kriisi voi nostaa pintaan erilaisia pelkoja tai ahdistavia tunteita. Sateenkaarinuoret voivat kärsiä kotona olemisesta joutuessaan jatkuvasti salaamaan omaa identiteettiään. Tilanne kotona on voinut olla jo valmiiksi tulehtunut, jos vaikka nuoren identiteettiä on kyseenalaistettu. Sateenkaarinuorten erityistarpeiden huomiointi niin kouluissa kuin nuorten palveluissa on vielä puutteellista, ja kynnyks hakea viranomaisapua itse on korkea. Moni nuori jättää palvelut käyttämättä syrjinnän pelossa (Seta).

Koronakriisin aikana on nostettu esille, että poikkeusolot ovat saattaneet lisätä perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa. Kouluterveyskyselyn mukaan sateenkaarinuorten yleisin koettu väkivallan muoto on kotona koettu henkinen väkivalta. Perheen ulkopuolisten aikuisten lähikontaktien puuttuessa jäävät myös esimerkiksi lapsiin kohdistuvat väkivaltaepäilyt ilmoittamatta viranomaisille (Seta). Lisäksi sateenkaariperheissä voi olla onnellisuusmuuri ja ongelmista ei uskalleta puhua perheen ulkopuolisille tahoille. Lisäksi useamman vanhemman perheissä on lisääntyneitä ongelmia tapaamisten järjestyksessä (Lehtonen).

Myös ongelmat palveluiden ja tuen saannissa ovat lisääntyneet koronakriisin myötä. Järjestöt ovat lopettaneet, peruneet tai vähentäneet toimintaansa, vertaistapaamisia ja asiakastapaamisia. Osa toiminnasta on siirtynyt verkkoon. Järjestöjen nuorille suunnattu toiminta kouluissa ja nuorten kanssa toimivien ammattilaisten koulutus ovat vähentyneet. Tämä on aiheuttanut sen, että tietoa aiheesta on hankalampi jakaa ja saada. Lapset ja nuoret ovat tuoneet esille, että etätuki ei sovi heille yhtä hyvin kuin esimerkiksi aikuisille.

Myös sote-palveluihin on hakeuduttu vähemmän kriisin vuoksi sekä koronatartunnan pelossa. Palveluihin pääsyä on vaikeuttaneet koronaepidemiasta johtuneet jonot. Erittäin erityisesti sukupuoli-identiteettitutkimuksiin hakeutuvilla nuorilla on ollut ongelmia saada palveluita. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu on sote-palveluiden osalta usein heikompaa kuin kouluissa ja nuorisotoimissa. Nuorisotyöntekijöiden yhteydenotot järjestöihin sateenkaarinuoriin liittyvistä ongelmatilanteista ovat lisääntyneet (Lehtonen).

Pelkona on, että tulevaisuudessa asenneilmapiiri voi muuttua kielteisemmäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan kuten ulkomailla on tapahtunut. Toivottomuuden kokemusta lisäävät myös koronatilanteesta riippumattomat tekijät, kuten se, ettei

kansalaisjärjestöjen toiminnan rahoitus ole turvattu tulevaisuudessa ja etteivät sukupuolen moninaisuutta koskevat lainsäädännön uudistushankkeet ole edenneet (Lehtonen).

ESITYKSET

- Sateenkaarilasten ja -nuorten hyvinvointi on turvattava koronakriisin jälkihoidossa. Transnuorten tilanteeseen tulee kiinnittää erityisesti huomiota. Lasten ja nuorten on saatava riittävästi tukea ja apua julkisista palveluista. Myös kansalaisjärjestöjen toimintaedellytykset sateenkaarilasten ja -nuorten tukemiseen ja auttamiseen on turvattava.
- On turvattava riittävät resurssit sateenkaarilasten ja -nuorten mielenterveyden tukemiseen. Varmistetaan, ettei heidän pääsy nsä sote-palveluihin viivästy.
- On vahvistettava sateenkaarilasten ja nuorten luottamusta siihen, että heidän ihmisoikeuksistaan ja hyvinvoinnistaan huolehditaan huomioimalla sateenkaarilapset ja -nuoret paremmin tulevissa lainsäädännön uudistuksissa. Huolehditaan, että sukupuolen moninaisuutta koskevat lainsäädäntöhankkeet vastaavat perus- ja ihmisoikeussäätelyä ja ne saatetaan loppuun ilman viivästystä.

9 Lasten ja nuorten suojeleminen väkivallalta

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklassa edellytetään, että valtio ryhtyy kaikkiin tarvittaviin toimiin, jotta lapsia voidaan suojella ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaaliväkivalta. Sopimuksen 34 artiklan mukaan valtio on sitoutunut suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valinnaiset pöytäkirjat sekä Euroopan neuvoston Lanzaroten ja Istanbulin sopimukset ovat myös keskeisessä roolissa lapsiin kohdistuvan väkivallan torjunnassa.

Lähisuhde- ja perheväkivalta on ollut merkittävä ongelma jo ennen koronaepidemiaa. Turvattomassa kasvuympäristössä eläminen lapsuusaikana muodostaa merkittävän riskin lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille ja fyysiselle turvallisuudelle. Haitallisten kokemusten vaikutukset ulottuvat tutkimusten mukaan aikuisuuteen saakka (ks. esim. WHO 2016, Felitti ym. 2019). Koronavirusepidemiasta johtuvassa poikkeustilanteessa väkivaltaa perheessä kokeneiden lasten ja nuorten määrä on todennäköisesti kasvanut, väkivalta on jäänyt vielä aiempaa enemmän näkymättömiin johtuen osin palveluiden supistamisesta, ja avunsaanti on entisestään vaikeutunut ja viivästynyt.

Koronaepidemian myötä lapsiperheen vanhempien kokema stressi on lisääntynyt ja parisuhdeiden ongelmat ovat voineet kärjistyä ja myös lasten ja vanhempien välit kiristyneitä (Paju 2020; Pelastakaa Lapset ry 2020; Kaittä ym. 2020; Särkelä & Siltaniemi 2020). Myös lapsiin verkossa kohdistuva seksuaaliväkivallan riski on koronakriisin aikana kasvanut, kun lapset ovat viettäneet paljon aikaa erilaisissa verkkoympäristöissä niin koulujen etäopiskelun myötä kuin vapaa-aikana. Läheskään kaikki perhe- ja lähisuhdeväkivalta ei aiemminkaan ole tullut viranomaisten tietoon, eivätkä kaikki väkivaltaa perheessä kokeneet lapset ja nuoret ole saaneet tarvitsemaansa apua ja tukea. Koronaepidemiaan liittyvien poikkeusolojen takia lapsiin kohdistuva väkivalta sekä muu lapsiperheissä tapahtuva lähisuhdeväkivalta on jäänyt entistä enemmän piiloon. Koronaepidemian vaikutuksista väkivallan ilmenemiseen ja lasten ja nuorten tilanteeseen on kuitenkin saatavilla toistaiseksi vähän luotettavaa tilastoseurantatietoa, josta voidaan tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Kouluterveyskyselyn (THL 2019) mukaan noin viidesosa lapsista ja nuorista koki ennen koronaepidemiaa henkistä väkivaltaa vanhempiensa taholta. Fyysistä väkivaltaa koki joka kymmenes, tytöt poikia yleisemmin. Noin joka kymmenes lapsi tai nuori oli

nähty tai kuullut muiden perheenjäsenten välistä fyysistä väkivaltaa. Seksuaalista ahdistelua – pääasiassa verkossa tai julkisessa tilassa – oli kokenut kolmannes yläkoulussa tai toisella asteella opiskelevista tytöistä ja alle kymmenesosa pojista. Tytöistä joka kymmenes oli kokenut seksuaalista väkivaltaa, pojista muutama prosentti.

Tietoa on tällä hetkellä saatavissa erityyppisistä ja eri tavoin kerätyistä tietolähteistä. Turun yliopiston kyselyyn (Kaittä ym. 2020) vastanneista lapsiperheiden vanhemmista lähes puolet kertoi, että lasten ja vanhempien välillä oli koronakevään aikana enemmän ristiriitoja kuin aiemmin ja kotitöihin liittyviä erimielisyyksiä puolisoiden välillä oli tavallista enemmän runsaalla neljäsosalla. Lasten ääni -kyselyyn (PeLa 2020) vastanneista nuorista kolmasosa koki, että perheessä riideltiin keväällä aiempaa enemmän. Lastensuojelun Keskusliiton kyselyssä alle viidesosa lapsiperheiden vanhemmista yhtyi väitteeseen ”perheenjäsenten välit ovat kiristyneet” (Paju 2020). THL:n FinLapset-kyselyn (THL 2020a) mukaan alle puolivuotiaiden vauvojen äideistä parisuhdeväkivaltaa oli elokuussa kokenut suurempi osuus (14 %) kuin maaliskuussa (10 %).

Kun keväällä 2020 neuvolapalveluissa terveystarkastuksia peruttiin ja samanaikaisesti kouluikäiset lapset siirtyivät pääosin etäopetukseen ja vain pieni osa alle kouluikäisistä lapsista osallistui varhaiskasvatukseen, huolta herättävät väkivallan tai kaltoinkohtelun merkit jäivät huomaamatta (Baron ym. 2020). Syksyllä neuvolan ja kouluterveydenhuollon toimijoista noin viidennes arvioi huolensa perheiden hyvinvoinnista olevan huomattavasti suurempaa kuin vuotta aiemmin (Hakulinen ym. 2020). Neuvola-henkilöstöstä enemmistö arvioi, että perheiden taloudelliset vaikeudet, yksinäisyys ja turvattomuuden tunne, vanhemmuuden haasteet ja parisuhde- sekä mielenterveysongelmat olivat kasvaneet huomattavasti (Hakulinen ym. 2020).

Kevään kuluessa lasten pahoinpitelyepäilyyn liittyvät ilmoitukset niin lastensuojelussa kuin poliisissa vähenivät ja sosiaalisen etäisyyden suositus aiheutti osassa turvakohteista aluksi asiakaskatoa. Poliisin kotihälytysten määrä kuitenkin lisääntyi ja lasten tarpeisiin liittyvien yhteydenottojen määrä kasvoi sosiaalipäivystyksissä. Kuntien lastensuojelun johdolle tehdyn kyselyn mukaan (Tiili ym. 2020) kaksi kolmesta vastaajasta arvioi lastensuojelun asiakasperheiden taloudellisten ongelmien, vuorovaikutushaasteiden ja jaksamattomuuden lisääntyneen, ja lähes puolet arvioi aikuisten välisen lähisuhdeväkivallan lisääntyneen.

Tilastokeskuksen rikostilastot kertovat, että kodeissa tapahtui koronakevään aikana aiempaa enemmän niin puolisoon kuin lapsiinkin kohdistuvia väkivallantekoja. Poliisille tehty ilmoitukset väkivallasta lisääntyivät kuitenkin jo alkuvuonna ennen etätöihin eristäytymistä. Tammi–maaliskuussa tapahtui 2 280 tietoon tullutta perhe- ja lähisuhde-väkivaltarikosta, mikä on 18,5 % edellisvuoden vastaavaa ajankohtaa enem-

män. Huhti–kesäkuussa 2020 tapahtui vastaavasti 2 170 rikosta, mikä on 5,4 % edellisvuotta enemmän. Alkuvuodesta 2020 tuli ilmi miltei 21 % enemmän vanhemman alaikäisiin lapsiin kohdistamaa väkivaltaa, joka oli tapahtunut tammi–kesäkuussa. Näitä tapauksia tuli ilmi 860, eli 150 enemmän kuin edellisvuonna. Tästäkin kasvusta valtaosa tuli jo tammi–maaliskuussa. Alaikäisistä uhreista eniten kasvoi 5–9-vuotiaiden määrä, vajaalla 80 tapauksella. Yhteensä poliisin tietoon tuli 320 5–9-vuotiaaseen kohdistunutta perhe- ja lähisuhde-väkivaltarikosta. Vuoden 2019 vastaavaan ajankohtaan verrattuna tyttöihin kohdistuvat väkivaltarikokset lisääntyivät hieman enemmän (26 %) kuin poikiin kohdistuvat (21 %). (Haapakangas 2020.)

Turvakodit ovat olleet auki koronaepidemian aikana, mutta niiden käyttöaste on ollut edellisvuotta matalampi, mikä näkyy vapaiden paikkojen määrässä. Lähisuhdeväkivaltaan apua ja tukea tarjoava Nollalinja sai ennätysmäärän puheluita kesän aikana, puhelumäärät ovat syksyllä kääntyneet laskuun. (THL 2020.)

Pelastakaa Lapset ry:n ylläpitämän Nettivihje-palvelun vihjemäärät lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista nousivat kevään aikana huomattavasti. Koronaepidemian aikana lapset ovat viettäneet paljon aikaa erilaisissa verkkoympäristöissä niin koulujen etäopiskelun myötä kuin vapaa-aikana, mikä on lisännyt lapsiin verkossa kohdistunutta seksuaaliväkivaltaa ja sen riskiä. Interpolin raportin (2020) mukaan lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja lapsiin liittyvän seksuaalisen materiaalin jakaminen internetissä on maailmanlaajuisesti lisääntynyt koronakriisin aikana. Samalla kun lapset ovat viettäneet enemmän aikaa internetissä, hyväksikäyttäjien aktiivisuus ”pimeän internetin” puolella on lisääntynyt ja he ovat kehittäneet uudenlaisia materiaalin hankkimis- ja jakotapoja.

ESITYKSET

- Koronakriisin jälkihoidossa on edelleen tarpeen tehdä monialaista ehkäisevää työtä vanhemmuuden ja parisuhteen tukemiseksi, kuritusväkivallan ehkäisemiseksi ja myönteisten kasvatuskäytäntöjen edistämiseksi. Riittävästä ehkäisevästä universaaleista palveluista ja niiden saatavuudesta huolehtiminen, turvakotipaikkojen ja myös nuorten avunsaannin varmistaminen ja niiden saatavuudesta viestiminen koko maan alueella on välttämätöntä. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan eri ikäisten uhrien (ml. väkivallan todistaminen) aseman parantaminen, väkivallan varhainen tunnistaminen, riittävät avopalvelut, helposti ja viivettä saatavilla oleva monikanavainen ja poikkihallinnollinen tuki ja auttaminen ovat keskeisiä toimenpiteitä. Lisäksi tarvitaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan (ml. seksuaaliväkivalta) esiintyvyyden selvittämistä ja tutkimusta, jotta tukea ja palvelua osataan resursoida sekä kohdentaa varhain ja oikea-aikaisesti eikä lapsiin kohdistuva väkivalta jää lasten kanssa työskenteleviltä ammattilaisilta huomaamatta.
- Korona-aika on lisännyt lasten ja nuorten digitaalisen median käyttöä, mistä johtuen riski joutua erityisesti seksuaaliväkivallan (ml. häirintä ja houkuttelu) uhriksi on kasvanut. Lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ehkäisemiseksi lapsia tulee opastaa ja seurata Internetin käytössä. On huolehdittava turvataito- ja mediakasvatuksesta ja varmistettava lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin liittyvän viranomaistoiminnan tehokkuus ja saatavuus.
- Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelman 2020–2025 (STM 2019:27) johdonmukaisen ja tavoitteellisen, monialaisessa yhteistyössä tehtävän toimeenpanon tärkeys korostuu näissä muuttuneissa oloissa entisestään. Koronakriisin vaikutukset tulee huomioida myös valmisteilla olevassa Lanzaroten sopimuksen (88/2011) toimeenpanosuunnitelmassa.

10 Lasten ja nuorten läheis- ja vertaissuhteet

Tässä osiossa on hyödynnetty työryhmän Suvi Larulta ja Laura Huuskoselta (Parisuhdekeskus Kataja), Ella Sihvoselta (Kela) ja Sari-Annika Pettiseltä (Kirkkohallitus) saamia tietoja.

Läheis- ja vertaissuhteet ovat erittäin merkittävässä roolissa lasten hyvinvoinnin ja kasvun kannalta. Lapsella on oikeus perhe-elämän suojaan ja oikeus pitää yhteyttä molempiin vanhempiin, jollei se ole lapsen edun vastaista. YK:n lapsen oikeuksien komitea painottaa valtioiden velvollisuutta edistää lasten mahdollisuuksia tavata ikätovereitaan. Komitea on myös korostanut leikin ja virkistystoiminnan merkitystä: ne luovat mahdollisuuksia muodostaa ystävyysuhteita.

Koronakriisin aikana sosiaalisen vuorovaikutuksen rajoittaminen vaikutti suuresti lasten ja nuorten arkeen sekä varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa että vapaa-ajan vietossa. Myös yhteydenpito läheisiin, kuten muualla asuvaan vanhempaan, on saattanut vaikeutua.

Työryhmä korosti ensimmäisessä raportissaan koronakriisin aiheuttaman eristäytymisen ja yksinäisyyden vaikutuksia lapsiin. Vaikutukset eivät kuitenkaan kohdistu samalla tavoin kaikkiin lapsiin, vaikka esimerkiksi huoli sairaudesta ja läheisten terveydestä yhdisti monia lapsia ja nuoria. Kriisin ja rajoitustoimenpiteiden vaikutukset kasaantuvat myös läheis- ja vertaissuhteissa tyypillisemmin niille lapsille, joiden asema on jo ennen kriisiä ollut heikompi esimerkiksi yksinäisyyden, kodin ulkopuolella asuminen tai mahdollisen kaltoinkohtelun vuoksi. Kuten työryhmä ensimmäisessä raportissaan totesi, etäopetukseen siirtyminen on kuitenkin saattanut vähentää kiusaamista ja tarjota osalle lapsista paremman oppimisympäristön.

Työryhmä on kerännyt tietoa koronakriisin vaikutuksista lasten ja nuorten asemaan. Kansallisen lapsistrategian sähköisessä kyselyssä 28.9.–12.10.2020 selvitettiin lasten ja nuorten kokemuksia koronakriisin vaikutuksista. Sekä kyselyssä että muussa tutkimuksessa ovat nousseet esiin yhtäältä yksinäisyys ja vertaissuhteiden kaipuu sekä toisaalta lisääntynyt aika perheen kanssa.

Perheiden hyvinvointi on polarisoitunut koronakriisin myötä. Yhtäältä koronapandemiaa rajoittavat toimet ovat kuormittaneet perheitä. Tämä on näkynyt muun muassa kirkon perheneuvonnassa erityisesti vanhemmuuteen liittyvänä huolena sekä erokysy-

mysten lisääntymisenä. Myös taloudellisista huolista keskustellaan enemmän kuin aikaisemmin. Toisaalta tuoreiden kyselytutkimusten valossa näyttää siltä, että osassa perheistä voidaan hyvin ja koronan myötä lisääntyneestä perheen kanssa vietetystä yhteisestä ajasta on nautittu. Esimerkiksi Parisuhdekeskus Katajan tuottamassa Parisuhdekyselyssä (2020) ilmeni, että parisuhteeseensa ovat koronan aikana olleet tyytyväisimpiä ne pariskunnat, jotka ovat saaneet tukea itselleen silloin, kun heillä on ollut haasteita. Lastensuojelun keskusliiton tuottamassa ”Paikoiltaan siirretty arki” -selvityksessä myös todetaan, että perheissä, joissa oli jo paljon toimivaa ja positiivista tai mahdollisuuksia nauttia tiivistetystä arjesta, koronan vaikutukset parisuhteeseen tuntuivat positiivisina.

Osassa perheistä kotona olemisen ongelmat ovat kuitenkin kärjistyneet (Allianssi 2020; Sorkkila & Aunola 2020). Korona on kiristänyt välejä useissa perheissä, joissa arjessa saattoi jo olla vanhempia kuormittavia tekijöitä. Myös ”Arjen järjestäminen ja toimeentulo koronaepidemian aikana” -hankkeessa kerätty tieto viestii vahvaa polarisoitumista: osa nuorista on kokenut arjen kotona sujuvan hyvin, kun taas osalla kodin ongelmat kärjistyivät. Erityisen huolestuttavaa onkin ongelmien ja syrjäytymiskehityksen kumuloituminen ja eriarvoistumisen kasvaminen. (Sihvonon & Saarikallio-Torp 2020.)

Lasten ja nuorten kokema yksinäisyys on noussut esiin useissa koronakriisin vaikutuksia arvioineissa tutkimuksissa. Koronakriisin edellyttämä eristäytyminen ja muun muassa etäopetukseen siirtyminen ovat vaikuttaneet haitallisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin (ks. mm. Loades ym. 2020) Suomalaisissa selvityksissä nuorten kokema yksinäisyys nousi esiin muun muassa ”Arjen järjestäminen ja toimeentulo koronaepidemian aikana” -hankkeessa. Nuoret kaipasivat ystäviä, harrastuksiaan ja vertaissuhteita ja -tukea erityisesti, jos kodin ilmapiiri oli tulehtunut ja välit vanhempiin hankalat. Huolestuttavaa on, että osa nuorista koki, että pidempi eristäytyminen ja huoli koronan leviämisestä passivoi – vaikka tilaisuuksia ystävien turvallisille kohtaamisille tuli, tapaamisiin oli vaikea lähteä yksinäisyyden kokemuksesta huolimatta. Samankaltainen ilmiö näkyi myös lapsistrategian sähköisen kyselyn yksittäisissä vastauksissa, joissa esimerkiksi kouluun paluu syksyllä koettiin vaikeana etäopetusjakson ja kesän jälkeen.

Lasten ja nuorten vertaissuhteet vapaa-aikana ja harrastuksissa ovat lasten ja nuorten kertoman mukaan olleet merkittävä tekijä koronakriisin vaikutuksissa. Lapsistrategian sähköisessä kyselyssä heikentynyt yhteydenpito ystäviin ja kavereihin nousi suurimmaksi yksittäiseksi koronakriisin vaikutukseksi. Samoin harrastusten keskeytyminen ja heikentynyt yhteydenpito sukulaisiin nousivat tärkeiksi teemoiksi.

Tapaamisoikeuden toteuttamiseen poikkeusoloissa on löydetty useissa perheissä toimivia käytäntöjä. Vaikeissa erotilanteissa poikkeusolot ovat kuitenkin saattaneet pahentaa vanhempien välistä konfliktia, jolloin lapsen oikeus muualla asuvan vanhemman tapaamiseen on kärsinyt. Työryhmä korostaa, että vanhempien tehtävänä on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain yhteistoimintavelvoitteen nojalla pyrkiä yhdessä löytämään keinoja, joilla lapsen perhe-elämän suoja ja lapsen oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan toteutuvat mahdollisimman hyvin. Siksi on tärkeää turvata perheasioiden sovitteluun ja muihin perheitä tukeviin palveluihin riittävästi resursseja. On myös olennaista, että asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on käytettävissä poikkeusoloissakin.

Adoptiota odottavien lasten asema on heikentynyt poikkeusoloissa matkustusrajoitusten vuoksi. Työryhmän saamien tietojen mukaan adoptiolautakunta on keskusviranomaisena ryhtynyt toimiin kansainvälisen yhteistyön edistämiseksi Suomen kansainvälisen toimivallan rajoissa. Työryhmä katsoo, että tätä työtä on syytä jatkaa adoptiota odottavien lasten aseman turvaamiseksi.

ESITYKSET

- Koronakriisin aiheuttamat poikkeusolot ovat näkyneet monien ennaltaehkäisevien ja parisuhteita tukevien palvelujen tarpeen lisääntymisenä. Monet perheet jäivät perhepalvelujen keskeytyessä tai viivästyessä keväällä 2020 tarvitsemansa avun ja tuen ulkopuolelle. Parisuhteita ja perheitä tukevat palvelut on jatkossa turvattava poikkeuksellisissakin olosuhteissa niin, että perheet saavat tarvitsemansa tuen. Perheasioiden sovitteluun ja muihin sovittelupalveluihin on varmistettava riittävät resurssit.
- Laitoksissa sekä asumisyksiköissä noudatettavia käytäntöjä on kehitettävä, jotta niissä asuvien lasten ja nuorten perhe-elämän suoja ja yhteydenpito läheisiin voivat toteutua ennakoitavalla ja yhdenvertaisella tavalla.
- Lapsen tapaamisoikeuden varmistamiseksi epidemiatilanteessa on selvitettävä lapsen saattajapalvelun toteuttamista.
- Lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten yhteydenpito läheisiin on turvattava myös mahdollisten poikkeusolojen aikana.
- Kansainvälistä adoptiota odottavien lasten asema on monessa suhteessa epävarma kriisin ja erilaisten kansainvälisten ja kansallisten rajoitustoimien vuoksi. Keskusviranomaisten yhteistyötä on jatkettava, jotta lasten asema ei heikentyisi tai vaarantuisi kriisin mahdollisesti jatkuessa.

- Poikkeusolojen vaikutukset kohdistuvat kaiken kaikkiaan eri tavoin eri asemassa oleviin lapsiin, nuoriin ja perheisiin. Perheiden palveluissa ja lasten ja nuorten vertaissuhteita tukevassa toiminnassa on huomioitava hyvinvoinnin polarisoituminen ja mahdolliset haavoittuvuutta lisäävät tekijät.

11 Varhaiskasvatus ja koulutus

11.1 Yleistä

Koronaviruspandemia on vaikuttanut merkittäväällä tavalla varhaiskasvatukseen ja lasten ja nuorten opetukseen. Vaikutukset ovat ulottuneet lapsiin ja nuoriin varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja kaikilla koulutusasteilla. Keväällä valtaosa oppilaista siirtyi etäopetukseen ja suurin osa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen piirissä olevista lapsista jäi valtiovallan suosituksen mukaisesti kotiin. Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja koulun antama tuki lasten oppimiselle, kasvulle ja hyvinvoinnille oheni merkittävästi keväällä.

Perustuslain 16 §:n nojalla jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perustuslaki turvaa myös jokaiselle yhtäläisen mahdollisuuden saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 28 artiklassa turvataan jokaisen lapsen oikeus koulutukseen ja opetukseen. Sopimus edellyttää myös muun muassa toimenpiteitä koulunkäynnin säännöllisyyden edistämiseksi ja koulunkäynnin keskeyttämisen vähentämiseksi. Sopimuksen 29 artiklassa on määritelty lapsen koulutuksen tavoitteet. Keskeisimpänä tavoitteena on lapsen persoonallisuuden, lahjojen sekä henkisten ja ruumiillisten valmiuksien mahdollisimman täysi kehittäminen.

Varhaislapsuus on kriittinen ajanjakso lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. Silloin ihmisen omat mahdollisuudet oikeuksiensa puolustamiseen ovat heikoimmat ja oikeuksien toteutumatta jättäminen johtaa suurimpiin menetyksiin, koska varhaislapsuudella on huomattava vaikutus ihmisen myöhempään kehitykseen ja hyvinvointiin.

Varhaiskasvatus on osa kasvatus- ja koulutusjärjestelmää, joten koulutusta ja opetusta koskevat perus- ja ihmisoikeudet monelta osin soveltuvat myös varhaiskasvatukseen. Tätä korostaa myös YK:n lapsen oikeuksien komitea. Esimerkiksi lapsen koulutuksen

päämäärät ja oikeus saada opetusta soveltuvat myös varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatuksessa ovat lisäksi tärkeitä perheen ja vanhempien tukemista edellyttävät perus- ja ihmisoikeussäännökset.

11.2 Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaisten vuosien merkitys lapsen kehityksen, kasvun, oppimisen ja hyvinvoinnin kannalta on suuri. Varhaiskasvatus ja esiopetus on keskeinen pienten lasten hyvinvointia, kehitystä ja oppimista edistävä palvelu ja lapsille tärkeä kasvu- ja kehitysympäristö. Varhaiskasvatuksella ja esiopetuksella on huomattava merkitys lasten oikeuksien toteutumisessa. Kuitenkin varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen keskeytymisen vaikutukset pieniin lapsiin ovat jääneet vähälle huomiolle koronakriisissä. On välttämätöntä, että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen keskeytymisen vaikutukset lapsiin arvioidaan erikseen, omana kokonaisuutenaan. Muutoin vaarana on, että pienten lasten tilanne jää näkymättömäksi. YK:n lapsen oikeuksien komitea on varhaislapsuutta koskevassa yleiskommentissaan huomauttanut, että pienten lasten näkökulma jää usein selvittämättä ja liian vähälle huomiolle.

Koronaviruspandemiasta johtuvien suositusten vuoksi valtaosa varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa olleista lapsista jäi pois toiminnasta maaliskuussa 2020. Opetushallitus ohjeisti pitämään etäyhteydellä (tietokoneella tai puhelimella) yhteyttä perheisiin ja antoi esimerkkejä tähän.

Varhaiskasvatuksen osallistumisasteessa on ollut runsaasti alueellista vaihtelua poikkeustilanteessa (Karvin selvitys 2020). Varhaiskasvatukseen osallistui keväällä noin viidesosa normaalitilanteeseen verrattuna. Kuntien arvioimana poikkeustilanteessa oli vaihtelua varhaiskasvatuksen palvelujen laadun tasossa. Sen arvioitiin vastaavan normaalia tai hyvää tasoa lähes kaikissa kunnissa (93 %). Poikkeusoloihin liittyvänä myönteisenä seikkana voidaan pitää sitä, että varhaiskasvatuksen henkilöstön runsaslukuinen määrä suhteessa lasten määrään mahdollisti läsnä olevien lasten yksilöllisen huomioimisen ja työn pedagogisen kehittämisen normaalioloihin verrattuna.

Vanhemmille suunnatun VoiKu-COVID-19-kyselytutkimuksen perusteella näyttää siltä, että yhteydenpito perheisiin oli tavallista, vaikka lapset olivatkin kotona. Siitä huolimatta, että osassa päiväkodeista on pidetty yhteyttä perheisiin, jäi varhaiskasvatuksen tavoittamattomiin kuitenkin lukuisia lapsia (Karvi 2020). Talentian (2020) kyselyssä tiedusteltiin varhaiskasvatuksen ammattilaisilta, kuinka usein vastaajat pitävät yhteyttä lapsiin ja heidän perheisiinsä poikkeusolojen aikana. Noin puolet vastaajista vastasi pitävänsä yhteyttä harvemmin kuin kerran viikossa, kolmasosa kerran viikossa

ja 13 % muutaman kerran viikossa. Päivittäin yhteyttä lapsiin ja heidän perheisiinsä piti vain 2 % vastaajista.

VoiKu-COVID-19-kyselytutkimuksen alustavien tulosten mukaan näyttää siltä, että mitä useammalla tavalla varhaiskasvatuksesta oltiin yhteydessä perheisiin ja mitä hyödyllisemmäksi vanhemmat tämän kokivat, sitä vähemmän heillä oli uupumusoireita. Erityisesti varhaiskasvatuksesta tarjottu ruoka-apu, apu lapsen päiväjärjestyksen suunnitteluun ja kehotus ottaa yhteyttä, mikäli vanhempi kaipasi tukea, näyttävät suojanneen vanhempaa uupumusoireilta.

ESITYKSET

- Varhaiskasvatuksen tuki kotona olleiden lasten vanhemmille poikkeuksellisissa oloissa koettiin tärkeäksi. On varmistettava, että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen ammattilaisten yhteydenpito vanhempiin ja lapsiin poikkeusolojen ja häiriötilanteiden aikana toteutuu. Perheille tulee tarjota heidän tarvitsemaansa tukea myös varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta. Lisäksi maahanmuuttolaisten lasten vanhemmille suunnatun viestinnän ymmärrettävyys tulee varmistaa.
- Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa kaivattiin ohjeistusta ja tukea niiden toteuttamiseen poikkeuksellisissa oloissa. Selkeät etukäteislinjaukset helpottavat ja tukevat varautumista poikkeusoloihin. Poikkeusoloihin ja häiriötilanteihin joutumista tulee ennakoida riittävästi. Varhaiskasvatuslakiin ja esiopetuksen osalta perusopetuslakiin on kirjattava säännökset poikkeusoloihin ja häiriötilanteisiin varautumisesta.
- Varhaiskasvatuksessa lasten mahdollisuudet saada tarpeidensa mukaista yksilöllistä tukea vaihtelevat huomattavasti asuinkunnasta riippuen. Koronakriisi on lisännyt lasten tuen tarpeita. Kolmiportaista tukea vastaava tuki on otettava käyttöön myös varhaiskasvatuksessa mahdollisimman pian.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon tukea, kuten perheneuvolan ja lastensuojelun palveluita varhaiskasvatuksessa, tulee vahvistaa ja laajentaa. Esiopetuksessa vahvistetaan oppilashuollon tukea.
- Koronatilanteen ja sen aiheuttamien poikkeuksellisten järjestelyiden vaikutuksista ei ole vielä kattavia selvityksiä varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta. On turvattava riittävät voimavarat tutkimuksiin ja selvityksiin sekä oltava valmiudet tehdä niiden perusteella tarvittavat toimenpiteet.

11.3 Perusopetus ja toisen asteen koulutus

Siirtyminen poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin

Koulunkäyntiä ja opiskelua koskevat poikkeusjärjestelyt tulivat Suomessa voimaan maaliskuussa 2020. Siirtyminen poikkeuksellisiin opetusjärjestelyihin tapahtui nopealla aikataululla kaikilla koulutusasteilla. Tavoitteena oli, että koulunkäynti ja opiskelu voisivat jatkua mahdollisimman häiriöttä koronatilanteesta huolimatta. Riskinä pidettiin sitä, että opetuksen järjestäminen etäyhteyksien välityksellä saattaisi vähentää koulun kompensoivaa vaikutusta ja johtaa suurempiin sosioekonomisiin eroihin oppimistuloksissa verrattuna normaalitilanteisiin. Suurena riskinä pidettiin myös sitä, että osaa oppilaista ei tavoitettaisi ja poissaolot sekä koulupudokkuus lisääntyisivät. Opetushallituksen mukaan näiden oppilaiden määrä on jäämässä pieneksi.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että opetushenkilöstö koki poikkeusolojen aikana vaikeimmaksi oppimisen tuen järjestelyt sekä vuorovaikutuksen oppilaiden kanssa (Karvi 2020). Lähiopetuksen puuttumisella arvioidaan olleen suurimmat vaikutukset yhdenvertaisuuden toteutumiseen erityisesti tukea tarvitsevien ja kielivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kohdalla. Ammatillisen koulutuksessa arvioitiin olevan eniten haasteita työelämässä tapahtuvassa oppimisessa ja näytöissä, etäopiskeluun liittyvien valmiuksien tukemisessa sekä erityisessä tuessa. Poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen vaikutukset ja haasteet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen ovat olleet samansuuntaisia eri koulutusasteilla, erityisesti perusopetuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa (Karvi 2020).

Vaikka oppimisen ja koulunkäynnin tukea tarvitseville lapsille järjestettiin keväällä myös lähiopetusta, vielä julkaisemattomat tutkimuksen tulokset osoittavat, että käytänteet vaihtelivat huomattavasti eri kuntien, koulujen ja opettajien välillä, eikä kaikkialla onnistuttu huolehtimaan heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten tilanteesta riittävän hyvin (COVID-19-tutkimustuloksia 1/2020). Opetus- ja kulttuuriministeriön ja aluehallintoviraston kartoituksessa on tarkasteltu poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen käyttöä sekä opiskeluhuoltoa kunnissa (OKM tiedote 28.4.2020).

Myönteisenä seikkana voidaan todeta, että poikkeustilanne toi esiin vahvuutena suomalaisen koulutusjärjestelmän joustavuuden. Lähes koko koulutusjärjestelmä siirtyi nopeasti toimimaan digitaalisia ratkaisuja hyödyntäen (Karvi 2020). Etäopetuksen aikana on myös kehitetty erilaisia opetuksen ja ohjauksen toimintamalleja, joita voidaan hyödyntää myös jatkossa.

Vanhempien valmiudet ja mahdollisuudet ohjata ja tukea koulunkäyntiä

Helsingin yliopiston ja Tampereen yliopiston tutkimuksen (2020) ensitulosten mukaan noin puolet huoltajista koki lapsen poikkeusolojen koulunkäynnin ja siihen liittyneiden poikkeusjärjestelyiden lisänneen heidän stressiään. Erityisesti alakoululaisten huoltajat kokivat lapsensa koulunkäynnistä huolehtimisen kuormittaneen heitä. (HY ja TAU 2020).

Koronapandemian aiheuttamissa poikkeusoloissa perusopetuksessa keskeiseksi haasteeksi muodostui se, että vanhemmilla on hyvin erilaiset mahdollisuudet tukea lapsiaan koulunkäynnissä. Perheissä, jossa on useampia lapsia, ei kaikilla lapsilla välttämättä ole ollut tietokonetta käytössään, rauhallista tilaa koulutyöskentelylle tai aikuisen riittävää tukea koulutehtävien suorittamiseksi. Ongelmia saattoivat aiheuttaa myös taloudelliset vaikeudet, jolloin liittyämiin liittyvät maksut muodostuivat perheissä liiallisiksi kulueriksi. Maahanmuuttotaustaisissa perheissä vanhempien tuki saattoi olla riittämätöntä, koska vanhemmilla oli vaikeuksia ymmärtää yhteisiä työskentelyohjeita.

Etäopetusvaihe näyttäisi korostavan entisestään vanhempien tuen merkitystä lasten koulunkäynnille (Mäkelä ym. 2020). Opetusalan ammattilaisista ja perusopetuksen järjestäjistä noin kolmasosa arvioi, että perusopetuksen oppilaiden saama tuki kotoa vaihteli etäopetuksen aikana ja sai aikaan eriarvoisuutta oppilaiden välille (Karvi 2020). Vanhempien kykyyn auttaa lapsiaan etäopetuksessa vaikuttaa myös työpaikkojen mahdollistama joustavuus. Esimerkiksi korkeakoulutettujen ammattialoilla siirtyminen etätöihin on helpompaa ja yleisempää (INVEST Policy Brief 2020).

Etäopetus kuormitti erityistä tai tehostettua tukea saavien lasten perheiden arkea ja heikensi huomattavasti vanhempien voimavaroja. Erityistä tai tehostettua tukea saavien lasten vanhemmille suunnatussa kyselyssä jopa 65 % vanhemmista kertoi, että koki omat voimavaransa etäopetuksen aikana huonommiksi tai selvästi huonommiksi kuin aikaisemmin. Lähes 40 % vanhemmista koki, että päävastuu lapsen ohjauksesta etäopiskelun aikana jäi vanhemmalle (Kankaanranta & Kantola 2020).

Oppilaiden ja opiskelijoiden kyvyt, mahdollisuudet, motivaatio ja itseohjautuvuus poikkeusoloissa

Helsingin ja Tampereen yliopiston tutkimuksen (2020) ensitulokset osoittavat, että etäopetus jakoi oppilaita. Osa koululaisista arvioi, että etäopetus sopii heille hyvin ja he kokivat oppivansa kotona tehokkaammin kuin koulussa. Kuitenkin lähes puolet yläkoululaisista ja kolmannes alakoululaisista arvioi oppineensa etäopetuksen aikana vähemmän kuin tavallisesti (HY ja TAU 2020).

Oppilaiden ja opiskelijoiden itseohjautuvuuden ja motivaation puutteen voidaan katsoa olleen poikkeusoloissa lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa heikentäviä tekijöitä niin perus- kuin lukio-opetuksessakin. Osalla oppilaista ja opiskelijoista tämä saattoi johtua esimerkiksi kehityksellisistä erityisvaikeuksista tai tarkkaavuuden pulmista. Näiden lasten ja nuorten osalta koulun tarjoama lisätuki on ollut erityisen tarpeellista. Lukioiden opiskelijakyselyssä lähes puolet koki opiskelumotivaation huonoksi poikkeusolojen aikana ja noin viidesosan mielestä opinnot eivät olleet edenneet poikkeusolojen aikana hyvin. Yli puolet lukiolaisista arvioi, että etäopiskelu on ollut normaalia opiskelua kuormittavampaa ja että se lisäsi viikoittaista työmäärää. Lisäksi lähes puolet lukiolaisista koki opetuksen laadun heikentyneen sekä arvioi, että opiskelumotivaatio oli heikentynyt etäopiskelun aikana (Karvi 2020/Lukiolaisille suunnattu kysely). Toisaalta esimerkiksi Opetushallituksen mukaan kuntakyselyiden perusteella tilanne ei ole näyttäytynyt yhtä synkältä, vaan pääosa lukioiden opiskelijoista on ollut yleisesti tyytyväisiä etäopiskelujen sujumiseen kevään aikana.

Kyselyyn vastanneista toisen asteen opetus- ja ohjaushenkilöstöstä sekä kuraattoreista kolmannes arvioi, että opiskelijoilla oli paljon haasteita opintojen edistymisessä. Vastaajien mukaan myös itseohjautuvuuden tukemisessa olisi ollut parannettavaa (Karvi 2020).

Internetillä oli iso merkitys myös koululaisten arjen sujumiseen. Jopa neljäsosa yläkoululaisista ja kymmenesosa alakoululaisista ilmoitti valvoneensa liian myöhään netin ääressä joka päivä tai lähes joka päivä. Valtaosa kotona opiskelleista oli syönyt lämpimän aterian päivittäin, mutta yläkoululaisista vain noin kolme neljäsosaa oli käynyt päivittäin tai lähes päivittäin ulkona ja kaksi kolmasosaa liikunut vähintään puoli tuntia. Etäopetuksessa oleville oppilaille ja opiskelijoille järjestettävällä ruokailulla oli merkittävä rooli päivittäisen ruokailurytmin turvaamisessa. Kouluruokailun toteuttamista ohjeistettiin kuitenkin väljästi, mikä sai aikaan monenlaisia toteutustapoja etäopetuksessa olevien oppilaiden ruokailun mahdollistamiseksi (HY ja TAU 2020).

Teknologia ja osaaminen

Poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden aikana ilmeni haasteita myös etäopiskelussa tarvittavien tietoteknisten välineiden osalta. Esimerkiksi OKM:n ja aluehallintoviraston toteuttamissa kyselyssä (2020) vastaajat nostivat huolenaiheeksi etäopetuksessa tarvittavien laitteiden riittävyyden sekä laitekannan monimuotoisuuden. Lisäksi vastaajat esittivät huolensa siitä, että opettajat eivät etäyhteyksillä pysty antamaan oppilaille riittävästi henkilökohtaista ohjausta. OAJ:n (2020a) selvityksen mukaan perusopetuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa joka viides opettaja ei pystynyt opettajan tai oppilaan välinepuutteiden takia olemaan reaaliaikaisesti yhteydessä osaan oppijoista. Voidaankin todeta, että tietoteknisten laitteiden tai verkkoyhteyden puute, laitekannan

monimuotoisuus sekä tieto- ja viestintäteknologinen riittämätön osaaminen on heikentänyt osaltaan oppilaiden ja opiskelijoiden etäopetuksen yhdenvertaista toteutumista.

Koronapandemia on nostanut esiin, että etäopetuksen onnistuminen vaatii riittävää digitaalista infrastruktuuria ja osaamista sekä panostusta digitaalisiin oppimisen sisältöihin ja palveluihin (Perusopetuksen digitalisaation yhteinen suunta, OKM luonnos 2020). Etäopetuksen laatua näyttävät parantavan hyvin organisoidut reaaliaikaiset oppimistilanteet, oppimista tukeva palaute, oppilaslähtöinen työskentely sekä se, että opettajalla on selkeä käsitys oppilaiden kyvyistä itseohjautuvaan oppimiseen. Keskeistä on, että opettaja ohjaa ja tukee oppilasta oppimista ottaen huomioon oppilaan kyvyn itseohjautuvuuteen (COVID-19-tutkimustuloksia 1/2020).

Erityinen ja tehostettu tuki

Yksi poikkeusolojen koulunkäynnin keskeisistä haasteista oli tukitoimien kohdistaminen yksilöllisen tuen tarpeessa oleville ja niille, joilla muutoinkin on riski saada heikompi oppimistuloksia. Opettajan ja erityisopettajan antama lähituki saattavat jäädä puutteellisiksi poikkeusoloissa. Myös yhteisellä fyysisellä läsnäololla koulussa on merkitystä. Se saattaa helpottaa oppilaiden osaamisen kehittymistä ja yleistä turvallisuutta, mikäli kotiolosuhteet eivät ole suotuisia oppimiselle (Karvi 2020).

Merkittävässä osassa opetuksen järjestäjien, perusopetuksen ja lukion rehtoreiden, perusopetuksen ja lukion opettajien vastauksia toivottiin panostamista ja lisäresursointia yleiseen oppimisen tukeen, tukiopetukseen, tehostettuun tukeen ja erityiseen tukeen tulevana lukuvuonna, jotta poikkeusoloista aiheutuneita vaikutuksia voidaan lieventää (Karvi 2020). Tänä syksynä tähän on panostettu jakamalla valtionavustuksia sekä perusopetukseen että lukiokoulutukseen.

Opiskeluhoolto

Etäopiskelun aikana voimistuivat jo aiemmin tunnistetut pulmat kuten oppilas- ja opiskelijahuollon saatavuus ja laatu. Opetus- ja opiskeluhooltohenkilöstöstä neljännes koki oppilas- ja opiskeluhoollissa olleen paljon haasteita poikkeusolojen aikana. Koko etäopetuksen ajan kouluterveydenhuollon käyntejä on ollut viikoittain 60–80 % vähemmän kuin vuonna 2019, vaikka kouluterveydenhoitajien ja lääkäreiden huoli oppilaiden ja perheiden hyvinvoinnista on ollut tavallista suurempi (Hietanen-Peltola ym. 2020, Hakulinen ym. 2020). Opetus- ja kulttuuriministeriön ja aluehallintoviraston kyselyyn (2020) vastanneiden mukaan oppilashuollon palvelut olivat poikkeusolojen aikana myös vaikeammin saavutettavissa.

Karvin selvityksen (2020) mukaan opiskeluhuollon palvelujen laadun tasossa on poikkeusoloissa kuntien välillä paljon vaihtelua. Yksi viidesosa kunnista arvioi palvelujen laadun normaaliksi ja hieman alle puolet hyväksi. Yksi kolmasosa kunnista arvioi opiskeluhuollon toteuttamisen laadun tällä hetkellä tyydyttäväksi ja muutama kunta arvioi laadun vain välttäväksi. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista vajaa viidennes oli sitä mieltä, että ei ole saanut tarvittaessa tukea opiskeluhollosta, ja lähes puolet ei osannut ottaa kantaa. Lukiolaisista 5 % oli sitä mieltä, että heillä ei ole ollut halutesaan mahdollisuutta opiskeluhuollon palveluihin ja viidesosa ei tiennyt, onko tällaista mahdollisuutta.

Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronakeväänä 2020 -selvityksen mukaan kouluterveydenhuollon terveystarkastukset joko lakkautettiin kokonaan tai niitä vähennettiin ja keskitettiin etäopetuksen aikana. Osa terveystarkastuksista hoidettiin puhelimitse tai virtuaalisesti. STM:n 8.5.2020 antaman Kuntainfon mukaan koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelujen tulee olla opiskelijoiden saatavilla. Selvityksen perusteella palvelujen saatavuus toteutui osassa alueita. Huolta herättävissä tilanteissa oli mahdollista tehdä terveystarkastus tai ainakin olla oppilaaseen yhteydessä puhelimitse. Lääkäreiden työ painottui niihin oppilaisiin, joilla oli jo aiemmin todettu palvelutarve. Myös kiireelliset asiat pyrittiin hoitamaan. Sosiaali- ja terveysministeriön (STM 2020) linjauksen mukaan lähiopetukseen siirryttäessä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon työntekijöiden sekä opiskeluhollo kuraattorien ja psykologien toiminta tulee kohdentaa tehostetusti erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten tunnistamiseen ja tukitoimien suunnitteluun ja käynnistämiseen.

Poikkeusoloissa lasten ja nuorten ongelmat ja tuen tarpeet jäivät osittain piiloon ja osalla myös vaikeutuivat etäopetuksen aikana. Erilaisia tuen tarpeita tuli myös niille, jotka aiemmin olivat voineet hyvin. Asioista kertominen tutulle kouluterveydenhoitajalle vaikeutui, kun kouluterveydenhuollon palveluja keskitettiin ja kouluterveydenhuollosta siirrettiin henkilöstöä muihin työtehtäviin.

ESITYKSET

- Etäopetusvaiheen aikana on syntynyt oppimis- ja hyvinvointivajeita, joita on paikattava vielä pitkään. On varmistettava riittävät voimavarat esi- ja perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa oppimisen ja osaamisen tuen vahvistamiseen. On panostettava oppimisen yleiseen tukeen, tehostettuun tukeen ja erityiseen tukeen, jotta poikkeusoloista aiheutuneita vaikutuksia voidaan lieventää.
- Oppilas- ja opiskelijahuoltoa on vahvistettava. Opiskeluhuollon saatavuuden varmistamiseksi tarvitaan sitovat henkilöstömitoitukset. On huolehdittava, että oppilaat ja opiskelijat saavat varhaista tukea mielenterveyden ongelmiin.
- Koronakriisi on vaikuttanut nuorten tulevaisuususkoon ja toiveikkuuteen liittyen opintoihin ja työelämään sijoittumiseen. Opinto-ohjausta ja valmentavaa koulutusta on lisättävä koulutuksen nivelvaiheissa. Tähän liittyy sekä oppivelvollisuuden laajentaminen toiselle asteelle että uusi vuonna 2022 käyttöön otettava tutkintokoulutukseen valmentava koulutus (TUVA). Siinä yhdistetään perusopetuksen lisäopetus, lukiokoulutukseen valmistava koulutus ja ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus. Nivelvaiheissa on tiivistettävä myös monialaista oppilas- ja opiskelijahuoltotyötä.
- Toisen asteen koulutuksen alkuvaiheessa opiskelijoiden elämäntilannetta on huomioitava kokonaisvaltaisemmin, ja oppimisen vaikeuksiin ja oppimistaitoihin liittyvää tukea on kehitettävä sekä ammatillisessa koulutuksessa että lukioissa.
- Poikkeusoloihin ja häiriötilanteihin joutumista tulee ennakoida riittävästi. Perusopetuslakiin, lukiolakiin, lakiin ammatillisesta koulutuksesta ja oppilas- ja opiskelijahuoltolakiin sekä opetussuunnitelmien perusteisiin on kirjattava säännökset poikkeusoloihin ja häiriötilanteisiin varautumisesta. Esimerkiksi opiskelu- huollon yhteisöllisestä ja yksilöllisestä tuesta sekä kodin ja koulun yhteistyöstä on huolehdittava myös poikkeusoloissa.
- Lapset ja nuoret olivat eriarvoisessa asemassa etäopetusjakson aikana, koska heidän valmiutensa sekä heidän vanhempiensa mahdollisuudet ja valmiudet tukea koulunkäyntiä vaihtelivat merkittävästi. Jos etäopetusvaihe toteutuu uudelleen, digitaaliset välineet ja oppimisympäristöt ja niiden käytön tuki tulee turvata yhdenvertaisesti kaikille. Kaikkien oppilaiden yksilölliseen ja monipuoliseen tukemiseen on oltava riittävät valmiudet ja voimavarat. Esimerkiksi maahanmuuttotaustaisille oppilaille ja opiskelijoille sekä heidän huoltajilleen suunnatun viestinnän ymmärrettävyys tulee varmistaa.
- Koronatilanteen ja sen aiheuttamien poikkeuksellisten opetusjärjestelyiden vaikutuksista ei ole vielä kattavia selvityksiä muun muassa kouluikäikäymättömyyden osalta. On turvattava riittävät voimavarat tutkimuksiin ja selvityksiin sekä oltava valmiudet tehdä niiden perusteella tarvittavat toimenpiteet.

12 Lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveystalvetut⁶

Oikeus terveyteen on keskeinen perus- ja ihmisoikeus, ja usein myös edellytys muista perus- ja ihmisoikeuksista nauttimiselle. Se on turvattu Suomen perustuslaissa sekä useissa kansainvälisissä ihmisoikeusasiakirjoissa, joita Suomi on sitoutunut noudattamaan. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 24 artiklassa säädetään jokaisen lapsen oikeudesta elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvittaessa hoitoa. Lapsen oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta on erottamaton osa lapsen oikeuksien sopimuksen syrjinnän kieltoa. Lapsella on oikeus yhdenvertaiseen kohteluun terveyden- ja sairaanhoidossa ja terveydenhuoltoalvetuiden tulee olla yhdenvertaisesti kaikkien lasten saavutettavissa. Yhtäläistä palveluihin pääsyä eivät saa rajoittaa mitkään lapseen tai tämän vanhempiin liittyvät tekijät.

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa siihen, että jokaisen lapsen oikeus nauttia sosiaaliturvasta tunnustetaan (26 artikla). Valtioiden on ryhdyttävä välttämättömiin toimiin tämän oikeuden täydeksi toteuttamiseksi kansallisen lainsäädännön mukaisesti. Sopimus myös edellyttää, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa (3.3 artikla).

Koronaviruspandemia on vaarantanut monin tavoin lasten ja nuorten suotuisaa kehitystä, hyvinvointia ja terveyttä. Vaikka epidemian välitön terveysuhka on lapsille ja nuorille pienempi, poikkeusoloilla on ollut suuret suorat ja välilliset vaikutukset lasten ja nuorten hyvinvointiin ja terveyteen. Monet lasten, nuorten ja perheiden palvelut olivat voimakkaasti supistettuina keväällä koronakriisin aikana. Lisäksi kasvokkaista työtä siirrettiin etäyhteyksien avulla toteutettavaksi. Pääsy sosiaali- ja terveystalvetuihin heikentyi kriisin aikana.

⁶ Ks. sosiaali- ja terveystalvetuista myös 8. luku, mm. 8.2 (mielenterveystalvetut), 8.3 (vammaisalvetut) ja 8.5 (lastensuojelu).

Tämä osio perustuu Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen asiantuntijoiden koontiin.

12.1 Äitiys- ja lastenneuvola sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuolto⁷

Koronakevään ja -syksyn 2020 aikana on paikallisesti tehty hyvin vaihtelevia ratkaisuja äitiys- ja lastenneuvolan sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelujen järjestämisessä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on kerännyt ajankohtaiskuvaa em. palveluista toistuvilla kyselyillä neuvolan sekä kouluterveydenhuollon toimijoille ja syksyllä kertaalleen myös opiskeluterveydenhuollon toimijoille. Kevään aikana sekä terveydenhoitaja että lääkäreitä siirrettiin nopeasti muihin terveydenhuollon työtehtäviin riippumatta alueen koronatilanteesta. Syksyllä henkilöstön siirto muihin työtehtäviin oli vähäisempää kuin keväällä, mutta kaikki eivät edelleenkään tehneet normaalia työpanosta kyseisissä palveluissa. (Hietanen-Peltola ym. 2020; Hakulinen ym. 2020.)

Koronakevään aikana neuvolan ja kouluterveydenhuollon terveystarkastuksia vähennettiin jo siinä vaiheessa, kun oli vasta merkkejä epidemiauhasta. Terveidenhoitajista noin joka kuudes ilmoitti, että laajoista terveystarkastuksista jäi keväällä toteutumatta yli 60 %. Monet perheet menettivät mahdollisuuden saada tukea perheen hyvinvointiin, vaikka kevään hankala tilanne olisi nimenomaan edellyttänyt varhaisen tuen tarjoamista.

Sekä kevään että syksyn palvelujen tilannekuvassa nousee vahvasti esiin alueellinen, osin epidemiatilanteesta riippumaton, eriarvoisuus ehkäisevien peruspalvelujen saannissa. Samalla kun suuri enemmistötoimijoista raportoi tekemättä jääneistä tarkastuksista, osa kuitenkin ilmoitti, että kaikki kevään laajat terveystarkastukset toteutettiin normaalisti. Eriarvoisuus oli syksyllä havaittavissa myös opiskeluterveydenhuollossa toisella asteella ja korkeakouluissa. Joillakin alueilla korona ei ole aiheuttanut juurikaan muutoksia opiskeluterveydenhuollon palveluihin, kun taas toisaalla palveluita oli jouduttu supistamaan ja karsimaan henkilöstön siirryttyä koronatehtäviin, esimerkiksi epidemian jäljitystyöhön, koronatestaukseen tai sairausvastaanottoon terveysasemille. Nämä henkilöstösiirrot heijastuvat suoraan palveluiden saatavuuteen. Perusterveydenhuollon Avohilmo-rekisterissä opiskeluterveydenhuollon käyntimäärät olivat syyskuussa (viikko 39) vain 40 % vuoden 2019 vastaavan ajankohdan käyntimääristä. Neuvolan ja kouluterveydenhuollon käyntimäärät ovat myös pienemmät verrattuna

⁷ Ks. oppilas- ja opiskelijahuollosta myös luku 11.3.

vuoden 2019 vastaavan ajankohdan käyntimääriin. Viikolla 39 äitiysneuvolan käyntimäärät olivat 22 %, lastenneuvolan 25 % ja kouluterveydenhuollon 26 % pienemmät kuin vuotta aiemmin.

Syksyn terveystarkastuksia pyritään pääsääntöisesti toteuttamaan normaalisti. Kuitenkin neuvolan terveydenhoitajista 15 % ja kouluterveydenhoitajista 11 % raportoi, ettei syksyinkään suunnitelmiin kuulu kaikkien terveystarkastusten toteuttaminen. Keväällä tekemättä jääneitä tarkastuksia oli osalla alueista paikkailtu kesällä. Joillakin alueilla oli suunnitelmia puuttuvien tarkastusten toteuttamisesta syksyn aikana, mutta osa kertoi niiden jäävän kokonaan tekemättä. Neuvolan perhevalmennusta ja kotikäyntejä oli vähennetty huomattavasti.

Ammattilaiset ovat hyvin huolissaan lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista. Eriyisesti tämä korostuu opiskeluterveydenhuollossa, jossa 40 % toimijoista katsoi huolen opiskelijoiden hyvinvoinnista olevan merkittävästi suurempi ja 51 % jonkin verran suurempi. Neuvolan terveydenhoitajista 11 %, kouluterveydenhoitajista 20 % ja koululääkäreistä 22 % arvioi huolen lapsista ja nuorista huomattavasti suuremmaksi kuin vuotta aiemmin. Perheiden kohdalla näin arvioi 22 % neuvolan ja 20 % kouluterveydenhuollon terveydenhoitajista sekä 11 % neuvola- ja 20 % koululääkäreistä. Suurin osa neuvolahenkilöstöstä arvioi, että perheiden taloudelliset vaikeudet, yksinäisyys ja turvattomuuden tunne, vanhemmuuden haasteet ja parisuhde- sekä mielenterveysongelmat olivat kasvaneet huomattavasti syksyyn 2019 verrattuna.

Sekä neuvolassa että kouluterveydenhuollossa on reagoitu kasvaneeseen tuen tarpeeseen järjestämällä yksilölliseen tarpeeseen perustuvia tapaamisia enemmän kuin ennen. Neuvolan terveydenhoitajista 24 %, neuvolalääkäreistä 4 %, kouluterveydenhoitajista 39 % ja koululääkäreistä 35 % kertoi käyttäneensä yksilöllisen tarpeen mukaisesti käynteihin enemmän aikaa kuin ennen.

Lasten, nuorten ja perheiden vaikeat ongelmat vaativat monialaista yhteistyötä, joka syksyn tiedonkeruussa näyttää tiiviiltä. Neuvolan yhteistyön kerrottiin lisääntyneen lapsiperheiden kotipalvelun, perhetyöntekijän, kasvatus- ja perheneuvolan ja psykologin kanssa. Keväällä etäopetuksen aikana todettu opiskeluhuollon monialaisen yhteistyön heikkeneminen oli pääosin korjaantunut.

Henkilöstösiirrot ovat vaikeuttaneet palvelujen saatavuutta ja heikentäneet asiakassuhteiden jatkuvuutta ja luottamuksellista asiakassuhdetta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapset, nuoret ja perheet tapasivat aiempaa harvemmin tutun terveydenhoitajan tai lääkärin, ja monet tuen tarpeet jäivät tunnistamatta.

12.2 Lapsiperheiden sosiaalipalvelut⁸

Lapsiperheiden sosiaalipalvelujen (sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut) ja lastensuojelun osalta on paikallisesti tehty vaihtelevia ratkaisuja palvelujen järjestämisessä samaan tapaan kuin ehkäisevissä peruspalveluissa. Saadakseen ajankohtaiskuvaa myös näistä palveluista Terveiden ja hyvinvoinnin laitos keräsi syksyllä 2020 toteutetulla kyselyllä tietoa sosiaalityössä toimivilta.

Lastensuojelussa toimivista 11 % ja lapsiperheiden sosiaalipalveluissa toimivista 7 % raportoi henkilöstösiirtojen vaikeuttavan palvelujen järjestämistä. Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa toimivista 30 % oli sitä mieltä, että lähikontaktit vastaanotoilla olivat vähentyneet ja 28 %:n mielestä kotikäynnit olivat vähentyneet verrattuna syksyyn 2019. Lastensuojelussa toimivista 40 % arvioi lähikontaktien ja kotikäyntien vähentyneen verrattuna epidemiaa edeltäneeseen aikaan. Toimintaa on siirretty vahvasti etäyhteyksin tapahtuvaksi.

Huoli lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista on kasvanut verrattuna syksyyn 2019. Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa toimivista 16 % ja lastensuojelussa toimivista 20 % arvioi huolen lasten hyvinvoinnista huomattavasti suuremmaksi kuin vuotta aiemmin. Nuorten kohdalla näin arvioi 20 % lapsiperheiden sosiaalipalveluissa ja 27 % lastensuojelussa toimivista. Myös huoli perheiden hyvinvoinnista oli kasvanut vastaavasti. Niin sosiaalipalveluissa kuin lastensuojelussa toimivista 65 % arvioi perheiden taloudellisten vaikeuksien kasvaneen. Mielenterveysongelmiin, yksinäisyyteen ja turvattuuteen sekä lasten ja nuorten pahoinvointiin liittyvien tilanteiden katsottiin kasvaneen huomattavasti verrattuna vuoteen 2019. Lapsiperheiden sosiaalipalveluissa toimivista 52 % katsoi mielenterveysongelmiin ja 50 % yksinäisyyteen sekä turvattuuteen liittyvien tilanteiden kasvaneen. Lastensuojelun toimijoista 51 % arvioi mielenterveysongelmiin liittyvien tilanteiden kasvaneen ja 44 % yksinäisyyteen sekä turvattuuteen. Lasten ja nuorten pahoinvointiin liittyvien tilanteiden arvioi kasvaneen 57 % lapsiperheiden sosiaalipalvelun toimijoista ja 48 % lastensuojelussa toimivista verrattuna vuoden takaiseen tilanteeseen.

Osa kyselyyn vastanneista koki, että perheiden tilanteet ovat päässeet pahemmin kriisiytymään verrattuna syksyyn 2019 ja lastensuojelun piiriin tulee aiempaa vaikeammissa tilanteissa olevia lapsia ja nuoria. Samaan aikaan on tapahtunut peruspalveluiden saatavuuden heikentyminen, kaikkien palvelujen siirtyminen enemmän etäyhteyksin toteutuvaksi ja lähikontaktien, kotikäyntien sekä ryhmätoimintojen vähentyminen.

⁸ Ks. lastensuojelusta myös luku 8.5.

12.3 Raskausaika ja synnytys

THL:n 3–6 kuukauden ikäisten vauvojen vanhemmille suunnatun FinLapset-kyselyn (THL 2020a) mukaan lasta odottavien äitien tuen tarve oli koronakevään aikana hieman suurempi kuin aiemmin, mutta äidit saivat ammattilaisten tukea hieman vähemmän. Maliskuussa vastanneista äideistä masennusoireilua oli odotusaikana neljäsosalla, elokuussa osuus oli noussut kolmannekseen. Niiden äitien osuus, jotka kokivat saaneensa odotusaikana riittämättömästi tukea ammattilaisilta kasvoi maaliskuun viidestä prosentista elokuun 13 prosenttiin.

Kevään poikkeusoloissa aiempaa pienempi osuus vanhemmista osallistui perhe- tai synnytysvalmennukseen ennen lapsen syntymää. Kyselyyn maaliskuussa vastanneista äideistä yli puolet oli osallistunut valmennukseen, mutta elokuussa vastanneista vain kaksi viidestä. Isien osallistuminen neuvolakäynneille odotusaikana väheni poikkeusolojen myötä: maaliskuussa vastanneista isistä 88 % oli osallistunut odotusaikana neuvolakäynnille, elokuussa vastanneista 82 %. Myös synnytykseen osallistuneiden isien osuus oli elokuussa pienempi (91 %) kuin maaliskuussa (98 %). Vauvan lastenneuvolakäynnille oli osallistunut maaliskuussa vastanneista isistä 81 % ja elokuussa vastanneista vain 68 %.

12.4 Suun terveydenhuolto

Suun terveydenhuollon käyntejä oli THL:n AvoHilmo-tietokannan vuonna 2019 noin 5 miljoonaa, näistä alle kouluikäisten käyntejä oli 290 000 ja 1,56 miljoonaa oli 7–17-vuotiaiden käyntejä. Lasten osuus on siis kaikkiaan noin 37 %.

Vuonna 2020 kuukausitarkastelussa suun terveydenhuollon käyntejä hammaslääkärillä oli ennen koronaepidemiaa tammikuussa yli 300 000 ja suuhygienistillä lähes 100 000, mutta käynnit vähenivät helmi–maaliskuun aikana ja huhti–toukokuussa hammaslääkärikäyntejä oli alle puolet ja suuhygienistikäyntejä alle neljäsosa siitä, mitä ne olivat olleet ennen epidemian alkua. Kesäkuussa käynnit taas alkoivat lisääntyä, mutta kääntyivät lokakuussa laskuun: lokakuussa hammaslääkärikäyntejä oli noin 200 000 ja syyhygienistikäyntejä noin 60 000. Lasten ja nuorten käyntien määriä ei ole tiedossa kuukausitasolla, mutta käyntimääriä voidaan verrata suhteuttamalla vuoden 2020 lokakuun puoliväliin mennessä kertyneitä määriä – kun vuotta on kulunut noin 80 % – koko vuoden 2019 käyntimääriin. Tällä ajanjaksolla kouluikäisten lasten (7–17 v.) samoin kuin aikuisten käyntejä on ollut noin 54 % aiemmasta, kun taas 1–6-vuotiaiden käyntejä on ollut 58 % eli ne olivat vähentyneet hieman vähemmän.

ESITYKSET

- On varmistettava riittävä lasten, nuorten ja perheiden perustason sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuus, jotta tuen tarpeet havaitaan ajoissa ja voidaan tarjota apua. Kevään aikana syntynyt hoitovaje on purettava viipymättä, jotta ongelmien kasautuminen ja vaikeutuminen sekä erityispalveluiden tarve saadaan pysäytettyä.
- Hoitovajeen purkaminen yhdistettynä uusiin koronatehtäviin sekä työskentely entistä vaikeampien ongelmien kanssa on johtanut lasten, nuorten ja perheiden palveluissa toimivan henkilöstön ylikuormittumiseen. On turvattava riittävät henkilöstöresurssit ja tuettava lapsia, nuoria ja perheitä auttavan henkilöstön jaksamista.

13 Lasten ja nuorten vapaa-aika ja harrastukset

Lasten harrastukset ja vapaa-ajantoiminta sisältyvät ihmisoikeussopimukseen (mm. YK:n lapsen oikeuksien sopimus 31 artikla) ja perustuslakiin (16.2 §) ja ne ovat lasten suotuisalle kehitykselle tärkeitä. Leikki ja virkistystoiminta ovat välttämättömiä lasten terveydelle ja hyvinvoinnille, ja ne edistävät luovuuden, mielikuvituksen, itseluottamuksen kehittymistä, ja voivat osaltaan vahvistaa lasten pääjäävyyttä perheiden muutostilanteissa tai laajemmissa yhteiskunnallisissa shokeissa. Lisäksi niillä on olennaista arvoa lapselle puhtaasti niiden tarjoaman nautinnon ja mielihyvän ansiosta.

Koronakriisin aikana käyttöön otetut rajoitustoimet vaikuttivat erityisen paljon lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksiin ja vapaa-aikaan. Rajoitustoimien myötä muun muassa kirjastot, liikuntapaikat, nuorisotalot, teatterit ja elokuvateatterit suljettiin. Koronarajoitusten myötä tullut kasvokkaisen harrastustoiminnan tauko on myös lisännyt lasten ja nuorten yksinäisyyttä.

Tuoreen tutkimuksen (Kauppinen & Laine, 2020) mukaan nuorten vapaa-ajan ja harrastamisen kenttä muuttui maaliskuussa 2020, kun Suomi siirtyi poikkeuslain aikaan ja moni vapaa-ajan viettotapa sekä lukuisat harrastukset kiellettiin. Kauppinen ja Laine osoittavat, että kevään 2020 rajoitukset vaikuttivat laajasti harrastamiseen ja erityisesti nuorten sosiaalisiin suhteisiin sekä ei-tavoitteelliseen olemiseen vapaa-ajalla.

Huhti- ja toukokuussa 2020 lähes kaikki nuorten harrastus- ja kokoontumispaikat olivat suljettuina, kavereiden tapaamista ja liikkumista edes omalla paikkakunnalla oli suositeltu vältettävän ja harrastaminen muuttui yksilölliseksi tekemiseksi kotona tai ulkona lähiympäristössä. Harrastusten saavutettavuus ja mielekäs vapaa-aika eivät riippuneetkaan ainoastaan paikasta, resursseista tai vanhemmista, vaan esteiksi nousivat kaikille yhteiset rajoitukset. Eri toimijat pyrkivät ylittämään harrastamisen esteitä esimerkiksi verkon yli harrastamisen kautta (esim. partiolaiset). Haasteena oli varmistaa, että nuoret pääsivät etänä toteutettaviin ryhmiin ja ryhmille oli toimivia digitaalisia tiloja. Verkoitse kotoa käsin harrastamiseen tarvitaan laitteita, ohjelmia ja tilaa, joita kaikilla nuorilla ei kuitenkaan ole vapaasti käytössään. Moni nuori kaipasi harrastustaan ja koki, ettei kotona harrastaminen ole sama asia.

Kaikille nuorille oma koti ei ole helppo tai edes turvallinen paikka, ja nuoret tarvitsevat elämään muita välittäviä aikuisia. Harrastuksissa ja nuorisotaloilla nuorille muodostuu merkityksellisiä suhteita perheen ulkopuolisiin aikuisiin.

Harrastuksissa on usein painotus toiminnallisuudella, tekemisellä, ja sosiaalinen vuorovaikutus ja vertaisuus syntyvät tekemisen ohella. Näin ollen harrastaminen on paljon muutakin kuin konkreettista tekemistä. Jos harrastaminen tyipistyy tehtäviin ja ohjaamiseen videon välityksellä, saattaa harrastamisen mielekkyys ja hyvinvointivaikutukset vähentyä. Nuorilla on tarve päästä keskustelemaan kavereiden ja tärkeiden kodin ulkopuolisten aikuisten kanssa. Kun nuoret eivät kohtaa kasvotusten, on hyvinvoinnin kannalta tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten nuorten tarve sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja välittämiseen huomioidaan ja miten varmistetaan ryhmään kuuluminen tunne verkon yli eikä ainoastaan keskitytä tekemiseen ja sen ohjaamiseen. Lisäksi monessa perheessä joudutaan aivan uudella tavalla tarkastelemaan syksyllä 2020 harrastusmaksuja ja samaan aikaan monet harrastusten järjestäjät ovat taloudellisissa vaikeuksissa ylläpitää toimintaa.

Nuorilla on tarve päästä keskustelemaan luottokavereidensa kanssa, osoittaa sanatonta solidaarisuutta ja tarjota vertaistukea. Hengailussa tärkeää voi olla myös aikuisten katseiden ulottumattomissa oleminen. Tilanteessa, jossa ihmisten välisiä kohtaamisia piti välttää, korostuivat sosiaalinen media ja erilaiset digitaaliset pelit hengailupaikkoina. Nuorilla on kuitenkin erilaiset mahdollisuudet ja taidot toimia sosiaalisessa mediassa, jolloin osa nuorista jää tällaisen osallisuuden ulkopuolelle ja voidaan puhua digitaalisesta eriarvoisuudesta (Kaarakainen & Kaarakainen 2018, 37–38). Se, että Suomessa hyödynnettiin etäopetuksessa verkkoympäristöjä, saattoi parantaa nuorten valmiuksia toimia sosiaalisessa mediassa ja verkossa yleensä. Toisaalta tämän myötä videopuhelut ja yhteisölliset viestintäsovellukset (esim. WhatsApp) eivät enää olleet nuorille selkeästi pelkästään vapaa-ajan tilaan liittyviä hengailun mahdollistavia areenoja. Yhteisölliset viestintäohjelmat, sosiaalinen media ja pelimaailma eivät yksin riitä hengailupaikaksi nuorille, vaan myös poikkeusolosuhteissa kaivattiin kasvokkain kohtaamisia (Kauppinen & Laine 2020).

Rippikoulut ja -leirit ovat monille nuorille tärkeä vertaissuhteita ja yhteisöllisyyttä tukeva kokemus. Työryhmän kirkkohallitukselta saamien tietojen mukaan kesän 2020 aikana leirijaksot pystyttiin toteuttamaan suunnitellusti, ja yhteensä leirejä oli lähes 2000. Vain yhdessä rippikoulussa todettiin koronatapaus. Kevään erikoisen koulujakson ja muutoinkin rajoitetun elämän jälkeen rippikoulun yhteisöllisyys ja ”normaalius” oli monille nuorille tärkeä ja vapauttava kokemus. Myös perheet kokivat hyvänä sen, että leirit ovat kesällä toteutuneet turvallisesti ja suunnitellusti. Osassa seurakuntia leirijakso siirrettiin kuitenkin syys- tai jopa joululomalle. Tällä hetkellä näissä seurakunnissa, nuorten perheissä ja nuorten itsensä keskuudessa odotetaan jännityksellä, voidaanko leirejä toteuttaa suunnitelmien mukaan.

Valtion liikuntaneuvoston tutkimuksen (2020) mukaan lasten ja nuorten liikkuminen väheni koronapandemian aikana merkittävästi erityisesti arkipäivinä. Tämä näytti johtuvan erityisesti koulupäivän aikaisen liikkumisen ja koulumatkaliikunnan vähentymisestä. Huolestuttava tutkimustulos oli myös se, että nuorilla pandemia näyttää lisänneen liikkumisen polarisaatiota. Nuoret jakautuvat liikkunnallisesti aktiivisiin ja vähän liikkuviin. Kyseisen tutkimuksen mukaan niillä nuorilla, joilla oli toimintarajoitteita, liikkuminen vähentyi muita yleisemmin. Yleisimmäksi liikkumisen esteeksi nuoret kokivat etäopiskelusta johtuvan koulutehtävien kuormituksen.

Olympiakomitea, lajiliitot ja valtion liikuntaneuvosto toteuttivat loppukeväästä laajan koronakyselyn, jonka mukaan kuntien liikuntapalvelut selvisivät koronakriisin akuutista vaiheesta pääsääntöisesti hyvin. Ne kunnat, joilla on ollut mahdollisuudet (esim. tarvittavat henkilöstöresurssit) reagoida kriisiin, ovat muokanneet toimintaansa poikkeusoloihin sopivaksi ja käynnistäneet monenlaisia uusia palveluita. Kyselyn mukaan kuntien liikuntapalveluissa on otettu koronakevään aikana selkeä digiloikka. Digitaalisten palveluiden (etenkin etäpalveluiden) kehittämistä on perusteltua jatkaa, jotta liikuntapalveluita voidaan tarjota entistä enemmän esimerkiksi syrjäisempien seutujen asukkaille. Kuntien liikuntapalveluihin koronatilanteen vaikutukset tullaan näkemään todennäköisesti vasta myöhemmin kuntatalouden yleisen heikentymisen myötä. Keskeisenä huolenaiheena on, että kuntatalouden heikentymisen myötä moni kunta voi joutua tekemään tulevina vuosina isoja leikkauksia liikuntapalveluihinsa. Ennaltaehkäisevistä ja väestön terveyttä edistävästä palveluista leikkaaminen näyttäisi hyvin ristiriitaiselta toimenpiteeltä ajankohtana, jolloin erityisesti ennalta ehkäisevälle toiminnalle olisi yhä suurempi tarve. Erityistä huolta herättää liikuntapalveluiden tulevaisuus pienissä kunnissa, joissa liikuntapalvelut ja niiden resurssit ovat olleet vähäiset jo ennen korona-aikaa.

Selvityksen mukaan yhdistyspohjaisten urheiluseurojen arvioidaan selvinneen kokonaisuudessaan melko hyvin maaliskuun–toukokuun poikkeusajasta. Viidesosalle seuroista koitui kuitenkin paljon tai erittäin paljon ongelmia. Vapaaehtoistoiminnan pohjalta toimivissa seuroissa vahingot jäivät pienemmiksi, mutta seuroissa, joilla on raskaat kiinteät kulut, syntyi enemmän ongelmia.

Selvityksen mukaan seuroilla on paljon toiveita valtion, kuntien ja lajiliittojen suorasta tuesta. Nämä toimijat ovatkin tukeneet seuroja kevään aikana rahoituksella ja muilla toimenpiteillä. Ulkopuolinen tuki riittää kuitenkin paikkaamaan monesti vain osan menetyksistä, joten seurojen on lisäksi löydettävä sopeuttamisen keinoja omasta toiminnastaan. Eriarvoistumiskehityksen hillitsemiseksi on hyvin tärkeää, että sopeuttamistoimenpiteet eivät johda harrastamisen hinnan nousuun ja että harrastaminen on jatkossa mahdollista kaikille. (Valtion liikuntaneuvosto 2020)

Lasten osallistuminen taideharrastuksiin on koronan seurauksesta vähentynyt erityisesti pienten lasten kohdalla. Taiteen perusopetuksessa pudotus on ollut keskimäärin jopa 20 prosenttia painottuen pienimpiin lapsiin. Taideharrastukseen osallistumista on vähentänyt myös se, että toimijat eivät ole päässeet päiväkoteihin ja kouluihin, joissa vierailuita on rajoitettu. Tämä on vaikeuttanut esimerkiksi muskaritoimintaa. Samaan aikaan osa toimijoista on onnistunut tuottamaan taideharrastuksia digitaalisesti. Esimerkiksi digitaalisia koulukonserteja on järjestetty interaktiivisesti. Lasten ja nuorten antama palaute interaktiivisista koulukonserteista on ollut erittäin positiivista.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toteutti lastenkulttuurikeskuksille kyselyn, johon vastasi kolmasosa Suomen lastenkulttuurikeskuksista. Tulosten perusteella korona-ajasta on koitunut toimialalle merkittävät taloudelliset menetykset. Suurin osa lastenkulttuurikeskusten työntekijöistä työskentelee etänä. Osassa keskuksista henkilökunta on lomautettu tai osittain lomautettu. Osa keskuksista on kokonaan kiinni ja työntekijät lomautettu. Lastenkulttuuria kuitenkin tarjotaan aktiivisesti netissä ja sosiaalisessa mediassa. Kaikki kyselyyn vastanneet lastenkulttuurikeskukset tuottavat kulttuuria ja taidetta lapsille ja lapsiperheille digitaalisena. Verkosto toteutti korona-aikana yhteiseen ponnistukseen harrastakotona.fi-sivuston, johon kaikki kyselyyn vastanneet toimijat olivat osallistuneet. Vastaajilla on suuri huoli lapsista ja nuorista sekä heidän puuttavasta kulttuurikasvatuksesta. Lastenkulttuurikeskusten toiminta on yleishyödyllistä ja voittoa tavoittelematonta, ja siten ne ovat toimijoina valitettavan haavoittuvia.

ESITYKSET

- Koronakriisi on monin tavoin heikentänyt lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksia. Harrastustoiminnalla on osoitettu olevan lasten ja nuorten hyvinvointia suojaava vaikutus. Koronakriisin hoidossa on tärkeää varmistaa, että lasten ja nuorten harrastustoiminta jatkuu. Tehokkain keino on tuoda lasten ja nuorten harrastuksia koulujen ja varhaiskasvatuksen yhteyteen. Tämä toteutetaan vahvistamalla koulun kerhotoimintaa ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa sekä tuomalla järjestöjen ja seurojen toimintaa kouluille.

- Suomen harrastamisen mallin toteutuksessa kunnat veloitetaan järjestämään harrastusmahdollisuudet niin, että osallistumiseen ei vaikuta perheen varallisuus. Lisäksi mielekkäiden vapaa-ajan toimintojen suunnittelutyössä kootaan yhteen universaalien pärjäävyyttä kartoittavien keskustelujen kautta syntynyt ymmärrys alueen lasten ja nuorten pärjäävyyttä vahvistavista toimista. Tämä ymmärrys tuodaan dialogiseen prosessiin paikallisesti alueen yhteisötoimijoille, kuten järjestöille, yhdistyksille, nuorisotoimelle ja seurakunnille toiminnan suunnittelun pohjaksi. Pärjäävyyttä vahvistavat tekijät selvitetään systemaattisesti jokaisen lapsen ja nuoren kohdalla. Lisäksi lapset ja nuoret otetaan luovaan yhteistoimintaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen.
- Korona-aikana olisi tärkeää rakentaa nuorille ja nuorten kanssa uudenlaisia vapaa-ajan ympäristöjä, joissa kiinnitetään erityistä huomiota toisista välittämiseen ja myötäelämiseen poikkeusjärjestelyjen aikana, myös etänä. Suurena haasteena on, miten pystymme mahdollisten rajoitustenkin aikana vahvistamaan lasten ja nuorten uskoa tulevaisuuteen ja vuorovaikutusta välittävien aikuisten ja vertaisten kanssa sekä mahdollistamaan sen, että lapset ja nuoret kokevat elämässä iloa, huolettomuutta ja hauskaa olemista ja tekemistä kavereiden kanssa.
- Nuorten vapaa-aikaan ja harrastuksiin liittyvät tarpeet eroavat pienempien lasten tarpeista ja onkin tärkeää, että se huomioidaan erillisenä kokonaisuutena. Keskeistä on tarttua koronakriisin aikana nuorissa heränneisiin pelkoihin ja tulevaisuuden kysymyksiin.
- Koronakriisin aikana kehittyneitä uusia digitaalisia harrastamisen ja yhdessä olemisen toimintatapoja tulisi kehittää edelleen. Harrastamisen Suomen mallin paikallista toteuttamista mahdollisimman täysipainotteisesti koronaepidemian aiheuttamassa uudessa normaalissa tulisi tukea lapset ja nuoret osallistaen.
- Lastenkulttuurikeskuksille tulisi osoittaa valtiolta pikaisesti tukitoimia kiinteiden kulujen kattamiseksi ja toiminnan jatkon turvaamiseksi.

14 Lapsiperheiden riittävä toimeentulo

Koronakriisi on lisännyt lapsiperheiden toimeentulovaikeuksia, sillä kriisi on aiheuttanut lomautuksia ja irtisanomisia sekä yrittäjätulon laskua tai loppumista. Myös nuorten työpaikkojen saanti ja omat ansaintamahdollisuudet ovat vaikeutuneet. Toimeentulovaikeudet kuormittavat sekä lapsia, nuoria että vanhempia ja lisäävät myös eri palvelujen tarvetta.

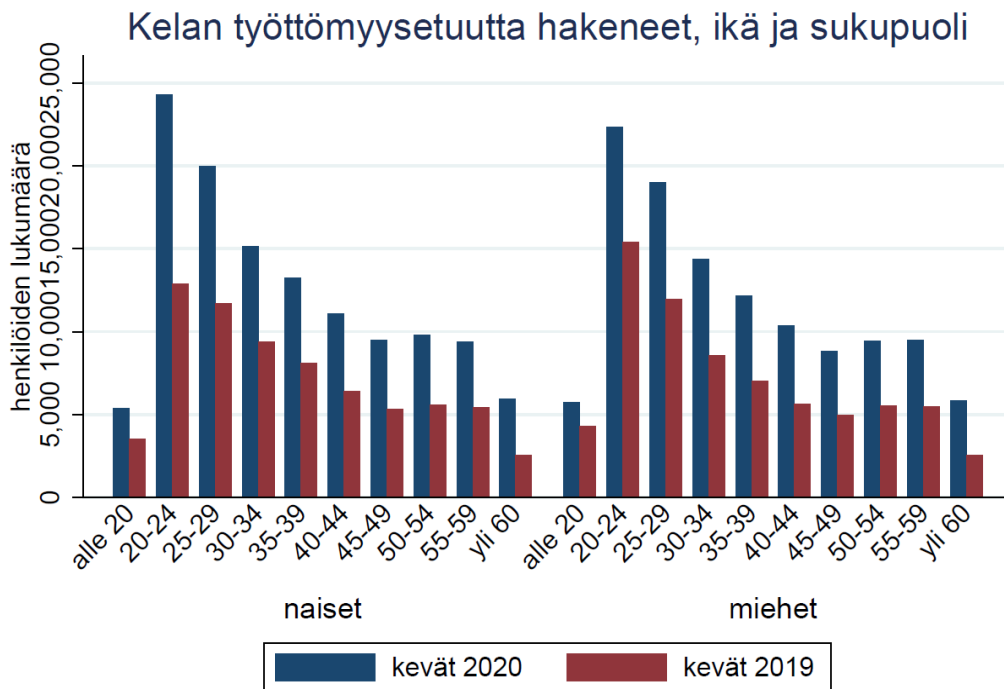
YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) ja useat muut ihmisoikeussopimukset edellyttävät riittävän toimeentulon ja lapsen kehityksen kannalta riittävän elintason turvaamista (mm. LOS 27 artikla) sekä lasten ja perheiden oikeutta tarpeen mukaiseen sosiaaliturvaan (mm. LOS 26 artikla). Perustuslaissa turvaavan oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon sekä perustoimeentulon turvaan. Perustuslain mukaan julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Koronaepidemian aikana lomautukset ja työttömyys ovat yleistyneet, mikä on heikentänyt monen taloudellista tilannetta ja muuttuva epidemiatilanne on luonut epävarmuutta jatkosta (THL Raportti 14/2020).

Koronasta aiheutuneet lomautukset ja irtisanomiset näkyvät myös lapsiperheissä toimeentulon vaarantumisena. Vanhempien ansiotyön lisäksi perheen taloutta heikentävät myös koululaisten ja opiskelijoiden vähentyneet kesä- ja muut kausityöt sekä opinnoista valmistuvien heikentyneet työllisyysnäköymät.

Koronakriisi on vaikuttanut erityisen vahvasti nuorten aikuisten työllisyyteen ja toimeentuloon. Tilastot osoittavat, että nuoret aikuiset ovat hakeneet korona-aikana työttömyysetuutta enemmän. Tilastoista voidaan myös havaita, että työttömyys koskettaa muutoinkin enemmän nuoria aikuisia kuin vanhempia ikäluokkia edustavia (kuvio 3). Nuorten aikuisten aseman heikentyminen työmarkkinoilla ja tulonjaossa voi heijastua myös perheen perustamiseen ja syntyvyyteen.

Kuvio 3. Kelan työttömyysetuutta ajanjaksoilla 16.3.–21.9.2019 ja 16.3.–21.9.2020 hakeneet jaoteltuna iän ja sukupuolen mukaan (Helsinki GSE tilannehuone). Kuviosta havaitaan, että työttömyysetuuden hakeminen on yleistynyt kaikissa ikäryhmissä ja että hakijamäärä on korkein ikäryhmissä 20–24 ja 25–29. Työttömyys on kasvanut eniten nuorten naisten ryhmissä.

Lapsiperheköyhyys on vaarassa kasvaa koronakriisin johdosta. Korona on johtanut taka-askeliin niin perheiden toimeentulossa kuin eri palveluissa ja niissä annettavassa tuessa. Lapsiperheiden toimeentulon heikentymisen syynä on ennen kaikkea työttömyyden kasvu. Ennen kokematon muutostilanne koettelee perheiden jaksamista ilman toimeentulovaikeuksia. Samalla tilanteeseen kytkeytyy useita turvaverkkoa heikentäviä tekijöitä, kuten koronarajoituksista johtuvat katkokset lasten tavanomaisessa varhaiskasvatuksessa, koulunkäynnissä, harrastusmahdollisuuksissa sekä lasten ja perheiden sosiaali- ja terveystalv palvelujen ja järjestöjen kohtaavissa toimintamuodoissa. Tartuntariski rajoittaa ihmissuhteiden ylläpitoa esimerkiksi isovanhempiin ja vaikeuttaa uusien ihmissuhteiden muodostumista.

Lastensuojelun Keskusliiton kyselyyn keväällä 2020 vastanneista perheistä kolmasosaa koski vähintään uhka ansiotyön menettämisestä ja kymmenesosalla kriisi vaikutti suoraan ainoan tai molempien vanhempien työhön. Etäopetuksen aikana kouluruokailun puuttuminen aiheutti lisämenoja, erityisesti teini-ikäisten perheissä ruoan kulutus kasvoi. Yleisin tapa reagoida tilanteeseen oli omien säästöjen käyttäminen. Yli kym-

menesosa perheistä ilmoitti hakeneensa lyhennysvapaata asuntolainansa, ja muutama prosentti kertoi ottaneensa vakuudettomia lainoja tai ns. pikavippejä (Paju 2020).

Lapsen ääni -selvityksen (Pelastakaa Lapset 2020) perusteella toimeentulohuolet kuormittivat koronakeväänä lapsia ja nuoria erityisesti pienituloisissa perheissä, joiden lapsista yli puolet oli huolissaan perheensä toimeentulosta, kun kaikista lapsista osuus oli viidennes. Huoli konkretisoitui esimerkiksi siinä, miten perheen toimeentulon käy, mikäli huoltaja jää työttömäksi tai lomautetuksi, tai kuinka perheen talous kestää etäkoulun vuoksi kasvaneet ruokamenot. Lähes puolet pienituloisten perheiden lapsista koki perheensä tarvitsevan tukea tai apua arjesta selviytymiseen koronaepidemiasta johtuvan tilanteen vuoksi. Osa vastaajista kertoi perheen saaneen taloudellista apua esimerkiksi sosiaalitoimesta. Muita avun muotoja olivat mm. ruoka-avustukset ja opiskeluun saadut välineavustukset kuten tietokone.

Takuusäätiössä on kiinnitetty keväästä alkaen huomiota siihen, miten koronakriisi vaikuttaa ihmisten maksuvaikeuksiin. Keväällä ja kesällä ihmiset ottivat yhteyttä, koska heidät oli lomautettu. Esimerkiksi toukokuussa vain 13 % heistä oli irtisanottu. Sen sijaan syys-lokakuussa koronakriisin vuoksi yhteyttä ottaneista jo 55 % oli irtisanottuja. Myös lisätöiden päättyminen on heikentänyt useiden yhteydenottajien velanmaksukykyä.

Koronatilanteen pitkittyminen vaikeuttaa ihmisten mahdollisuuksia maksaa laskuja ja luottoja. Takuusäätiön neuvontaan tulevat yhteydenotot liittyvät aiempaa useammin huoleen kodin menettämisestä. Jopa hyvätuloisilla huoli on aiheellinen, kun velkamäärä on muuttuneeseen maksukykyyn nähden liian suuri.

THL:n FinLapset-kyselyn (THL 2020a) mukaan valtaosa alle puolivuotiaiden lasten äideistä oli perhevapaalla. Isistä kymmenesosa oli ollut lomautettuna, työttömänä yksi kahdestakymmenestä. Suurella osalla (70 %) vauvaperheitä epidemia ei ollut vielä vaikuttanut perheen taloudelliseen tilanteeseen lainkaan ja 5 %:lla epidemia oli heikentänyt sitä selvästi.

Politiikkatoimet, jotka heikentävät lapsiperheiden toimeentuloa, tuottavat pitkällä tähtäyksellä inhimillisesti ja taloudellisesti kalliiksi tulevia seurauksia. Jo 1990-luvun lamasta lähtien on tietoa siitä, että lyhyen tähtäimen säästöt lasten peruspalveluissa eivät ole kustannustehokkaita (Paakkonen 2012, Hilli ym. 2017, Tutkimustietoa lapsistrategian valmisteluun Minna Salmi 31.10.2018).

Lapsiperheiden toimeentulon tukemisen ja lasten ja perheiden palvelujen kehittämisen asettaminen vaihtoehtoisiksi politiikkatoimiksi ei ole järkevää eikä kustannustehokasta. Lapsiperheiden toimeentulon kohentaminen vähentää paineita palveluihin, kun taas toimeentuloa heikentämällä luodaan jatkuvasti uutta palvelujen tarvetta. Palvelujen saatavuus ei myöskään ole parantunut niin, että perheet niitä lapsille tarvitessaan saisivat. Toimeentulon ongelmat, palvelujen tarve ja saatavuus kietoutuvat yhteen niin, että palvelujen käyttö on suurempaa mutta samalla niiden saatavuus heikompaa, jos perheessä on toimeentulo-ongelmia (Salmi 2018).

Väliaikaisella epidemiakorvauksella tuetaan taloudellisesti heikoimmassa asemassa olevia henkilöitä ja perheitä tilanteessa, jossa koronaepidemiaan liittyneet rajoitustoimet ovat aiheuttaneet ylimääräisiä kustannuksia. Korvausta maksetaan neljän kuukauden ajalta (syys–joulukuu 2020). Epidemiakorvaukseen ovat oikeutettuja ne henkilöt, jotka ovat saaneet perustoimeentulotukea joko osan aikaa tai koko ajan rajoitustoimien aikana 1.3.–31.7.2020. Epidemiakorvauksen saamisen edellytyksenä on maksuajankohtaa edeltävänä kuukautena saatu perustoimeentulotuki. Väliaikaisen epidemiakorvauksen määrä on 75 euroa kuukaudessa henkilöä kohden.

Väliaikainen epidemiatuki oli keväällä 2020 maksettu etuus, joka korvasi työntekijän ansionmenetystä koronaepidemian aikana. Väliaikaiseen epidemiatukeen oli oikeutettu henkilö, joka joutui ottamaan palkatonta vapaata työstään lapsen hoitamisen takia. Sitä maksettiin myös ulkomailta Suomeen saapuneelle henkilölle, joka oli ohjattu karanteeninomaisiin olosuhteisiin ja joka joutui tämän takia ottamaan palkatonta vapaata työstään. Väliaikaisen epidemiatuen määrä oli 28,94 euroa arkipäivältä eli keskimäärin 723,50 euroa kuukaudessa. Epidemiatuki oli kaikille tuen saajille sama lasten lukumäärästä riippumatta.

Voidaan todeta, että koronakriisin perusteella lapsiperheiden toimeentuloon suunnattu erityinen tuki on ollut kestoltaan lyhyt ja tasoltaan vaatimaton.

ESITYKSET

- Lapsiperheköyhyyden lisääntyminen on estettävä suuntaamalla lisätukea perheille esimerkiksi ylimääräisten lapsilisäerien avulla. Erityistä huomiota on kiinnitettävä yksinhuoltajaperheiden asemaan sekä niiden perheiden asemaan, joissa on kolme tai useampia lapsia tai joissa on erityistä huolenpitoa vaativa lapsi. Erityisiä toimia tarvitaan myös pienten lasten perheiden osalta, sillä köyhyyden tiedetään olevan erityisen vahingollista pienen lapsen kehitykselle.
- Lapsilisien ostovoiman jälkeenjääneisyys on korjattava. Samalla lapsilisän ja toimeentulotuen suhdetta tulee korjata niin, että lapsilisän korotus parantaisi myös toimeentulotukea saavien perheiden tilannetta.
- Lapsiperheköyhyyden torjuminen on asetettava sosiaaliturvauudistuksen yhdeksi päätavoitteeksi. Perusturvan tasoa tulee nostaa. Koska lapset eivät yleensä ole itse toimeentuloetuuksien saajia, lasten toimeentulon turvaamistoimia tulee analysoida ja parannuksia tulee tarpeen mukaan kohdistaa mm. huoltajuuteen perustuvaan tukeen, kuten eri etuuksien lapsikorotuksiin. Muutoksissa tulee myös huomioida erilaiset perhemuodot.
- Sosiaaliturvaetuuksien ohella köyhyyteen vaikuttavat myös mm. verotus, työelämä ja työllistämistä koskevat toimet ja koulutus. Näillä alueilla on systemaattisesti arvioitava vaikutuksia lapsiperheiden toimeentuloon. On vältettävä lapsiperheköyhyyttä lisääviä päätöksiä. Sosiaali- ja terveystalouden kohdentamista toimeentulovaikeuksissa oleville perheille tulee parantaa kunnissa ja tulevilla hyvinvointialueilla.

15 Työn ja perheen yhteensovittaminen

Perus- ja ihmisoikeudet edellyttävät sekä työn ja perheen yhteensovittamisen tukemista että työelämäosallisuuden edistämistä (mm. YK:n lapsen oikeuksien sopimus 18.2–3 artikla ja perustuslaki 16.3 § ja 18 §). Koronakriisi on siirtänyt suuren osan lapsiperheiden vanhemmista etätöihin. Tämä on osaltaan helpottanut työn ja perheen yhteensovittamista, mutta toisaalta tuonut myös lisää haasteita. Eriytyisen haastava tilanne on ollut pienten lasten perheissä, erityislasten perheissä ja yksinhuoltajaperheissä.

Kevään poikkeustilanteessa sekä kotona etätöissä että kodin ulkopuolella työskentelevillä lapsiperheiden vanhemmilla työn ja perheen yhteensovittamisen haasteita lisäsi lasten siirtyminen varhaiskasvatuksesta ja koulusta etäopetukseen. Perheiden kuormitus riippui lasten lukumäärästä ja huolenpidon tarpeesta sekä vanhempien mahdollisuudesta järjestellä työaikoja lasten tarpeiden mukaan. Tilannetta vaikeutti se, että isovanhempien tai muiden läheisten tuki lasten hoidossa osin menetettiin. Yksinhuoltajat ja eroperheet olivat kevään poikkeustilanteessa muita hankalammassa asemassa yhdistäessään ansiotyötä sekä lasten hoitoa ja tapaamisia sosiaalisen eristäytymisen suositusten mukaisesti. Työn ja perheen yhteensovittaminen oli vaikeampaa myös perheissä, joissa on sairaita tai vammaisia lapsia: rajoitustoimien myötä jopa puolet tällaisten perheiden vanhemmista joutui jäämään pois työstä tilapäisesti tai pysyvästi (Kehitysvammaisten tukiliitto 2020).

Etätö on aiemmin ollut monille keino helpottaa työn ja perheen yhteensovittamista, mutta siihen on voinut liittyä epäilyksiä tuottavuudesta ja sitoutumisesta. Koronaepidemiaan liittyvän etätösuosituksen myötä etätöistä on tullut entistä hyväksytympi tapa tehdä ansiotyötä. Kaikissa ammateissa etätö ei kuitenkaan työn luonteen vuoksi ole mahdollista. Koronapandemia saattaa siksi vahvistaa olemassa olevia eriarvoisuuksia työmarkkinoilla: etätö on harvemmin mahdollista työntekijöille, joilla on jo valmiiksi heikompi asema työmarkkinoilla (VNK 2020). Myös kuuluminen riskiryhmään tai samassa taloudessa asuvan henkilön kuuluminen riskiryhmään voi rajoittaa työssäkäynnin tai työpaikan vaihdon mahdollisuutta. Etätöskentelyn vaatimus voi saattaa työssä suoriutumisen tai uuden työpaikan saamisessa huonompaan asemaan ne, joilla on heikot asumisolosuhteet tai joilla haastava perhetilanne vaikeuttaa työaikana työn suorittamista.

Töissä kodin ulkopuolella käyvillä on muita suurempi riski altistua koronavirukselle ja tartuttaa virus myös perheenjäseniin. Lastensuojelun Keskusliiton lapsiperhekyselyn

(Paju 2020) mukaan noin kolmannes vanhemmista pystyi keväällä siirtymään kokonaan etätööhön/opiskeluun, kolmannes osittain ja kolmannes ei lainkaan. Etätöyö oli harvemmin mahdollista niille, jotka olivat taloudellisesti muita tiukemmassa tilanteessa jo ennen kriisiä.

Työterveyslaitoksen kyselyn (2020) mukaan etätöyön tekeminen koronakevään aikana on edistänyt monien työhyvinvointia. Lapsiperheiden vanhemmilla työn imu parani muita enemmän, mutta krooninen väsymys ei vähentynyt kuten muilla. Kolmannes perheellisistä etätöyöntekijöistä koki työn häirinneen toistuvasti perhe-elämää, mikä heikensi heidän työhyvinvointiaan. Samoin kolmannes koki muun elämän häiritsevän työntekoa, mutta tämä ei heikentänyt työhyvinvointia.

Kahden vanhemman lapsiperheissä lastenhoito jäi poikkeusolojen aikana enemmän äitien kuin isien harteille. Vaikka molemmat vanhemmat olivat kotona etätöissä, äideistä alle puolet ja isistä lähes kaksi kolmesta kertoi vanhempien vastaavan yhtä paljon lastenhoidosta työpäivien aikana. Kaksi kolmesta äidistä ja yli puolet isistä koki työnteon keskeytyvän etätöypäivän aikana usein lastenhoitoon liittyvien asioiden takia. (Otonkorpi-Lehtoranta ym. 2021.)

Osalle perheistä epidemiasta johtuneen poikkeusajan etätöyjärjestelyt ovat merkinneet myönteisiä asioita kuten perheen lisääntyntä yhteistä aikaa ja kiireen vähene mistä arjessa. Lähes neljäsosa lapsiperheiden vanhemmista sanoo nauttineensa poikkeusajasta (Paju 2020). Noin viidennes oli kokenut lasten ja vanhempien välisten ristiriitojen vähentyneen (Salin ym. 2021) ja vajaa neljäsosa raportoi kotitöihin liittyvien erimielisyyksien puolisoitten välillä vähentyneen (Willberg ym. 2020). Vauvaperheissä molempien vanhempien tyytyväisyys yhteisen ajan määrään sekä työnjakoon lastenhoidossa ja kotitöissä lisääntyi poikkeusolojen myötä, kun monet isät olivat kotona etätöissä äidin perhevapaan aikana (THL 2020a).

ESITYKSET

- Lastenhoito on varmistettava vanhempien työnteon aikana, jotta niin etätyössä kuin työpaikalla työskentelevät vanhemmat pystyvät keskittymään työhönsä. Pienille koululaisille on järjestettävä riittävästi aamu- ja iltapäivätoimintaa ja varhaiskasvatuspalveluiden on vastattava perheiden tarpeita. Myös vuorohoidon saatavuus on turvattava vanhempien työssäkäynnin mahdollistamiseksi.
- Työpaikkoja tulee kannustaa joustotyöajan hyödyntämiseen työn ja muun elämän yhteensovittamisen tukena. Työpaikoilla on selvitettävä, mitkä työtehtävät ja toimenkuvat soveltuvat uuden työaikalain mahdollistamaan joustotyöaikaan. Työpaikalla tulee laatia yhteisiä, avoimia pelisääntöjä toimintatavoista joustotyöajan käyttöön ja siinä tarvittavaan tukeen. Työpaikkojen tulee tarjota etätyön rinnalla mahdollisuutta työskennellä turvallisesti työnantajan tiloissa.

16 Pandemia ja ilmastokriisi uhkaavat maailman lapsia

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 4 artiklassa painotetaan, että sopimuksen täytäntöönpano on maailman kaikkien valtioiden yhteinen tehtävä. Eri sopimuskohdissa korostetaan kansainvälisen yhteistyön tarvetta lasten oikeuksien toteuttamiseksi. YK:n lapsen oikeuksien komitea kehottaa valtioita täyttämään kansainvälisesti sovitut tavoitteet, kuten YK:n tavoitteen kohdistaa kansainväliseen kehitysapuun 0,7 % bruttokansantuotteesta. Komitean mukaan on varmistettava, että lapsilla on selkeä etusija köyhyyden vähentämiseen tähtäävissä strategioissa ja muissa kehitystä koskevissa ohjelmissa.

YK:n jäsenmaat sopivat vuonna 2015 kestävän kehityksen toimintaohjelmasta ja tavoitteista, jotka ohjaavat kestävän kehityksen edistämistä vuosina 2016–2030 (Agenda 2030). Niiden pyrkimyksenä on poistaa äärimmäinen köyhyys maailmasta ja turvata hyvinvointi ympäristölle kestävällä tavalla. YK:n lapsen oikeuksien komitea on varoittanut koronakriisin vakavista fyysisistä, emotionaalisisista ja psyykkisistä vaikutuksista lapsiin ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen. YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston mukaan koronapandemia vaarantaa merkittävästi Agenda 2030 -ohjelman toteuttamisen ja uhkaa kääntää myönteisen kehityksen suunnan. Lasten oikeuksien osalta kestävän kehityksen tavoitteiden toteutuminen edellyttää, että valtiot ottavat käyttöönsä tehokkaita lapsenoikeusperustaisia toimia. Erityisesti on otettava huomioon haavoittuvassa asemassa olevat lapset Agenda 2030 -ohjelman periaatteen ”Ketään ei jätetä jälkeen” (Leave No One Behind) mukaisesti.

Globaali koronakriisi, mutta myös kiihtyvä ilmastokriisi uhkaavat tehdä tyhjäksi viimeisten vuosikymmenten edistysaskeleet lapsen oikeuksien toteutumisessa maailmalla. Lapsikuolleisuus, köyhyys, aliravitsemus, koulupudokkuus, lapsiavioliitot ja lapsityö uhkaavat lisääntyä nopeasti. Lapsen oikeuksien kriisistä on tulossa pandemian kauaskantoisin seuraus.

YK varoittaa maailman inhimillisen kehityksen eli koulutuksen, terveyden ja elämänlaadun heikentyvän ensimmäistä kertaa 30 vuoteen. IMF puolestaan varoittaa että äärimmäisen köyhyyden vähentämisessä saavutetut onnistumiset viimeisten vuosikymmenten aikana ollaan menettämässä (Williams-Grut 2020). Agenda 2030 ja kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttaminen lipuu yhä kauemmaksi.

Kriisi pahentaa valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevien lasten kuten vammaisten lasten, katulasten, siirtolais- ja pakolaislasten, huoltajistaan erossa olevien tai etnisiin

vähemmistöihin kuuluvien lasten tilannetta. Samoin tytöt ovat erityisen haavoittuvassa asemassa heikoimman lähtötilanteensa vuoksi.

Miljoonien lasten tilanne erityisesti matalan ja keskitulon maissa on synkkä. On syytä muistaa, että monessa maassa lähtötilanne on jo valmiiksi heikko. Luvut alla kuvaavat koronakriisin aiheuttamia, arvioituja seurauksia vuoden 2020 aikana.

- Yli 100 miljoonaa lasta putoaa köyhyyteen
- Alle 5-vuotiaiden lapsikuolleisuus kasvaa jopa miljoonalla
- Aliravitujen lasten määrä kasvaa 7 miljoonalla
- Lapsiavioliitot lisääntyvät puolella miljoonalla
- Koulupudokkuus kasvaa 7 miljoonalla

Lapsiköyhyys

Pandemian aiheuttama talouskriisi on lisännyt lapsiköyhyyttä nopeasti ja juuri köyhyyden lisääntymisellä on monia negatiivisia seurauksia. Talousvaikeuksiin ajautuneet perheet joutuvat turvautumaan haitallisiin selviytymiskeinoihin, mikä tarkoittaa esimerkiksi lapsiavioliittojen, lapsityön ja koulupudokkuuden kasvua. Samoin huoltajien stressi sekä mahdolliset mielenterveysongelmat lisäävät haitallisia selviytymiskeinoja ja altistavat lapset hyväksikäytölle, väkivallalle ja kaltoinkohtelulle.

Talouskriisin seuraukset osuivat välittömästi muutenkin heikoimmassa asemassa oleviin perheisiin, erityisesti niihin, joissa vanhemmat työskentelevät ei-virallisella sektorilla ja ovat riippuvaisia päivittäisistä ansioista. Näissä perheissä talouden sulkumarckitsi välitöntä kaikkien tulojen loppua. Erityisesti keväällä myös ulkomailta tulevat rahalahetykset vähentyivät.

Unicefin ja Pelastakaa Lasten yhdessä tekemä analyysi osoittaa, että vuoden 2020 aikana 90–117 miljoonaa lasta uhkaa taloudellinen köyhyys (Fiala 2020). Äärimmäinen köyhyys koskettaa lapsia kaksi kertaa useammin kuin aikuisia (The World Bank 2020). 150 miljoonaa lasta on ajautunut moniperusteiseen köyhyyteen (Unicef 2020). Tällöin köyhyyttä tarkastellaan monisyisemmin kuin vain tulotason kautta. Analyysissä on hyödynnetty tilastotietoja yli 70 maasta koulutukseen, terveydenhuoltoon, asuinoloihin ja ravitsemukseen sekä sanitaation ja veden saatavuuteen liittyen.

Erityisen haitallista lapsen fyysiselle ja kognitiiviselle kasvulle ja kehitykselle on aliravitsemus äidin raskauden tai lapsen ensimmäisen tuhannen elinpäivän aikana. Tämän vuoksi nälän ja aliravitsemuksen kasvulla on erityisen vakavia seurauksia. Lapsiköyhyys paitsi loukkaa lapsen oikeuksia, myös murentaa tuottavuutta, talouskasvua ja sosiaalista koheesiota. Maailmanpankin julkaiseman inhimillisen pääoman indeksin

mukaan lähes 60 % tänään syntyvistä lapsista on aikuisina vain puolet niin tuottavia yksilöitä kuin he voisivat terveinä ja koulutettuina olla. Laajamittainen lapsiköyhyys uhkaa pahimmillaan kokonaisten valtioiden tulevaisuutta, kun esimerkiksi Saharan eteläpuolisen Afrikan väestöstä yli 40 % on alle 15-vuotiaita.

Lisääntymis- ja seksuaaliterveys

Koronapandemian moninaisista vaikutuksista kertoo myös se, että nuorten seksuaalioikeudet ovat kärsineet monin tavoin epidemian rajoittamiseksi tehtyjen toimenpiteiden vuoksi. Erityisesti seksuaalikasvatuksen, ehkäisyn ja seksuaaliterveyspalvelujen tarjonta on vähentynyt yhteiskunnan sulkujen takia. Lisäksi seksuaaliväkivalta, kuten lapsiavioliitot ja tyttöjen sukuelinten silpominen, on lisääntynyt sitä ehkäisevien ohjelmien joutuessa keskeyttämään toimintansa.

Monia seksuaaliterveyspalveluita on karsittu, koska niiden on katsottu olevan “ei-välttämättömiä”. Seksuaali- ja lisääntymisterveyspalvelut, sisältäen turvallisen abortin, ovat välttämättömiä terveyspalveluita myös koronaviruksen aikana. Marie Stopes International arvioi, että 9,7 miljoonaa haavoittuvassa asemassa olevaa naista ja tyttöä jää ilman tarvittavaa ehkäisyä ja aborttipalveluita vuonna 2020. Sen seurauksena turvattomien aborttien aiheuttamat kuolemat lisääntyvät.

Koulutus

Koulujen sulkeminen on vuoden aikana vaikuttanut jopa 1,6 miljardin koululaisen ja opiskelijan elämään. Uhkana on erityisesti se, että osa lapsista – varsinkaan tytöistä – ei enää palaa kouluun. Perheiden köyhyys lisää tätä riskiä entisestään. Koulujen sulkemisella on myös iso vaikutus lasten ravitsemukseen, sillä globaalisti 368,5 miljoonaa lasta saa koulusta päivän varman ravitsevan aterian.

Mahdollisuudet laadukkaaseen etäopetukseen vaihtelevat suuresti. Puolella niistä oppilaista, joiden koulut on suljettu, ei ole käytössään tietokonetta, ja 40 %:lla ei ole pääsyä internetiin. Saharan eteläpuolisessa Afrikassa yli 80 %:lla ei ole nettiä käytössään. Lisäksi tytöt ovat tässä suhteessa vielä poikia heikommassa asemassa. Pandemian myötä digitaalinen kuilu niin kehittyneiden ja kehittyvien maiden välillä kuin maiden sisällä on kasvanut entisestään.

Ilmastonmuutos: seuraava kriisi uhkaa jo lapsia

Koronakriisin jälkihoito on lasten tulevaisuuden kannalta erityisen merkityksellistä siksi, että seuraava globaali kriisi on jo ovella: ilmastonmuutos vaikuttaa jo nyt lasten hyvinvointiin ja tulevaisuuteen (Unicef 2019). Esimerkiksi lisääntyvät sään ääri-ilmiöt

vaikuttavat suoraan miljoonien lasten elämään. Puoli miljardia lasta elää tulvaherkillä alueilla, joilla nouseva merenpinta, hurrikaanit ja myrskyt aiheuttavat tuhoja, ja 160 miljoonaa lasta alueilla, jotka ovat herkkiä kuivuudelle.

Jo nykyisellään kymmenessä valtiossa viidentoista pahimmassa ilmatoriskissä olevan valtion joukosta on meneillään krooninen, pitkittynyt humanitaarinen kriisi (Ocha 2020). Tilanne korostaa sitä, että ne toimenpiteet ja mekanismit, joita nyt rakennetaan pandemiasta ja sen seurauksista selviämiseksi, on viritettävä vastaamaan myös ilmastokriisiin.

Suomen on osaltaan oltava mukana torjumassa globaalia lapsen oikeuksien kriisiä ja osallistumassa pandemian ja ilmastomuutoksen ratkaisemiseen ja vaurioiden korjaamiseen. Voimakkaan keskinäisriippuvaisessa maailmassa emme voi ummistaa silmiämme siltä, mitä tapahtuu rajojemme ulkopuolella.

ESITYKSET

- Suomen tulee pitää kiinni kansainvälisten sitoumusten mukaisesta tavoitteesta käyttää 0,7 % bruttokansantulosta (BKTL) kehitysyhteistyöhön sekä ohjata 0,2 % BKTL:sta tukena vähiten kehittyneille maille.
- Suomen on tuettava erityisesti kansalaisyhteiskunnan ja järjestöjen toimintaa koronakriisiin vastaamiseksi. Tämä on usein tehokkain tapa vastata kriisi-inpaikallisesti.
- Suomen tulee priorisoida sellaista korona-apua, joka torjuu kriisin vaikutuksia lapsiin. Näitä ovat sosiaaliturva, koulutus, seksuaali- ja lisääntymisterveys, haavoittuvien ryhmien kuten tyttöjen ja vammaisten lasten tilanne ja suojelu, yhteisöperustaisten lastensuojelujärjestelmien vahvistaminen sekä psykosiaalinen tuki lapsille ja huoltajille sekä vanhemmuuden tukeminen.
- Pandemian vahinkojen korjaamisessa on toimittava niin, että samalla vahvistetaan valtioiden ja yhteisöjen kykyä selvitä ilmastokriisistä. Esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmiä, kuten lapsilisiä on mahdollista käyttää äkillisiin kriiseihin vastaamisessa, jos ne on suunniteltu oikein.
- Suomen on arvioitava ja kehitettävä ihmisoikeusperustaista kehitysyhteistyötä ottamalla käyttöön lapsivaikutusten arviointi ennen rahoituspäätöstä, tai esimerkiksi maastrategian hyväksyntää sekä osana vaikutusten arviointia loppuevaluaatioiden yhteydessä.

Tietoja toimittaneet tahot

- Adoptioperheet ry
- Aseman Lapset ry
- Autismiliitto ry
- Barnavårdsföreningen i Finland rf
- Ensi- ja turvakotien liitto ry
- Helsinki Graduate School of Economics
- Into – etsivä nuorisotyö ja työpajatoiminta ry
- Invalidiliitto ry
- Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry
- Kehitysvammaliitto ry
- Kelan tutkimus
- Kirkkohallitus, Kasvatus- ja perheasiat
- Kriminaalihuollon tukisäätiö sr
- KOLA-tutkimushanke, Turun yliopisto
- Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry
- Kuurojen Liitto ry
- Lapsiasianeuvottelukunnan jäsenet, varajäsenet ja pysyvät asiantuntijat
- Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- Lapsiperheiden Etujärjestö ry
- Lastensuojelun Keskusliitto ry
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry
- Mielenveysomaisten keskusliitto – FinFami ry
- Mielenveyspooli
- MIELI Suomen Mielenveys ry
- Monimuotoiset perheet -verkosto
- Nuorisotutkimusseura ry
- Näkövammaisten liitto ry
- Opetushallitus
- Oulun yliopisto
- Parisuhdekeskus Kataja ry
- Pelastakaa Lapset ry
- Pesäpuu ry
- Saamelaiskäräjät
- SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf
- Seta ry
- Sosiaali- ja terveysministeriö
- Suojellaan Lapsia ry
- Suomen Autismiyhdistys ry
- Suomen Icehearts ry
- Suomen Kuntaliitto ry

- Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto ry
- Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer ry
- Suomen Olympiakomitea Oy
- Suomen Punainen Risti, Nuorten turvatalot
- Suomen UNICEF ry
- Suomen Vanhempainliitto ry
- Tampereen kaupunki, sivistyspalvelujen palvelualue
- Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
- Työ- ja elinkeinoministeriö
- Valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta RONK, RONKin romani-jäsenet sekä alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien suunnittelijat ja romanijärjestöt
- Valtion nuorisoneuvosto
- Vammaisfoorumin Vammaiset lapset ja nuoret -työryhmä
- Vammaisperheyhdistys Jaatinen ry
- Vammaisten Lasten ja nuorten tukisäätiö sr (Vamlas)
- Väestöliitto ry
- WeAll-tutkimushanke, Helsingin yliopisto
- Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry

Työryhmä kiittää lämpimästi saamistaan tiedoista sekä muusta yhteistyöstä tämän tärkeän aiheen parissa.

Lähteet

Ahonen, Aune & Pesonen, Tiia (2020) Koronakriisin vaikutukset varhaiskasvatukseen. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. <https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2020/04/Koronakriisin-vaikutukset-varhaiskasvatukseen.pdf>

Aluehallintovirasto (2020) Aluehallintoviraston peruspalvelujen arviointi 2019. <https://www.patio.fi/web/pepa-2019-valtakunnallinen/johdanto> (viitattu 30.9.2020)

Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: Lähes puolet kunnista järjestää kouluruokailua kaikille halukkaille, käytännöissä isoja eroja kuntien välillä. Tiedote 15.4.2020. <https://minedu.fi/-/kuntakysely-lahes-puolet-kunnista-jarjestaa-kouluruokailua-kaikille-halukkaille-kaytannoissa-isoja-eroja-kuntien-valilla>

Aluehallintovirasto ja opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: osa kunnista on yhdistänyt varhaiskasvatuksen ryhmiä, lasten ja henkilöstön terveydestä huolehdittava. Tiedote 21.4.2020. <https://minedu.fi/-/kuntakysely-osa-kunnista-on-yhdistanyt-varhaiskasvatuksen-ryhmiä-lasten-ja-henkiloston-terveydesta-huolehdittava>

Autismiliitto (2020) ”Minusta tuli, yli yön, kotikoulun rehtori, opettaja, avustaja, keittäjä, pyykkäri, kuljettaja ja AAC-guru” – perheiden kokemuksia korona-arjesta keväällä 2020. Helsinki: Autismiliitto. https://www.autismiliitto.fi/files/3504/Minusta_tuli_-_korona-ajan_kokemuksia_perheissa.pdf

Autismiliitto (2020) Autismiliiton kysely perheiden hyvinvoinnista keväällä 2020: Perheiden kokemukset korona-arjesta jakaantuivat. Tiedote 24.6.2020. https://www.autismiliitto.fi/liitto/ajankohtaista/autismiliiton_kysely_perheiden_hyvinvoinnista_kevaalla_2020_perheiden_kokemukset_korona-arjesta_jakaantuivat.3751.news

Baron, Jason E.; Goldstein, Ezra G. & Wallace, Gullen T. (2020) Suffering in silence: How COVID-19 school closures inhibit the reporting of child maltreatment. Journal of Public Economics 190, October 2020. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272720301225?via%3Dihub>

BBC (2020) Coronavirus: Mobiles for prisoners after visiting suspended. 17.4.2020 <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-highlands-islands-52332980>

Cai, Ruichang; Wang, Quanzhou; Jiangjun, Xu & Longjun, Zhou (2020) Effectiveness of students' self-regulated learning during the COVID-19 pandemic. *Science Insights* 34:1, 175–182.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 12.5.2015. Dnro 4156/4/14. Vankipuhelujen hinnoittelu on ongelmallinen normaalisuusperiaatteen kannalta. <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42205/4156-2014>

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta (2020) Koronapandemian hyvät ja huonot seuraukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2020. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/tuvj_1+2020.pdf

Eronen, Anne; Hiilamo, Heikki; Ilmarinen, Katja; Jokela, Merita; Karjalainen, Pekka; Karvonen, Sakari; Kivipelto, Minna; Koponen, Erja; Leemann, Lars; Londén, Pia; Saikku, Peppi (2020) Sosiaalibarometri 2020. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. <https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2020/07/SOSTE-Sosiaalibarometri-2020.pdf>

Felitti, Vincet J.; Anda, Robert F.; Nordenberg, Dale; Williamson, David F.; Spitz, Alison M.; Edwards, Valerie; Koss, Mary P. & Marks, James S. (1998) Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventative Medicine* 56; 6:774–86.

Fiala, Oliver (2020) Coronavirus' invisible victims: Children in monetary poor households. 30.6.2020. <https://www.savethechildren.org.uk/blogs/2020/coronavirus-invisible-victims-children-in-monetary-poor-househol>

Haapakangas, Kimmo (2020) Parisuhdeväkivallasta tehdyt ilmoitukset lisääntyivät kevään aikana. *Tieto&trendit* 14.7.2020. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/parisuhdevakivallasta-tehdyt-ilmoitukset-lisaantyivat-kevaan-aikana/>

Hakulinen, Tuovi; Hastrup, Arja; Hietanen-Peltola, Marke; Jahnukainen, Johanna; Vaara, Sarianna; Varonen, P. (2020) "Pahin syksy ikinä": Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronasyksynä 2020. *Työpaperi* 37/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-579-7>

Heiskanen, Tuija; Rinne, Hanna & Salminen, Anna-Liisa (2020) Koronakriisin aikana kuntoutus keskeytyi monesta syystä. Kelan Tutkimusblogi 31.8.2020. <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/5523>

Helsingin yliopisto & Tampereen yliopisto (2020) Koronakevät kuormitti huoltajia ja opettajia, oppilaiden kokemukset etäopetuksesta vaihtelivat. Tiedote 7.8.2020. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/koulutus-kasvatus-ja-oppiminen/koronakevat-kuormitti-huoltajia-ja-opettajia-oppilaiden-kokemukset-etaopetuksesta-vaihtelivat>

Helsinki Graduate School of Economics (2020) GSE tilannehuone. <https://www.helsinki.fi/research-group/covid-19/>

Henehan, Kathleen (2020) Class of 2020: Education leavers in the current crisis. London: Resolution Foundation. Toukokuu 2020. <https://www.resolutionfoundation.org/app/uploads/2020/05/Class-of-2020.pdf>

Hietanen-Peltola, Marke; Vaara, Sarianna; Hakulinen, Tuovi; Hastrup, Arja (2020) Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronakeväänä 2020. Tuloksia kouluterveydenhuollon verkoston ja perhekeskusverkoston tiedonkeruista. Työpaperi 26/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-521-6>

Hämeen Sanomat 21.5.2020. Koronavirus sulki Hämeenlinnan avovankilat – Vanajan vankilassa äitiensä kanssa asuvien lasten tapaamisia rajoitettu. <https://www.hameensanomat.fi/kanta-hame/koronavirus-sulki-hameenlinnan-avovankilat-vanajan-vankilassa-aitiensa-kanssa-asuvien-lasten-tapaamisia-rajoitettu-1237147/>

Iivonen, Esa & Pollari, Kirsi (2020) Kansallisen lapsistrategian oikeudellinen perusta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:20. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5417-5>

Interpol (2020) Threats and Trends – Child Sexual Exploitation and Abuse. COVID-19 Impact. Raportti on saatavilla tiedotteen kautta: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/INTERPOL-report-highlights-impact-of-COVID-19-on-child-sexual-abuse>

Into (2020) Korona kolhaisi kovaa, mutta paljon on opittu – kyselytulosten koontia. Tiedote 18.6.2020. <https://www.intory.fi/uutiset/korona-kolhaisi-kovaa-mutta-paljon-on-opittu/>

Jyväskylän yliopisto (2020) Etäopetus kuormitti erityistä tai tehostettua tukea saavien lasten perheitä huomattavasti. Tiedote 26.8.2020. <https://www.jyu.fi/fi/ajankoh- taista/arkisto/2020/08/etaopetus-kuormitti-erityista-tai-tehostettua-tukea-saavien-las- ten-perheita-huomattavasti>

Jyväskylän yliopisto (2020) Varhaiskasvatuksen yhteydenpito koteihin poikkeustilan aikana suojasi vanhempia uupumiselta. Tiedote 25.5.2020. <https://www.jyu.fi/fi/ajan- kohtaista/arkisto/2020/05/varhaiskasvatuksen-yhteydenpito-koteihin-poikkeustilan-ai- kana-suojasi-vanhempia-uupumiselta>

Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (2020) Lapsuudessa koetulla köyhyydellä ja huono- osaisuudella on monenlaisia vaikutuksia yksilön elämään sekä lapsuudessa että myö- hemmin aikuisuudessa. INVEST Blog 12/2020. INVEST-hanke. Turku ja Helsinki: Tu- run yliopisto ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://blogit.utu.fi/in- vest/2020/09/11/lapsuudessa-koetulla-koyhyydella-ja-huono-osaisuudella-on-monen- laisia-vaikutuksia-yksilon-elamaan-seka-lapsuudessa-etta-myohemmin-aikuisuu- dessa/>

Kankaanranta, Marja & Kantola, Kristiina (2020) Etäopiskelun toteutuminen erityistä tai tehostettua tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osalta koronavuonna 2020. Ensi- tuloksia. Jyväskylä ja Tampere: Jyväskylän yliopisto ja Neurospectrum Oy. <https://ktl.jyu.fi/fi/julkaisut/julkaisuuttelo-1/julkaisujen-sivut/2020/etaopetuskysely-tu- lokset.pdf>

Karvi (2020) Poikkeuksellisten opetusjärjestelyjen vaikutukset tasa-arvon ja yhdenver- taisuuden toteutumiseen – Osa I: Kansallisen arvioinnin taustaraportti, synteesi ja ti- lannearvio valmiiden aineistojen pohjalta. <https://karvi.fi/app/uploads/2020/05/Poik- keuksellisten-opetusj%C3%A4rjestelyjen-vaikutukset-osa-I-Karvi-7.5.2020-1.pdf> (viitattu 7.5.2020)

Kauppinen, Eila & Laine, Sofia (referee-prosessissa) Nuorten harrastusten ja vapaa- ajan merkityksiä kestävästä hyvinvoinnista näkökulmasta korona-ajan uuden normaalin rakentuessa. Kasvatus & Aika.

Kehitysvammaisten Tukiliitto (2020) Perheitä tuettava korona-ajan toimeentulovai- keuksissa. Tiedote 9.10.2020. <https://www.tukiliitto.fi/ajankohtaista/perheita-tuettava- korona-ajan-toimeentulovaikeuksissa/>

Kehitysvammaisten Tukiliitto (2020b) Perheitä on kuultava, kun palveluita järjeste- tään. <https://www.tukiliitto.fi/ajankohtaista/perheita-on-kuultava-kun-palveluita-jarjeste- taan/> (viitattu 12.1.2021)

Kestilä, Laura; Härmä, Vuokko; Rissanen, Pekka (toim.) (2020) Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio, syksy 2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 14/2020.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-578-0>

Kinnunen, Riitta (2020) Etsivän nuorisotyön nuorille ja työpajojen valmentautujille suunnatun korona-ajan kyselyn tuloksia: Katsaus tuloksiin 14.5.2020. Valtakunnallinen työpajayhdistys. <https://www.tpy.fi/uutiset/etsivasta-nuorisotyosta-ja-tyopajalta-saatu-tuki-koetaan-tarkeaksi-poikkeusoloissa/>

Kivipelto, Minna; Koponen, Erja; Hiilamo, Heikki; Ilmarinen, Katja; Karjalainen, Pekka (2020) Sosiaalipäivystykset ja koronaepidemian ensimmäinen vaihe. Tutkimuksesta tiiviisti 9/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-510-0>

Korhonen, Elina (2020) Koronapandemian vaikutus nuoriin; näkökulma tilanteeseen erityisesti kehittyvissä maissa. Väestöliitto. Julkaisematon aineisto.

Kriminalvården (2020) Nytt beslut om intagnas telefoni. Tiedote 17.4.2020
<https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2020/april/nytt-beslut-om-intagnas-telefoni/>

Lahtinen, Jenni (2020) Miten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistetään ohjauksessa ja opetuksessa? Ammattilaiset kertovat. Potentiaali-hanke 29.10.2020.
<https://www.potentiaalihanke.fi/miten-tasa-arvoa-ja-yhdenvertaisuutta-edistetaan-ohjauksessa-ja-opetuksessa/>

Lakivaliokunnan mietintö, LaVM 4/2017 vp HE 263/2016 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_263+2016.aspx

Lasten ja nuorten säätiö (2020) Nuorten ääni: 10 kysymystä koronatilanteesta. 4/2020. Helsinki: Lasten ja nuorten säätiö. https://wordpress.nuori.fi/wp-content/uploads/2020/08/Nuorten-a%CC%88a%CC%88ni_10-kysymysta%CC%88-koronatilanteesta_kysely.pdf

Lehtonen, Jukka (2020) Yhdenvertainen virus? HLBTI-ihmiset koronakriisissä. Poliitikasta 28.7.2020. <https://politiikasta.fi/yhdenvertainen-virus-hlbt-ihmiset-koronakriisissa/>

Loades, Maria Elizabeth; Chatburn, Eleanor; Higson-Sweeney, Nina; Reynolds, Shirley; Shafran, Roz; Brigden, Amberly; Linney, Catherine; McManus, Megan Niamh;

Borwick, Catherine & Crawley, Esther (2020) Rapid systematic review: The impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVID-19. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 59(11), 1218–1239.

LUT-yliopisto (2020) Fast expert teams vs. korona – estetään Suomea halvaantumasta. <https://www.lut.fi/documents/10633/0/fast+expert+teams+loppuraportti/1c6f3591-7cba-4de5-9a1c-38748ab5a564>

Määttä, Sami; Pelkonen, Jenni; Lehtisare, Suvi & Määttä, Mikko (2020) Kouluakäymättömyys Suomessa: Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tilannekartoitus. Opetushallituksen raportit ja selvitykset 2020:9. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kouluakaymattomyys_suomessa_0.pdf

Mäkelä, Tiina; Mehtälä, Saana; Clements, Kati & Seppä, Jenna (2020) Schools Went Online Over One Weekend: Opportunities and Challenges for Online Education Related to the COVID-19 Crisis. *Association for the Advancement of Computing in Education (AACE)*. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202007075269>

Helsingin yliopisto (2020) Terveystieteiden tutkimuskeskuksessa saavutetaan parempia tuloksia, kun henkilökunta puhuu potilaan äidinkieltä. Tiedote 15.9.2020. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/terveys/terveydenhuollossa-saavutetaan-parempia-tuloksia-kun-henkilokunta-puhuu-potilaan-aidinkielta>

Ocha (2020) Under-Secretary-General for Humanitarian Affairs and Emergency Relief Coordinator Mark Lowcock Speech at the Paris Institute for Political Science – The Greater Sahel: How To Avert A Looming Tragedy. 13.10.2020. <https://reliefweb.int/report/burkina-faso/under-secretary-general-humanitarian-affairs-and-emergency-relief-coordinator-0>

Opetusalan ammattijärjestö OAJ (2020b) Yli 2000 opettajaa vastasi OAJ:n kyselyyn: Lomautukset ja tartunnat pelkona varhaiskasvatuksessa. Tiedote 27.4.2020. <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/yli-2000-opettajaa-vastasi-oajn-koronavirus-kyselyyn-lomautukset-ja-tartunnat-pelkona-varhaiskasvatuksessa/>

Opetusalan ammattijärjestö OAJ (2020a) OAJ:n kysely: Yksittäisillä oppijoilla vaikeuksia, opetus sujuu etänä pääosin hyvin. Tiedote 23.4.2020. <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/koronavirus-kysely/>

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020) Kuntakysely: oppimisen tukeen ja oppilashuoltoon täytyy panostaa myös poikkeusoloissa. Tiedote 28.4.2020. <https://minedu.fi/>

[/kuntakysely-oppimisen-tukeen-ja-oppilashuoltoon-taytyy-panostaa-myos-poikkeus-oloissa](#)

Otonkorpi-Lehtoranta, Katri; Salin, Milla; Hakovirta, Mia & Kaittila, Anniina (2021) Gendering Boundary Work: Childcare Division Strategies among Finnish Working Parents during COVID-19 Lockdown in spring 2020. Julkaisematon artikkelikäsitelmä.

Paju, Petri (2020) Paikoiltaan siirretty arki. Koronakriisin vaikutukset lapsiperheiden elämään. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 2/2020. <https://www.lskl.fi/julkaisut/paikoiltaan-siirretty-arki-selvitys/>

Parisuhdekeskus Kataja ry (2020) Kyselyn mukaan parisuhteelle saatu tuki vaikuttaa merkittävästi parisuhteen tulevaisuudennäkymiin. Tiedote 30.9.2020. <https://parisuhdekeskus.fi/kyselyn-mukaan-parisuhteelle-saatu-tuki-vaikuttaa-merkittavasti-parisuhteen-tulevaisuudennakymiin/>

Pelastakaa Lapset ry (2020) Lapsen ääni 2020: lasten näkemyksiä koronakeväästä. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. Raportti on saatavilla kyselyä koskevan tiedotteen 25.5.2020 yhteydessä: <https://www.pelastakaalapset.fi/uutiset/pelastakaa-lasten-raportti-koronapandemia-heikentaa-lasten-hyvinvointia-ja-aiheuttaa-huolta-vanhemmista-haastavimmassa-asemassa-vahavaraisten-perheiden-lapset/>

Pieh, Christoph; Budimir, Sanja & Probst, Thomas (2020) The effect of age, gender, income, work, and physical activity on mental health during coronavirus disease (COVID-19) lockdown in Austria. Journal of Psychosomatic Research, 136, 110–186.

Pimenoff, Ville; Harrikari, Timo; Toivanen, Otto; Ylöstalo, Hanna; Vainikainen, Mari-Paoliina; Mäkinen, Saku; Arponen, Anni; Heinikoski, Salla; Limnell, Jarno & Salo, Ahti (2020) COVID-19-tutkimuskatsaus. Valtioneuvoston kanslia 5/2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020101484064>

Poliisihallitus (2020) Poikkeuksellinen aika näkyy poliisin tilastoissa. https://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/poikkeuksellinen_aika_nakyy_poliisin_tilastoissa_92220

Puustinen-Korhonen, Aila (2020a) Kirjallinen tiedoksianto lapsistrategian koronatyöryhmälle 17.9.2020.

Puustinen-Korhonen, Aila (2020b) Lasten- ja nuorisopsykiatrisen hoidon ja lastensuojelun sijoitusten määrällinen kehitys ajalla 2008-2018. Esitys Etelä-Suomen aluehallintoviraston koulutustilaisuudessa 28.1.2020.

Rissanen, Pekka; Parhiala, Kimmo; Kestilä, Laura; Härmä, Vuokko; Honkatukia, Juha & Jormanainen, Vesa (2020) COVID-19-epidemian vaikutukset väestön palvelutarpeisiin ja palvelujärjestelmään – nopea vaikutusarvio. Raportti 8/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-496-7>

Ristikari, Tiina; Keski-Säntti, Markus; Sutela, Elina; Haapakorva, Pasi; Kiilakoski, Tomi; Pekkarinen, Elina; Kääriälä, Antti; Aaltonen, Mikko; Huotari, Tiina; Merikukka, Marko; Salo, Jarmo; Juutinen, Aapo; Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018) Suomi lasten kasvuympäristönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Raportti 7/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-152-2>

Ruuskanen, Petri; Jousilahti, Julia; Faehnle, Maija; Kuusikko, Kirsi; Kuittinen, Outi; Virtanen, Johanna & Strömberg, Lisbeth (2020) Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:47. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-918-9>

Salin, Milla; Otonkorpi-Lehtoranta, Katri; Hakovirta, Mia & Kaittila, Anniina (2021) Lapsiperheiden vanhempien strategiat työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisesta koronarajassa. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä (2020) Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa – Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-883-0>

Suomen Lukiolaisten Liitto (2020) Koonti koronatilanteen vaikutuksista lukiolaisiin. <https://lukio.fi/app/uploads/2020/04/Lukiolaisten-koronakyselyn-tulokset.pdf>

Suurpää, Leena (2020) Kirjallinen tiedoksianto lapsistrategian koronatyöryhmälle.

Takuusäätiö (2020) Lomautusten vaihtuminen irtisanomisiksi näkyy jo Takuusäätiön velkaneuvonnassa. Tiedote 19.10.2020. <https://www.takuusaatio.fi/tiedote-lomautusten-vaihtuminen-irtisanomisiksi-nakyy-jo-takuusaation-velkaneuvonnassa>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019) Kouluterveyskyselyn tulokset. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset> (viitattu 31.10.2020)

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (2020a) FinLapset-kysely. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/finlapset-lasten-nuorten-ja-perheiden-terveys-ja-hyvinvointi/finlapset-kyselytutkimus> (viitattu 31.10.2020)

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (2020b) Koronaepidemian vaikutukset hyvinvointiin, palveluihin ja talouteen. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johdaminen/ajankohtaista/koronan-vaikutukset-yhteiskuntaan-ja-palveluihin> (viitattu 31.10.2020)

The World Bank (2020) 1 in 6 children lives in extreme poverty, World Bank-UNICEF analysis shows. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/20/1-in-6-children-lives-in-extreme-poverty-world-bank-unicef-analysis-shows> (viitattu 12.1.2021)

Tiili, Anna; Paasivirta, Annukka; Kuokkanen, Julia; Eriksson, Pia & Nelimarkka, Siiri (2020) Koronan vaikutukset lastensuojeluun. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Tutkimuksesta tiiviisti 34/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-597-1>

Turun yliopisto (2020) Koronakriisin negatiivisia vaikutuksia lasten ja nuorten oppimiseen, koulutukseen ja hyvinvointiin pitkällä aikavälillä voidaan minimoida. Tiedote 20.5.2020. <https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/mediatiedote/koronakriisin-negatiivisia-vaikutuksia-lasten-ja-nuorten-oppimiseen>

Työterveyslaitos (2020) Miten Suomi voi? <https://www.ttl.fi/tutkimushanke/miten-suomi-voi/> (viitattu 12.1.2021)

UK Parliament Joint Committee on Human Rights (2020) The Government's response to Covid-19: human rights implications. HC 265; HL Paper 125, 21.9. 2020. <https://committees.parliament.uk/publications/2649/documents/26914/default/>

Ungar, Michael (2012) Social ecologies and their contribution to resilience. Teoksessa Ungar, Michael (toim.) The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice. Springer: New York. 13–31.

Unicef (2019) FACT SHEET: 'The climate crisis is a child rights crisis'. 6.12.2019. <https://www.unicef.org/press-releases/fact-sheet-climate-crisis-child-rights-crisis>

Unicef & Save the Children (2020) Technical Note: Impact of COVID-19 on multidimensional child poverty. Julkaisu on saatavilla verkkosivulla <https://data.unicef.org/resources/impact-of-covid-19-on-multidimensional-child-poverty/> (viitattu 12.1.2021)

Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE (2020) COVID-19-epidemian eettinen arviointi. ETENE-julkaisu 47. https://etene.fi/documents/1429646/44956485/ETENE_Covid-19-epidemian+eettinen+arviointi.pdf/f775f172-3878-d5a9-22a3-34b8f256e06a/ETENE_Covid-19-epidemian+eettinen+arviointi.pdf?t=1605084741325

Valtion liikuntaneuvosto (2020a) Koronapandemian akuutit vaikutukset liikuntatoimialaan. Valtion liikuntaneuvoston julkaisu 2020:1. <https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2020/06/Koronapandemian-akuutit-vaikutukset-liikuntatoimialaan-VLN-2020.pdf>

Valtion liikuntaneuvosto (2020b) Koronapandemian vaikutukset väestön liikuntaan. Valtion liikuntaneuvoston julkaisu 2020:2. <https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2020/10/Koronapandemian-vaikutukset-vaeston-liikuntaan-VLN-julkaisu-2020-2.pdf>

Valtion nuorisoneuvosto (2020) Valtion nuorisoneuvosto ja Tilastokeskus selvittivät nuorten mielipiteitä koronakriisissä. Tiedote 8.10.2020 <https://tietoanuorista.fi/valtion-nuorisoneuvosto-ja-tilastokeskus-selvittivat-nuorten-mielipiteita-koronakriisissa/>

Valtioneuvosto (2020) COVID-19-kriisin haitallisten vaikutusten ehkäiseminen kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti. Valtioneuvoston COVID-19-tiedepaneelin raportti 1.6.2020. https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/21411573/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf/b3c837ba-02a1-693b-ccf5-fbdada481c01/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf (viitattu 2.6.2020)

Valtioneuvosto (2020) Valtioneuvoston toimintasuunnitelma hybridistrategian mukaisen suositusten ja rajoitusten toteuttamiseen COVID-19-epidemian ensimmäisen vaiheen jälkeen. Periaatepäätös 3.9.2020. <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f806d7705>

Valtiovarainministeriö (2020) Taloudellinen katsaus, syksy 2020. Valtiovarainministeriön julkaisu 2020:70. Helsinki: valtiovarainministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-491-2>

Wennberg, Mikko; Luukkonen, Tuomas & Haila, Katri (2020) Sosiaalihuollon ja lastensuojelun kantokyky koronakriisin aikana. Haastavat tekijät ja uudet ratkaisukeinot kriisistä selviämiseksi. Itlan raportit ja selvitykset 2020:1. Helsinki: Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö.

Williams-Grut, Oscar (2020) IMF: COVID-19 'will erase 30 years of progress fighting poverty'. 13.10.2020. <https://uk.finance.yahoo.com/news/imf-covid-19-poverty-world-economic-outlook-october-2020-growth-economy-142127336.html>

Willberg, Saila; Salin, Milla & Hakovirta, Mia (2020) Korona-arki ja kotityöt: ruoanlaittoa, erimielisyyksiä ja riman laskemista. YP-blogi 28.9.2020. <https://blogi.ylehti.fi/korona-arki-ja-kotityot-ruoanlaittoa-erimielisyyksia-ja-riman-laskemista/>

Wilska, Terhi-Anna; Nyrhinen, Jussi; Tuominen, Jesse; Šilinskas, Gintautas & Rantala, Eero (2020) Kulutus koronan aikaan – ja sen jälkeen. Tutkimus COVID-19-epidemian rajoitustoimien vaikutuksesta kuluttajien käyttäytymiseen, taloudelliseen toimintaan ja hyvinvointiin. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu. https://digi-consumers.fi/assets/uploads/2020/05/Kulutus-koronan-aikaan_19052020.pdf

World Health Organization (2016) INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/207717/1/9789241565356-eng.pdf?ua=1>

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto (2020) Child Rights and the 2030 Agenda for Sustainable Development. Accelerated action and transformative pathways: realizing the decade of action and delivery for sustainable development. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26130Child_Rights_2030_Agenda_HLPF_2020.pdf

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2001–2019) YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit. Yleiskommentit ovat saatavilla epävirallisina suomenkielisinä käännöksinä osoitteessa <https://lapsiasia.fi/yleiskommentit>

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVESTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-383-674-7 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF